

2-23 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Η Τήνος της Μεγαλόχαρης και των καλλιτεχνών.

- Η ιστορία του νησιού. Η Τήνος από την αρχαιότητα και τη βενετική κατοχή έως την Επανάσταση του 1821.

- Η Τήνος των γεωγράφων και των περιηγητών.

- Η Μεγαλόχαρη της Τήνου. Εκατόν εβδομήντα χρόνια συμπληρώθηκαν εφέτος από την ανεύρεση της θαυματουργής εικόνας. Η ιστορία του Πανελληνίου Ιδρύματος Ευαγγελιστρίας της Τήνου.

- Τα μοναστήρια και οι εκκλησίες του νησιού.

- Ο Καθολικισμός στο νησί. Από την εποχή της βενετσιάνικης κυριαρχίας έως τις μέρες μας.

- Ο λαϊκός πολιτισμός: εξωκλήσια, ανεμόμυλοι, βρύσες, σκαλιστές μαρμόπλακες, ξυλόγλυπτα, υπέρθυρα, υφαντά και άλλα.

- Το μάρμαρο και η Τήνος. Πώς το νησί αναδείχθηκε ως το πιο σημαντικό κέντρο λιθογλυπτικής στην Ελλάδα.

- Ιωάννης Χαλεπάς. Η ζωή του και το εργαστήριο μαρμαρογλυπτικής.

- Η Τήνος και οι καλλιτέχνες. Πώς και γιατί γεννήθηκαν σ' αυτό το νησί τόσο πολλοί καλλιτέχνες; Ένα φαινόμενο για το οποίο δεν δόθηκε μέχρι σήμερα εξήγηση.

- Τα μουσεία της Τήνου. Τι μπορεί να δει και να θαυμάσει ο επισκέπτης του νησιού.

- Βιβλιογραφία για την Τήνο.

24 ΘΕΑΜΑΤΑ

Κινηματογράφοι και θέατρα.

25-31 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Το πρόγραμμα της εβδομάδας.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Τήνος. Το ανατολικό τμήμα του λιμανιού. Φωτογραφία άγνωστου και ανώνυμου φωτογράφου, της εποχής του Μεσοπολέμου (Αρχειό Στρατή Γ. Φιλιππότη)

Η άλλη Τήνος

Το νησί της Μεγαλόχαρης και των καλλιτεχνών

Ο Γιαννούλης Χαλεπάς σε φωτογραφία που έβγαλε, το 1930, ο Δημήτριος Μαυρίκιος. (Αρχειό Α. Μαυρίκιου)

Η ΤΗΝΟΣ, Υδρούσα στην αρχαιότητα για τα πολλά νερά της και Οφιούσα για τα φίδια της, από τα γνωστότερα ελληνικά νησιά, παραμένει, ουσιαστικά, άγνωστη, ακόμα και στις χιλιάδες των επισκεπτών της.

Πλήθος προσκυνητών συρρέουν, κάθε χρόνο τον Δεκαπενταύγουστο, απ' όλες τις γωνιές της Ελλάδος, στον κατ' εξοχήν τόπο προσκυνήματος του Ορθόδοξου Ελληνισμού, το νησί της Μεγαλόχαρης, που τα περισσότερα χωριά της είναι καθολικά.

Όσοι καταφέρουν, εκτός από το προσκύνημα στη Μεγαλόχαρη, να παραμείνουν και να γνωρίσουν το νησί, ανακαλύπτουν ένα πραγματικό θησαυρό. Τριάντα, περίπου, ζωντανά χωριά ξεφυτρώνουν σ' όλη την Τήνο, μεταφέροντας μια αίσθηση αυθεντικότητας και ανθρώπινης θέρμης. Ανέγγιχτοι από τη νεοελληνική ακοιμιστική οίκισμοι, πλακόστρωτοι δρόμοι, σπία λειτουργικά με την αυλή και με τα μαρμαρόγλυπτα υπέρθυρά τους, εκκλησίες και εκκλησάκια με τα θαυμάσια καμπαναριά, υδρόμυλοι, ανεμόμυλοι και οι περίφημοι περιστεριώνες, κοσμούν το νησί της Μεγαλόχαρης, απ' άκρου σ' άκρο.

Μια σύντομη εικόνα του νησιού και της ιστορίας του, φιλοδοξεί να δώσει στις σελίδες που ακολουθούν, το αφιέρωμα των «Επτά Ημερών». Θέλει να παρουσιάσει όχι μόνο την Τήνο της Μεγαλόχαρης, αλλά και τα παλιά της μοναστήρια, τα μουσεία της, τη λαϊκή αρχιτεκτονική, τη λαϊκή της τέχνη και τα εργαστήρια μαρμαρογλυπτικής.

Κι ακόμη, να παρουσιάσει τους μεγάλους καλλιτέχνες –γλύπτες και ζωγράφους– που γέννησε τούτο το νησί: Νικόλαος Γύζης, Νικηφόρος Λύτρας, αδελφοί Φυτάληδες, Βιτάληδες, Λάζαρος και Αντώνιος Σώχος (θείος και ανιψιός), Δημήτριος Φιλιππότης, Λουκάς Δούκας και τέλος, ο τραγικός και μεγάλος Γιαννούλης Χαλεπάς.

Η ιστορία του νησιού

Η Τήνος από την αρχαιότητα και τη βενετική κατοχή έως και την Επανάσταση του 1821

Του Δημήτρη Ζ. Σοφιανού

δ.φ., Διευθυντή του Κέντρου Ερευνών του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών

Η ΤΗΝΟΣ, ένα από τα μεγαλύτερα Κυκλαδονήσια, γνωστή κυρίως κατά τους νεότερους χρόνους ως σπουδαίο καλλιτεχνικό αλλά και θρησκευτικό κέντρο, μετά την ανεύρεση κατά το έτος 1823 της θαυματουργής Εικόνας και την ανέγερση του μεγαλόπρεπου ναού της Μεγαλόχαρης, έχει προσφέρει πολλά και έχει συμβάλει καιρίαι στη διαμόρφωση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και παράδοσης.

Και κατά την Αρχαιότητα όμως είχε αναπτύξει προηγμένο πολιτισμό, όπως μαρτυρούν τα ανασκαφικά της και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα: θολωτός μυκηναϊκός τάφος στη θέση Αγία Θέκλα Πανόρμου, γεωμετρικός τάφος στο ίδιο μέρος, θεμέλια οικοδομημάτων γεωμετρικών χρόνων στο Ξώμπουργο, το περίφημο ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια, το ιερό του Διονύσου στη θέση όπου σήμερα ο ναός της Ευαγγελίστριας, γλυπτά και κεραμικά διάφορα, που βρίσκονται εκτεθειμένα ή φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλεως. Ιδιαίτερης σημασίας εκείνης των κεραμικών έχουν τα μοναδικά μεγάλου μεγέθους πιθάρια των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων με ενδιαφέρουσες καλλιτεχνικές παραστάσεις.

Η μυθολογία αποδίδει την ονομασία του νησιού στον πρώτο οικιστή του, που ονομαζόταν Τήνος. Κατά τον Στέφανο Βυζάντιο «Τήνος, νήσος Κυκλάς από οικιστού Τήνου».

Γνωστά επίσης είναι και τα παλαιά ονόματα της Τήνου «Υδρούσα», που φανερώνει αφθονία πηγών και νερών –τραγική ειρωνεία για τη σημερινή λειψυδρία και ξηρότητα του νησιού–, καθώς και «Οφιούσα», πράγμα που μαρτυρεί την αφθονία στο νησί, κατά τους παλαιούς εκείνους χρόνους, όφρων και κάθε λογής φιδιών.

Τη σημασία της Τήνου κατά την Αρχαιότητα αποδεικνύει και το γεγονός ότι ο μεγάλος Σταγειρίτης φιλό-

σοφος, ο Αριστοτέλης, είχε συγγράψει και «Πολιτεία των Τηνίων», έργο που δυστυχώς δεν σώθηκε και μας είναι γνωστό μόνον από τον τίτλο του.

Μηδικοί πόλεμοι

Κατά τους Μηδικούς πολέμους αποφασιστική υπήρξε η συμβολή των Τηνίων για τη διεξαγωγή της ναυμαχίας εναντίον των Περσών στα στενά της Σαλαμίνας, πράγμα που οδήγησε στην περίλαμπρη νίκη των Ελλήνων (480 π.Χ.). Οι Τήνιοι, μαζί με τους Καρύστιους και άλλους νησιώτες, είχαν υποχρεωθεί να ακολουθήσουν τους Πέρσες, πλην όμως κατά την κρίσιμη στιγμή που οι Έλληνες δεν πείθονταν στις διαβεβαιώσεις και προτροπές του Αριστείδη και ετοιμάζονταν να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους στη Σαλαμίνα, τηνιακή τριήρης, όπως μας πληροφορεί ο Ηρόδοτος (Θ' 82, 83), με κυβερνήτη τον θαρραλέο Τήνιο Παναίτιο του Σωσιμένη, αυτομόλησε στους Έλληνες, στους οποίους εξέθεσε τα σχέδια και τις κινήσεις των Περσών, «έφερε την αληθείνη πᾶσαν» –τους εμψυσε όλη την αλήθεια– και έτσι τους έπεισε να παραμείνουν και να αντιμετωπίσουν τον εχθρό στη Σαλαμίνα.

Για την πράξη αυτή, του Παναίτιου αναγράφηκε τιμητικά και το όνομα των Τηνίων στον περίφημο Δελφικό Τρίποδα μαζί με τα ονόματα και των άλλων ελληνικών πόλεων που έλα-

βαν μέρος στον υπέρτατο για την ελευθερία αγώνα: «Διά δε τούτο το έργον ενεγράφησαν Τήνιοι εν Δελφοίσι ες τον τρίποδα εν τοίσι τον βάρβαρον κατελούσι». Αλλά και στη μεγάλη μάχη των Πλαταιών τον επόμενο χρόνο (479 π.Χ.), οι Τήνιοι πολέμησαν γενναία μαζί με τους άλλους Έλληνες εναντίον των Περσών και έτσι αναγράφηκε τιμητικά πάλι το όνομά τους στο βάθρο του αναθηματικού αγάλματος του Διός στην Ολυμπία, κοντά στην είσοδο του Βουλευτηρίου, όπως βεβαιώνει ο Πausανίας (βιβλ. V, Ηλειακά Α' XXIII).

Οι Κυκλάδες, μετά την υποδούλωση της Ελλάδος στους Ρωμαίους το 146 π.Χ., περιέπεσαν σε αφάνεια και ασημότητα, και σπανιότατα μνημονεύονται σε ιστορικά ή άλλα κείμενα. Σποραδικά και μόνον αναφέρονται, γιατί είχαν τη θλιβερή τιμή να χρησιμεύουν ως τόπος εξορίας διαπρεπών Ρωμαίων πολιτικών. Την ίδια τύχη ακολούθησε, φυσικά, και η Τήνος και δεν μνημονεύεται παρά για τα ατυχήματά της, λοιμούς, επιδρομές βαρβάρων και λεηλασίες.

Πότε η Τήνος δέχτηκε τον Χριστιανισμό δεν είναι ιστορικά εξακριβωμένο, αφού δεν έχουμε σχετικές επιγραφικές μαρτυρίες ή άλλα λείψανα παλαιών εκκλησιαστικών μνημείων. Πιθανόν, γύρω στον Ε' αιώνα, η θρησκεία της αγάπης και της συγγνώμης διαδόθηκε και επικράτησε και στην Τήνο. Έτσι, τη θέση των πανάρχαιων

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Γυναικεία εικονιστική κεφαλή: Αγριππίνα η πρεσβύτερη. Από το ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια. 1ος αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο Τήνου).

Πύρανο (φουφού) με χύτρα. Από το ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια. Τέλος 2ου αρχές του 1ου αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο Τήνου).

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Συνέχεια από την 3η σελίδα

ιερών των ολυμπίων θεών καταλαμβάνουν ναοί και τόποι λατρείας αγίων και μαρτύρων της χριστιανικής πίστης.

Στο Βυζάντιο

Στους Βυζαντινούς Χρόνους, η Τήνος, όπως και τα περισσότερα νησιά των σημερινών Κυκλάδων, είχε υπαχθεί διοικητικά στο Θέμα Αιγαίου Πελάγους και πολύ συχνά υφίστατο τις συνέπειες πειρατικών επιδρομών Αράβων και άλλων θαλασσοκουρσάρων. Μια τέτοια ληστρική επιδρομή Σαρακηνών εναντίον του νησιού μνημονεύεται ήδη το έτος 653 μ.Χ.

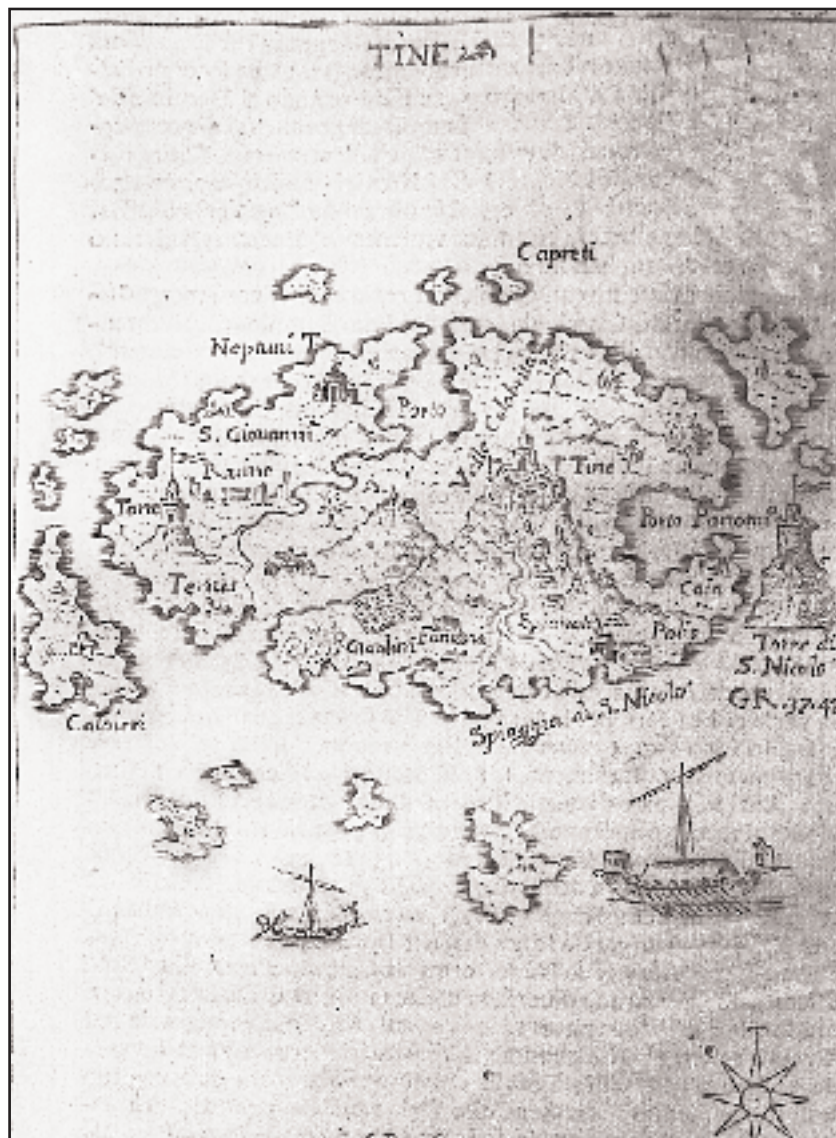
Οι χρονογράφοι της εποχής, πολύ φειδωλοί στις ιστορικές τους μαρτυρίες, δεν παρέχουν πληροφορίες ξεχωριστά για κάθε νησί των Κυκλάδων, αλλά αναφέρουν συνήθως όλοι μαζί τα νησιά υπό τα ομαδικά ονόματα «Κυκλάδες» ή «Δωδεκάνησος». Πρέπει να φτάσουμε στα χρόνια της Δ' Σταυροφορίας, στα 1204 και εφεξής, για να έχουμε σαφείς ιστορικές ειδήσεις για την Τήνο, καθώς και για άλλα νησιά των Κυκλάδων.

Οι Βενετοί

Όταν τον Απρίλιο του 1204 η Βασιλεύουσα έπεσε στα χέρια των Λατίνων της Δ' Σταυροφορίας, οι σταυροφόροι στη συνέχεια διένειμαν αναμεταξύ τους τις κτήσεις της άλλοτε κραταιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι Βενετοί, με αρχηγό το δόγη Δάνδολο, έλαβαν στο μερίδιό τους τα σημαντικότερα εμπορικά λιμάνια και τα κυριότερα νησιά του Ιονίου και Αιγαίου, ανάμεσα στα οποία και τις Κυκλάδες.

Οι νέοι κυρίαρχοι, με το εμπορικό πνεύμα που τους διέκρινε, υπελόγησαν ότι η απευθείας και άμεση εξάρτηση όλων αυτών των περιοχών από την Γαληνότατη Δημοκρατία θα ήταν οικονομικά ασύμφορη και θα επεβάρυνε δυσανάλογα τον κρατικό τους προϋπολογισμό. Γι' αυτό και απεφάσισαν να εκχωρήσουν τις κτήσεις αυτές σε υποτελείς τους Βενετούς, που θα τις κατείχαν ως κληρονομικά τιμάρια με πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα, ενώ η Βενετία θα διατηρούσε πάντοτε την απόλυτη επικυριαρχία και θα μπορούσε να χρησιμοποιεί τα εδάφη αυτά για τις εμπορικές και στρατιωτικές της ανάγκες όπως και οπότεν ήθελε.

Έτσι, το 1207, η Τήνος παραχωρήθηκε στους συγγενείς του δόγη, Βενετούς ευπατρίδες, αδελφούς Ανδρέα και Ιερεμία Γκίζη. Επί δύο σχεδόν αιώνες το νησί παρέμεινε στην εξουσία της οικογένειας Γκίζη, και το 1390, όταν εξέλιπε και ο τελευταίος απόγονος των Γκίζηδων, περιήλθε οριστικά στην άμεση δικαιοδοσία και κυριαρχία της Γαληνότατης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου. Άλλους τρεις και περισσότερο αιώνες, για την ακρίβεια 325 χρόνια, μέχρι τον Ιούνιο του 1715, διατηρήθηκε η νέα Βενετοκρατία στην Τήνο. Έτσι, συνολικά παρέμεινε το νησί στην κυριαρχία των Βενετών για πέντε ολό-

Χάρτης της Τήνου του Francesco Piacenza (1688).

κληρους αιώνες και δέχτηκε, όπως ήταν φυσικό, την ευεργετική επίδραση του προηγμένου δυτικού πολιτισμού της πολυτραγουδισμένης πόλης των δόγηδων και των τεναγών, αφού είχε την εξαιρετική τύχη να βρεθεί, μόνο αυτό απ' όλα τα νησιά του Αιγαίου για τόσο μακρό χρόνο σε χέρια χριστιανικά και ν' αποφύγει μέχρι τις αρχές του ΙΗ' αιώνα το ζυγό του αλλόθρησκου και απολίτιστου Οθωμανού δυνάστη.

Για την εσωτερική διοίκηση και οργάνωση της Τήνου οι Βενετοί χρησιμοποίησαν ανάλογα συστήματα που ίσχυαν τότε στη Δυτική Μεσαιωνική Ευρώπη, παράλληλα όμως σεβάστηκαν τα προνόμια και τα έθιμα του νησιού, όπου λειτούργησαν με πλήρη σχεδόν αυτοτέλεια οι κοινοτικοί θεσμοί και η κοινοτική οργάνωση.

Ο Ρέκτωρ της Τήνου

Την ανώτατη αρχή του νησιού κατέχει ο Βενετός Διοικητής, ο Ρέκτωρ της Τήνου, ο οποίος μέχρι του 1470 υπάγεται διοικητικά στον Βενετό κυβερνήτη του Νεγρεπόντε, δηλ. της Εύβοιας, και στη συνέχεια και μέχρι του 1669 στο Βενετό Γενικό Διοικητή της Κρήτης, στον οποίο και υπέβαλλαν τις «Relazione», τις εκθέσεις τους, οι κατά καιρούς αποστελλόμενοι στις βενετικές κτήσεις Προβλεπτές και Σύνδικοι.

Τα κείμενα αυτά αποτελούν πολύτιμες πηγές για την ιστορία της βενετοκρατούμενης Τήνου.

Σπουδαιότατη σημασία για την άμυνα του νησιού είχε η φρούρηση των ακτών του, κυρίως των τεσσάρων μεγάλων όρμων, του Αγίου Νικολάου, όπου η σημερινή πρωτεύουσα της Τήνου, του Αγίου Ιωάννη ανατολικότερα και της Κολυμπήθρας και του Πανόρμου στη βόρεια ακτή. Οι «μεροβίγιοι» και «νυχτοβίγιοι», μισθωτοί στρατιώτες είχαν αναλάβει το έργο αυτό. Την κύρια όμως στρατηγική σημασία είχε η ίδια η έδρα της Διοίκησης, το «Ξώμπουργο», οχυρωμένο κάστρο, που και σήμερα με τον περήφανο όγκο του δεσπόζει στο νησί και το διαφεντεύει.

Η θέση της Τήνου στο κέντρο του Αρχιπελάγους, σε μικρή απόσταση από τα γύρω νησιά, που όλα μαζί σχηματίζουν τη φυσική γέφυρα ανάμεσα στη Μ. Ασία και στον κυρίως ελλαδικό χώρο, δικαιολογεί την ξεχωριστή σημασία που αποκτά το νησί αυτό ως προκεχωρημένο φυλάκιο και παρατηρητήριο της Γαληνότατης Δημοκρατίας στο Αιγαίο.

Σε σύγκριση με τα άλλα νησιά των Κυκλάδων, την εποχή αυτή, είναι το πιο πυκνοκατοικημένο. Γι' αυτό και παρατηρείται εδώ έντονο το φαινόμενο της μετανάστευσης προς τα αστικά κέντρα των Μικρασιατικών παρλιών αλλά και άλλων περιοχών. Το

μεταναστευτικό ρεύμα, που εντάθηκε κυρίως κατά το ΙΗ' αιώνα, επηρέασε αποφασιστικά την πολιτιστική παράδοση και ανάπτυξη του νησιού, αφού οι ξενιτεμένοι, επιστρέφοντας στην αγαπημένη τους γενέτειρα, έφεραν εκεί όχι μόνο φλουριά και πλούτη αλλά και την παιδεία, τις συνήθειες και την κουλτούρα του έξω κόσμου.

Ληλασίες

Η Τήνος κατά τη μακροχρόνια παραμονή της στη βενετική εξουσία, πολλές φορές δοκιμάστηκε από επιδρομές και άγριες λεηλασίες των Τούρκων, που τις αντιμετώπισε όμως πάντοτε με γενναιότητα και ευψυχία, όπως εκείνες του διαβόητου πειρατή των θαλασσών Χαϊρεντίν Μπαρμπάρσα τον Νοέμβριο του 1537, και του αρχιναύαρχου της τουρκικής αμάδας Πιαλή-πασά, που στα 1570 όργωνε τις θάλασσες του Αιγαίου, έχοντας αναλάβει, με τεράστιες ναυτικές δυνάμεις, τη μεγάλη επιχείρηση για την κατάληψη της μαρτυρικής Κύπρου, της οποίας τα δεινά από τους Τούρκους άρχισαν ακριβώς τότε και συνεχίζονται μέχρι σήμερα...

Κατά τον μεγάλο Τουρκοβενετικό πόλεμο (1645 - 1669) για την κατάληψη της Κρήτης, που έλαβε το χαρακτηρισμό συγκλονιστικής πάλης του Χριστιανισμού εναντίον του Ισλάμ, η Τήνος παίζει σπουδαιότατο ρόλο, αφού οι Βενετοί τη χρησιμοποιούν ως παρατηρητήριο και κείριας σημασίας βάση για τις κινήσεις του τουρκικού στόλου στο Αιγαίο.

Ο τρομερός όμως αγώνας της Κρήτης, που παρακολουθούσαν τα συλλωμένα προς τα εκεί γεμάτα αγωνία μάτια όχι μόνο των σκλάβων Χριστιανών αλλά και όλων των ελεύθερων λαών της Ευρώπης, είχε πια κριθεί οριστικά το 1669 με τη δραματική ήττα του Σταυρού και τη νίκη της αιματοβαμμένης Ημισελήνου. Ο ορίζοντας σκοτεινιάζει, οι ελπίδες φυλλορροούν και ο βραχνάς του φόβου και της απελπισίας πέφτει βαρύς πάνω στα στήθη των σκλαβωμένων.

Η Βενετία, ο επί αιώνες πρωταγωνιστής της πάλης της Χριστιανοσύνης εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποσύρεται κουρασμένη στο Ιόνιο, στα Εφτάνησα. Στο Αιγαίο μόνη η Τήνος παραμένει ακόμη σε χέρια χριστιανικά. Όμως και εκεί σιγά σιγά αλλά σταθερά η Βενετική κυριαρχία εισέρχεται στην τροχιά της παρακμής, αργοσβήνει και οδηγείται στο μοιραίο τέλος της.

Τη θλιβερή κατάπτωση των απογόνων των παλαιών Φράγκων και Βενετών κατακτητών των Κυκλάδων, τον τραγικό επίλογο της ματαιότητας των ανθρωπίνων, γράφει, με ένα βαθύ ρομαντικό αίσθημα, στα μέσα του παρελθόντος αιώνα, ο λαμπρός ερευνητής της Φραγκοκρατίας Κάρολος Ηοφί: «Στο Αρχιπέλαγος από πολλά χρόνια έχουν σβηστεί οι πληροφορίες για τους περήφανους και αγέρωχους του ηγεμόνες. Μόνο φανταχτερά ερείπια μαρτυρούν την αλλοτινή μεγαλοπρέπεια και λαμπρότητα

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

τα. Πάνω στα συντρίμια των δουκικών παλατιών ο ανυποψίαστος βοσκός βόσκει τα πρόβατά του. Καμιά επιγραφή δεν μιλάει πια για τους μεγαλόδοξους Βενετούς άρχοντες των νησιών. Ακόμη και τα ονόματά τους έχουν σήμερα ξεθωριάσει. Μόνο κάποτε ανοίγεται ένας μαρμάρινος τάφος, που ίσως έκρυβε τη στάχτη των πριγκίπων. Και ο ερευνητής, που τρέχει προς τα εκεί για να διαβάσει την επιγραφή, βρίσκει όλα, γράμματα και οικόσημα, σβησμένα, ακόμα κι αυτές τις κοινές λέξεις που δεν έχουν περιεχόμενο κι όμως πολλά λένε: *Hic jacent* (ενθάδε κείνται)...»

Τουρκοκρατία

Στις 5 Ιουνίου του 1715 η Τήνος, χωρίς αντίσταση από την πλευρά των Βενετών, έπεσε σαν ώριμος καρπός στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι όμως σεβάστηκαν τα προνόμια που είχαν παραχωρήσει οι προηγούμενοι κατακτητές στους κατοίκους του νησιού και άφησαν άθικτη την κοινοτική οργάνωση με τους δημοκρατικούς θεσμούς της. Έτσι η Τουρκοκρατία στην Τήνο, που κράτησε μόνο σχεδόν ένα αιώνα, υπήρξε χαλαρή και επιφανειακή, με όλες τις ευεργετικές συνέπειες για το νησί.

Στη σύντομη περίοδο της Τουρκοκρατίας και στο μεγάλο Αγώνα που επακολούθησε υπέρ της Εθνικής Ανεξαρτησίας και Ελευθερίας η Τήνος έλαβε ενεργό μέρος και πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες.

Κατά τα Ορλωφικά (1778) στενοί συνεργάτες του θρυλικού θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη στους ηρωικούς αγώνες του εναντίον του τουρκικού στόλου στο Αιγαίο υπήρξαν οι γενναίοι Τηνιακοί ναύτες αδελφοί Δημήτριος και Στάθης Διβάρης από τον Πύργο, καπετάν Σβέτζος από τον Κτικάδο και Αθανάσιος Καρδαμίτσης από τα Υστέρνια.

Πύργος, γενική άποψη. Η πατρίδα των μεγάλων καλλιτεχνών Ν. Γύζη, Ν. Λύτρα, Γ. Χαλεπά... (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου)

Τήνος, η κατάλευκη. Αποψη μπαίνοντας στο λιμάνι. Στολίδι του νησιού και ιερό προσκύνημα όλων των Ελλήνων η εκκλησία της Μεγαλόχαρης. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου).

Στην τιτανική πάλη του 1821 για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού η Τήνος υπήρξε πάντοτε παρούσα σε όλες της τις φάσεις, με τη συμμετοχή Τηνίων πολεμιστών σε κρίσιμες μάχες, την αποστολή εκστρατευτικών σωμάτων, ναυτικών πληρωμάτων, αλλά και σημαντικών χρηματικών ενισχύσεων.

Έτσι, στις πολεμικές επιχειρήσεις στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, όπου πρωτοήχησε το σάλπισμα της Ελευθερίας, έλαβαν μέρος ο Δρόσος

Ν. Δρόσος, ο γνωστός συγγραφέας της Ιστορίας της Τήνου, που ως Ιερολοχίτης πολέμησε γενναία και τραυματίστηκε στη μάχη του Δραγατσάνιου (7 Ιουν. 1821), και ο Αντώνιος Γεωργαντόπουλος που έπεσε μαχόμενος ηρωικά στο Σκουλένι της Μολδαβίας (17 Ιουν. 1821).

Επανάσταση

Τη σημαία της Επανάστασης αναπέτασε στον Πύργο της Τήνου, στις 31 Μαρτίου του 1821, ο από την κωμόπολη αυτή Γεώργιος Παλαμάρης, ενώ λίγες μέρες αργότερα, στις 20 Απριλίου, το σύνθημα της εξέγερσης κατά του κατακτητή δόθηκε και από την πόλη της Τήνου.

Στις 17 Απριλίου του 1821, Κυριακή του Θωμά, μια εβδομάδα ακριβώς μετά την αγχόνη του εθνομάρτυρα Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', αποκεφαλίστηκε στην Κωνσταντινούπολη ο Φραγκίσκος Γεωργαντόπουλος που είχε συλληφθεί στις 20 Μαρτίου ως επικίνδυνος οπαδός της Φιλικής Εταιρείας και είχε υποβληθεί σε πολλά βασανιστήρια για την αποκάλυψη των σχεδίων της.

Τον Ιούλιο του 1821 τριακόσιοι περίπου Τηνιοί υπό τον μητροπολίτη Καρύστου Νεόφυτο πολέμησαν με καρτεροψυχία στα Στύρα της Εύβοιας εναντίον των Τούρκων και οι περισσότεροι από αυτούς θυσιάστηκαν στο πεδίο της μάχης.

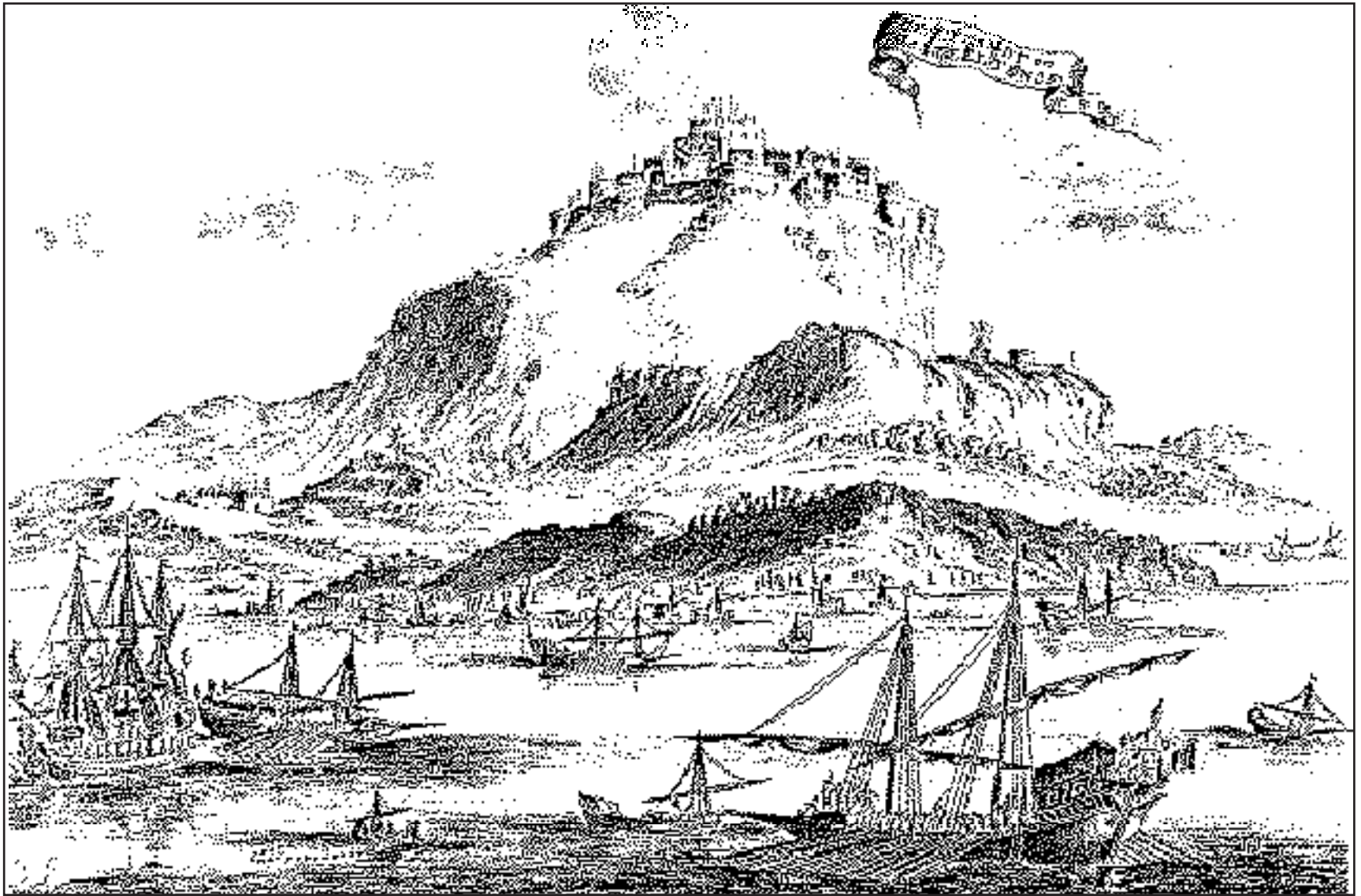
Ο Φραγκίσκος Παξιμάδης, μέλος της γνωστής ιστορικής οικογένειας της Τήνου, διέθεσε σχεδόν ολόκληρη τη μεγάλη του περιουσία για τις ανάγκες του Αγώνα, ενώ ο ίδιος προσωπικά, επικεφαλής και άλλων συ-

ματριωτών του, έλαβε ενεργό μέρος στις πολιορκίες της Τριπολιτσάς και του Ναυπλίου.

Ως νησιώτες οι Τηνιοί δεν έλειψαν και από τις θαλάσσιες επιχειρήσεις. Τηνιακοί μπουρλοτιέρηδες (Φίλιππος Λέλης, Φιλίππης Αντωνίου, καπετάν Χελίδονας ή Σαμοθράκης κ.ά.) αναφέρονται στις πυρπολήσεις τουρκικών πλοίων στην Ερεσό της Λέσβου (27 Μαΐου 1821) υπό τον Παπανικολή και στη Χίο (6 Ιουν. 1822) υπό τον Κωνσταντίνο Κανάρη.

Αλλά και με άλλο τρόπο η Τήνος πρόσφερε τις υπηρεσίες της στο αγωνιζόμενο Έθνος, αφού σε αυτήν εύρισκαν καταφύγιο και πατρική φιλοξενία και προστασία, ως πρόσφυγες, οι κατατρεγμένοι και δεινοπαθόντες από τους Τούρκους ελληνικοί πληθυσμοί των παραλίων της Μικράς Ασίας και των νησιών, Κυδωνιάτες, Μοσχονήσιοι, Χιώτες, Ψαριανοί, Κάσιοι κ.α. Όλοι αυτοί μπόλιασαν με νέο αίμα και αναζωογόνησαν τον ντόπιο πληθυσμό του νησιού, ενώ παράλληλα μετέφεραν εκεί πολλές από τις συνήθειές τους, καθώς και την εκλεπτυσμένη πολιτιστική παράδοση της νοσταλγημένης Ιωνίας.

Μετά τον αγώνα της Εθνικής Ανεξαρτησίας, στα χρόνια του Καποδίστρια και του Οθωνα, αλλά και στη συνέχεια, μέχρι τους σημερινούς σύγχρονους καιρούς, η Τήνος, με την προσφορά της στην Παιδεία, στα Γράμματα και στις Τέχνες καθώς και σε άλλους πολιτιστικούς τομείς, έχει διαδραματίσει, δυσανάλογα προς την έκταση και τον πληθυσμό της, ένα δυναμικό ρόλο μέσα στην πορεία του νεοελληνικού εθνικού και θρησκευτικού μας βίου.

Το κάστρο και η πόλη της Τήνου σε γκραβούρα του 15' αιώνα. (Αρχειο Κώστα Δανούση).

Η Τήνος των περιηγητών

Το νησί όπως το περιγράφουν ξένοι γεωγράφοι και ταξιδευτές

Ο Γάλλος γιατρός Jacob Spon, (δεξιά), ο πρώτος συστηματικός περιηγητής στην Ελλάδα (1676). Αριστερά εξώφυλλο βιβλίου του.

Του Κώστα Δανούση

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ των τοπωνυμίων ήταν κάτι που από πολύ νωρίς απασχόλησε τους λογίους όλων των εποχών. Έτσι, πολλοί προσπάθησαν να δώσουν μια εξήγηση και στο τοπωνύμιο «Τήνος», που κατά καιρούς παρουσιάστηκε με διάφορους τύπους.

Μια απλοϊκή εξήγηση δίνει στο περίφημο λεξικό του ο Στέφανος από το Βυζάντιο (6ος μ.Χ. αι.) «Τήνος, νήσος Κυκλάς, από Τήνου οικιστού, εκλήθη δέ Υδρούσσα, διά τό κατάρρυντον είναι καί Οφιούσσα...».

Μια άλλη εξήγηση δίνει ο Samuele Bocharto (1646), ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο δωρικός τύπος «Τήνος ή Τάνος» προέρχεται από τη φοινικική λέξη thannoth, η οποία σημαίνει φίδι και δράκοντα, προφανώς ευφυές εύρημα με βάση την αρχαιοελληνική γραμματεία η οποία θέλει την Τήνο «μία των Κυκλάδων, εν η όφεις καί σκορπίοι δεινοί εγίνοντο».

Η λαϊκή παράδοση αποδίδει το όνομα του νησιού στην αναπάντητη ερώτηση των περιπλεόντων «τίνος είναι η νήσος;», ενώ κάποιοι μιλούν για μια βασιλοπούλα με το όνομα αυτό, που την εγκατέλειψαν εκεί.

Αν και η σπουδαιότητά του στην αρχαιότητα δεν ήταν σημαντική, η γειτνίασή του με τη Δήλο επιβάλλει να μην παραλείπεται από τα γεωγραφικά κείμενα της εποχής. Στο κείμενο του Αγαθημέρου του Ορθωνος (της Γεωγραφίας υποτυπώσεων εν επιτομή), όπως και σε εκείνο του Ρωμαίου Pomponius Mela (De situ Orbis) απλώς αναφέρεται, ενώ ο Δικαίαρχος (Βίος Ελλάδος) γράφει «μετά ταύτην (Ανδρον) Τήνος εστί καί λιμήν». Ο Σκύλαξ ο Καρανδεύς στον γνωστό «Περίπλου» του σημειώνει πως «Από τε Ανδρου επί τόν Αυλώνα (δηλ. το στενό Ανδρου - Τήνου) στάδια σπ' (280). Του Αυλώνος τούτου διάπλους εις Τήνον στάδια ιβ', αυτής δέ τής νήσου επί τό ακρωτήριον παρά τήν Ρήναιαν στάδια ρν' (150). Του δέ διάπλου εις Ρήναιαν στάδια μ' (40)».

Κάπως διαφορετικά υπολογίζει τις αποστάσεις του νησιού ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος (Historia Naturalis) «ab eadem Andro passus mille, a Delo XV, Tenos cum oppido in XV porrecta...». Τέλος ο Πτολεμαίος (Κανών επισήμων πόλεων) μας δίνει το κατά το σύστημά του στίγμα του νησιού, «μήκος νε' - ιβ', πλάτος λζ' - γ'».

Από την αρχαία γραμματεία μας έ-

μεινε μια μικρή περιγραφή από τον Στράβωνα, ο οποίος μας βεβαιώνει ότι η Τήνος δεν είχε μεγάλη πόλη. Εξω όμως απ' αυτήν, μέσα σε άλσος, ήταν το μεγάλο Ιερό του Ποσειδώνα, άξιο θέας με μεγάλες εγκαταστάσεις, που εξυπηρετούσαν το πλήθος που συγκεντρωνόταν και θυσίαζε κατά τα Ποσειδώνια.

Ο Μεσαίωνας καλύπτει με το σκοτάδι του το νησί, το οποίο από τον ΙΖ' αιώνα και μετά θα προσελκύσει το ενδιαφέρον των ξένων περιηγητών. Ελάχιστοι όμως απ' αυτούς αποφεύγουν τους μύθους, ενώ μερικοί γράφουν χωρίς να το έχουν δει ποτέ. Οι περισσότεροι αναμασούν παραπομπές από την αρχαία γραμματεία. Π.χ. ο Ολλανδός Ernst Brink, που ταξίδεψε στις Κυκλάδες το 1613, βρήκε στην Τήνο φίδα δικέφαλα, με μια κεφαλή μπρος και μια στην ουρά! Γι' αυτό θα επιλέξουμε λιγοστά, μα αντιπροσωπευτικά κείμενα για ένα μικρό ταξίδι στο παρελθόν.

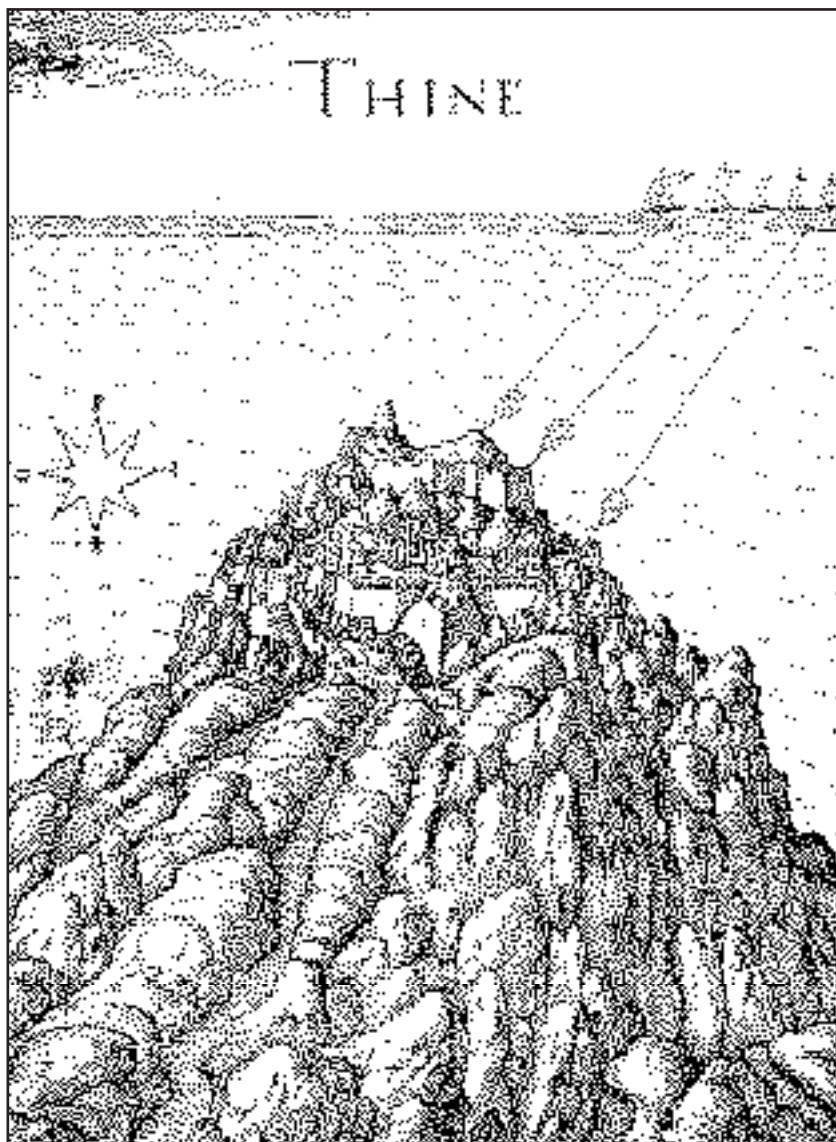
Jacob Spon

Η πρώτη επιστημονική περιήγηση στην Ελλάδα ήταν εκείνη του Γάλλου γιατρού Jacob Spon, τον οποίον συνόδευε ο Άγγλος George Wheler (1675-6). Βρήκαν την Τήνο, το πιο κατοικημένο και καλοκαλλιεργημένο νησί των Κυκλάδων. Δεν είχε λιμάνι αλλά μια παραλία, όπου φουντάριζαν τα πλοία, με 3 ή 4 σπίτια, που ονομαζόταν Άγιος Νικόλαος (δηλ. η σημερινή Χώρα). Η τοποθεσία όμως έφερε ακόμη το όνομα «Πόλις». Το κάστρο βρισκόταν 4 ή 5 μίλια από τη θάλασσα, πάνω στο βουνό και δίπλα του η πόλη. Όλοι οι κάτοικοι, του ελληνικού και λατινικού δόγματος, μιλούσαν Ελληνικά. Στο νησί θα αποκτήσουν δύο νομίσματα, των οποίων δημοσίευσαν σχέδια. Το ένα με την κεφαλή του Αμμωνος Δία και το άλλο με την κεφαλή του Ποσειδώνα.

Στα νομίσματα αυτά θα αναφερθούν οι περισσότεροι μεταγενέστεροι περιηγητές, σχεδόν όμως κανένας δεν θα αναφέρει την πηγή του.

Tournefort

Άλλο αξιόπιστο ταξιδιωτικό χρονικό είναι εκείνο του Γάλλου βοτανολόγου και ακαδημαϊκού Joseph Pitton de Tournefort, ο οποίος έφθασε στο νησί γύρω στο 1700, και δίνει μια εικόνα της βενετοκρατούμενης Τήνου λίγο πριν από την πτώση τους στους Τούρκους. Η κωμόπολη του Αγίου Νικολάου με 150 περίπου σπίτια έχει για λιμάνι μια άσχημη ακτή. Εξακολουθεί να φέρει το όνομα «Πόλις». Το νησί είναι το πιο καλλιεργημένο του Αρχιπελάγους. Ο πλούτος του, όμως, είναι το μεταξι, που εξαγεται σχεδόν όλο, κυρίως στη Γα-

Το κάστρο της Τήνου από το ταξιδιωτικό χρονικό του Dapper.

λία. Η άμυνά του βρίσκεται σε άθλια κατάσταση. Η υγρασία και οι ομίχλες που επικρατούν στην περιοχή του κάστρου και της πόλης, κάνουν τη ζωή εκεί δύσκολη. Ο καθολικός επίσκοπος εξουσιάζει όλο τον κλήρο του νησιού. Υπάρχουν 120 καθολικοί παπάδες, ενώ οι ορθόδοξοι ανέρχονται σε 200 και τελούν υπό την ηγεσία ενός πρωτόπαπα. Ο καθολικός, όμως, κλήρος έχει το προβάδισμα παντού. Σ' όλες τις ορθόδοξες εκκλησίες υπάρχει βήμα για τους καθολικούς ιερείς. Όταν συλλειτουργούν, η λειτουργία πρώτα ψάλλεται λατινικά και μετά ελληνικά. Το κείμενο του Tournefort το αντέγραψαν σχεδόν κατά λέξη πολλοί και ανάμεσά τους η περίφημη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια (Diderot, 1758) κι το πολύτομο γεωγραφικό λεξικό του Bruzen La Martiniere (Βενετία, 1741).

Παρά την πτώση του στους Τούρκους (1715), το νησί ευημερεί. Φαίνεται μάλιστα πως η ένταξη του στον οθωμανικό χώρο άνοιξε νέες, μεγαλύτερες προοπτικές για το εμπόριό του. Λίγο μετά (1721), ο Γάλλος Charles de Saint Maure διαπιστώνει ζωηρή εμπορική κίνηση και ενθουσιάζεται με το εξαιρετο κρασί Malvasia. Η γυναικεία εργασία παράγει κεντήματα και έξοχες μεταξωτές κάλτσες.

Choiseul - Gouffier

Ένα άλλο σημαντικό περιηγητικό κείμενο του τέλους του ΙΗ' αιώνα είναι το εικονογραφημένο βιβλίο του Γάλλου διπλωμάτη Choiseul - Gouffier (1776), ένα μνημειώδες λεύκωμα, που μας χάρισε υπέροχες

γκραβούρες. Ο Choiseul - Gouffier βρίσκει το νησί σε προφανή ευημερία, που οφείλεται στην ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας, διαπιστώνει μια άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων και θαυμάζει τις καλλιγραμμες γυναίκες, που η όμορφη ενδυμασία τους σκεπάζει τα κάλλη τους χωρίς να τα κρύβει. Πολλά κορίτσια ξενιτεύονται στις πόλεις της Ανατολής, εργάζονται εκεί σκληρά και επιστρέφουν στο νησί τους για να απολαύσουν τους κόπους τους. Τις ίδιες διαπιστώσεις είχε κάνει 8 χρόνια πριν και ο Γερμανός Johann Hermann von Riedesel, ο οποίος πρόσθετε πως οι Τηνιακοί είναι οι ευφύεστεροι και πιο καλλιεργημένοι νησιώτες.

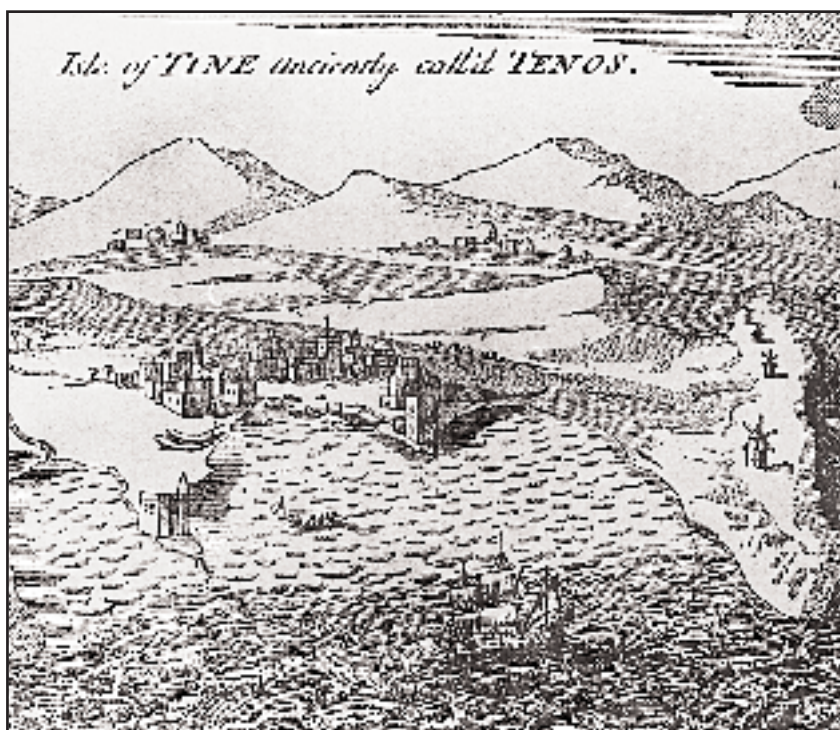
Βλέπει κανείς πως όλα τα αξιόπιστα ή, έστω και σχετικά, αξιόπιστα ταξιδιωτικά χρονικά συγκλίνουν σε δύο άξονες: στην ευημερία του νησιού, που απορρέει από την εντατική καλλιέργεια της γης και την ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας, και στο πολιτιστικό επίπεδο των κατοίκων, που οφείλεται στις επαφές με τη Δύση και τα μεγάλα αστικά κέντρα της Ανατολής.

Η επανάσταση του 1821, όπως αποδεικνύεται από την πρώτη κατανομή των φόρων, βρίσκει την Τήνο ως το πλουσιότερο νησί των Κυκλάδων. Παρά τα προβλήματα (εσωτερικές διενέξεις, επιδημία πανώλης, τουρκικός κίνδυνος κ.ά.), παρατηρείται μια αξιοπεριεργή ξεγνοιασιά, μολονότι στους δρόμους περιφέρουν τη δυστυχία τους οι Μικρασιάτες πρόσφυγες. Ο Γάλλος φιλέλληνας λοχαγός Maxime Rayboud, που βρίσκεται στο νησί κατά τις αποκριές του 1822, σημειώνει την αμεριμνησία που επικρατεί, την ομορφιά και ελευθερία των γυναικών και τη ροπή των Τηνιακών στο γλέντι και τον χορό. Εκεί ο Rayboud, εν μέσω πλήθους, θα παρακολουθήσει παράσταση του «Φιλοκτήτη» στη νεοελληνική γλώσσα. Πρόκειται για την πρώτη αναφορά σε θεατρική παράσταση στην επαναστατημένη Ελλάδα.

Henry A.V. Post

Λίγο αργότερα, θα αρχίσει να κτιζεται η μεγάλη εκκλησιά της Παναγίας. Μια απ' τις πρώτες περιγραφές της είναι και εκείνη του Αμερικανού φιλέλληνα Henry A.V. Post (1827). Ο ορθολογιστής Post βρίσκει το ναό ειλικρινές ίσως μνημείο ευλάβειας αλλά ατυχή επένδυση χρημάτων σε μια στιγμή τέτοιας μεγάλης δυστυχίας, όπου η φιλανθρωπία θα μπορούσε να αποδώσει σημαντικά για να χορτάσουν οι πεινασμένοι, να ντυθούν οι γυμνοί και να ιδρυθούν σχολεία για να διαφωτισθεί η άγνοια του λαού.

Σας δώσαμε μια αποσπασματική εικόνα του νησιού μέσα από κείμενα ταξιδιωτών και γεωγράφων. Ο περιορισμένος, όμως, χώρος δεν επιτρέπει περισσότερες από τις πολλές και ενδιαφέρουσες ταξιδιωτικές αναφορές. Οποιοσδήποτε θα ήθελε κάτι παραπάνω από τα κείμενα του χαλκέντερου Κυριακού Σιμόπουλου («Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα» τ. Ι-ΙV) θα μπορούσε να απευθυνθεί στην πλούσια Τηνιακή βιβλιογραφία (βλ. Κων/νου Δανούση, «Συμβολή στην Τηνιακή Βιβλιογραφία», Ανδρος 1980). Ηδη, η αγάπη του Στράτου Φιλιππότη, για το νησί του, προσφέρει στον αναγνώστη μια πλούσια σειρά βιβλίων Τηνιακού ενδιαφέροντος..

Η Τήνος κατά τον M. Pitton de Tournefort (1700)

Η Μεγαλόχαρη της Τήνου

Εκατὸν εβδομήντα χρόνια από την ανεύρεση της θαυματουργῆς εικόνας

Του **Δημήτρη Ζ. Σοφianoύ**

δ.φ., Διευθυντή του Κέντρου Ερεῦνης του Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ της Ακαδημίας Αθηνών

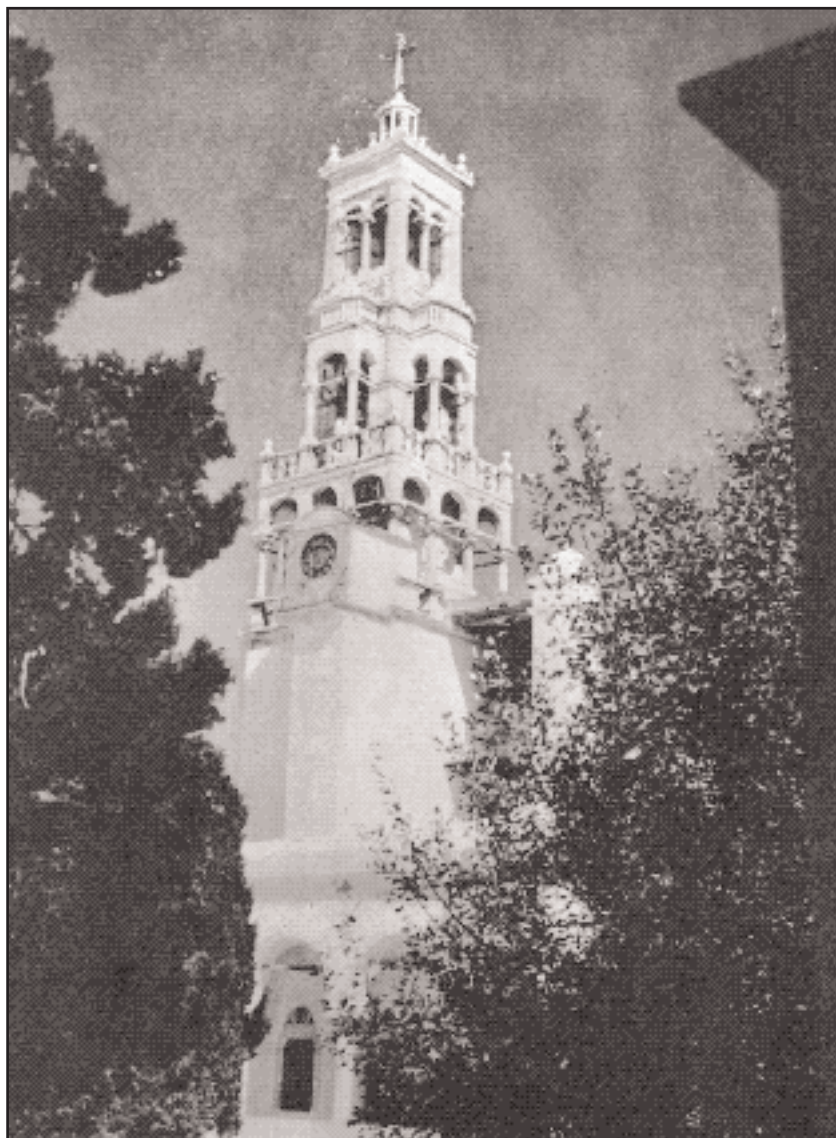
Ο ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟΣ σταθμός στην ιστορία της Τήνου υπήρξε η ανεύρεση της Θαυματουργῆς Εικόνας της Ευαγγελίστριας, κατά τη διάρκεια του μεγάλου Αγώνα της Εθνικῆς μας Ανεξαρτησίας, του οποίου απετέλεσε και αἴσιο οἰωνό για την επιτυχῆ του ἔκβαση.

Θαυμαστά και εξαισία οράματα, πρώτα του ογδοντάχρονου Μιχαήλ Πολυζώη και ἔπειτα της ενάρετης μοναχῆς Πελαγίας της Τηνίας, που κατά τρόπο οσιακό και ευσεβῆ ασκήτευε στο Μοναστήρι της Κοιμῆσεως του Κεχροβруνουῦ της Τήνου, οδήγησαν στην αποκάλυψη της ἱερῆς Εικόνας της Θεοτόκου. Μητροπολίτης τότε του νησιού ἦταν ο φιλευσεβῆς και φιλόθεος Γαβριήλ από την Κρήτη, στον οποίο αφηγήθηκαν με ἐκπληξη και φόβο Θεοῦ τις θεϊκές οπτασίες και τα σημαδιακά ονειράτά τους ο γερο-Πολυζώης και η μοναχῆ Πελαγία.

Οι πρώτες μα και οι δεύτερες προσπάθειες, με την πρόθυμη συνδρομῆ ὄλων των Τηνιακῶν της Χώρας και των γύρω χωριῶν, στον υποδειχθέντα από την ἴδια τη Θεομήτορα αγρό του Αντώνη Δοξαρά, δεν κατέληξαν στο ποθητό αποτέλεσμα για την ανεύρεση του ἱεροῦ κειμηλίου.

Αποκαλύφθηκαν ὁμως, κατά της ανασκεφῆς, τα θεμέλια παλαιού, βυζαντινοῦ ναοῦ του Αγίου Ἰωάννη του Προδρόμου, ὅπως επιβεβαιώθηκε από επιγραφικῆς μαρτυρίες και από ἄλλα ἱερά σκεύη και αντικείμενα που βρέθηκαν στο χώρο. Ο ναός αυτός, κατά την παράδοση, πурπολήθηκε σε κάποια πειρατικῆ ἐπιδρομῆ των Σαρακηνῶν.

Ο αγαθός ποιμένας Γαβριήλ, υπέδειξε τότε, μιας και δεν βρέθηκε η

Το κομψό καμπαναριό της Μεγαλόχαρης της Τήνου, που ξεχωρίζει μέσα από τα δέντρα. (Φωτ. Β. Παπαϊωάννου)

Εικόνα της Παναγίας, την ανέγερση νέου ναοῦ στον τόπο εκείνο, αφιερωμένου ὁμως στη Θεοτόκο, τη Ζωοδόχο Πηγή, γιατί από ένα ξεροπήγα-

δο του αγρού εκείνου ἀνάβλυσε ξαφνικά, κατά θαυματουργικό τρόπο, πλούσιο, δροσερό και ζωογόνο ὕδωρ, ἀπαραίτητο για τις εκτελούμενες εκεί οικοδομικές εργασίες.

Η εικόνα

Στις 30 Ιανουαρίου του 1823, ἀνήμερα των Τριῶν Ἱεραρχῶν, των μεγάλων προστατῶν και κηδεμόνων της Παιδείας και των Γραμμάτων, ἐνῶ συνεχίζονταν ενταντικά οι εργασίες οἰκοδόμησης του ναοῦ της Ζωοδόχου Πηγῆς, η σκαπάνη του Εμμ. Μάτσα ἢ Σπανοῦ, ἀπὸ το Φαλατάδο, προσέκρουσε σε κάποιο ἀντικείμενο ἀπὸ ξύλο, ὅπως φάνηκε ἀπὸ το χαρακτηριστικό ἦχο που ἀκούστηκε.

Πῆρε το ξύλο στα χέρια του, με εὐλάβεια και πίστη ἀλλά και με περιέργεια, ο ἀνυποψίαστος χωρικός, το καθάρισε με το νερό του παρακείμενου πηγαδιοῦ, και γεμάτος ἐκπληξη και ἔκσταση εἶδε εικονιζόμενο πάνω στο παμπάλαιο ξύλο τον Ἀρχάγγελο

Γαβριήλ με τον κρίνο. Η ἄδολη καρδιά του γέμισε τότε ἀγαλλίαση και σαν ἀστραπὴ ἀναδεύτηκαν στη σκέψη του τα θεία οράματα της ταπεινῆς Πελαγίας. Ρίγη συγκινήσεως συγκλόνησαν το σώμα του και τάραξαν την ψυχῆ του. Δεν ἄργησε να βρεθεῖ, μέσα στα σπλάχνα της Τηνιακῆς γῆς, στα ερείπια της ἐκκλησίας του Αγίου Ἰωάννη και το ἄλλο, το δεξιό κομμάτι της Εικόνας, με τη Θεοτόκο ἐνθρονη. Ἐκπληκτικοί, με δέος και εὐλάβεια, οι ἀπλοϊκοί εργάτες του αγροῦ του Δοξαρά ἀντίκρυσαν μπροστά τους τη σεπτῆ Εικόνα της Ευαγγελίστριας, τον πολυτίμητο θησαυρό, που με περισσή στοργή και ἀγάπη φύλασσε μέσα της και ἐκρुβε ἐπὶ αἰῶνες –ποιος ξέρει πόσους!– η Τηνιακῆ γῆ. Αὐθόρμητα τότε τα τρεμάμενα χεῖλη τους σιγοψιθύρισαν: «Εὐαγγελίζου, γῆ, χαράν μεγάλην». Τα προφητικά οράματα και συνταρακτικά ἐνύπνια της Πελαγίας εἶχαν πέρα για πέρα ἐκπληρωθεῖ και ἐπαληθευτεῖ.

Ἀστραπαιαῖα διέδραμε ολόκληρο το νησί η ευφρόσυνη εἶδηση και πλημύρισε με χαρά, ἐλπίδα και πίστη θεϊκῆς τις ψυχῆς των Τηνιακῶν μα και με ευγνωμονοσύνη, που η Μητέρα του Θεοῦ, η κραταιῆ Προστάτις και φιλόστοργη Μάνα ὄλων των Χριστιανῶν, διάλεξε το νησί τους, το φτωχικό και μοσκοβολισμένο ἀπὸ τις αἰγαιοπελαγίτικες αὔρες, για να στήσει ἐκεῖ τον περιδοξο θρόνο της.

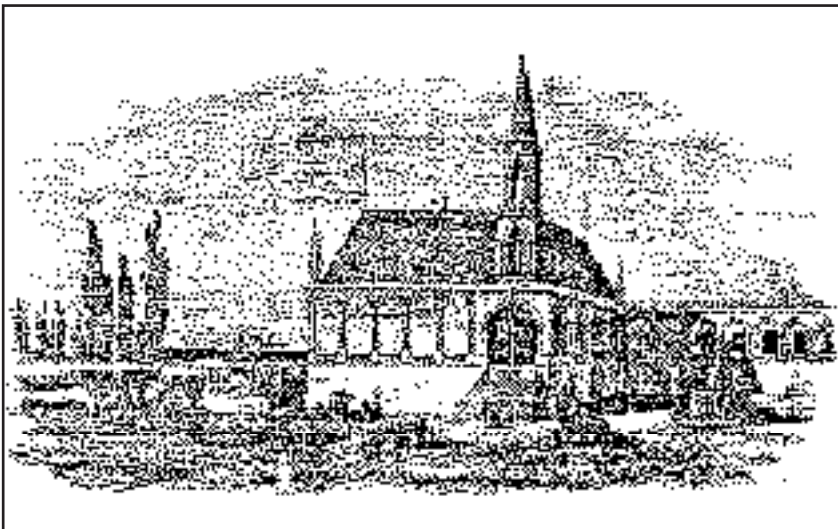
Τρεῖς μέρες ἀργότερα, στις 2 Φεβρουαρίου του 1823, ἐγίνε για πρώτη φορά λιτάνευση της Εικόνας της Ευαγγελίστριας στα στενά, σιωπηλά και φρεσκοασπρισμένα σοκάκια της πόλης, με πάνδημη συμμετοχῆ του Τηνιακοῦ λαοῦ, μέσα σε κατανυκτικῆ ἀτμόσφαιρα ψαλμωδιῶν και προσευχῶν και στις ευωδιές και στους καπνοῦς του λιβανωτοῦ και του μοσχοθυμιάματος.

Ο ναός

Σε σύντομο χρονικό διάστημα (1823-1831), με χρηματικῆς συνεισφορές και ἀμισθῆ προσωπικῆ εργασία των κατοίκων του νησιού, ὑπὸ την ἐπιστοσία του ἐμπνευσμένου ἀρχιτέκτονα Ευστρατίου του Σμυρναίου και τη θεοφιλῆ ἀρχιερατεία του μητροπολίτη Γαβριήλ, ἀναγέρθηκε ο ἐπιβλητικός ναός της Μεγαλόχαρης. «Ο δε Θεός ἀντιβραβεύει πάντας τους συνδραμόντας ἐν τη τούτου ἀνεγέρσει!»!

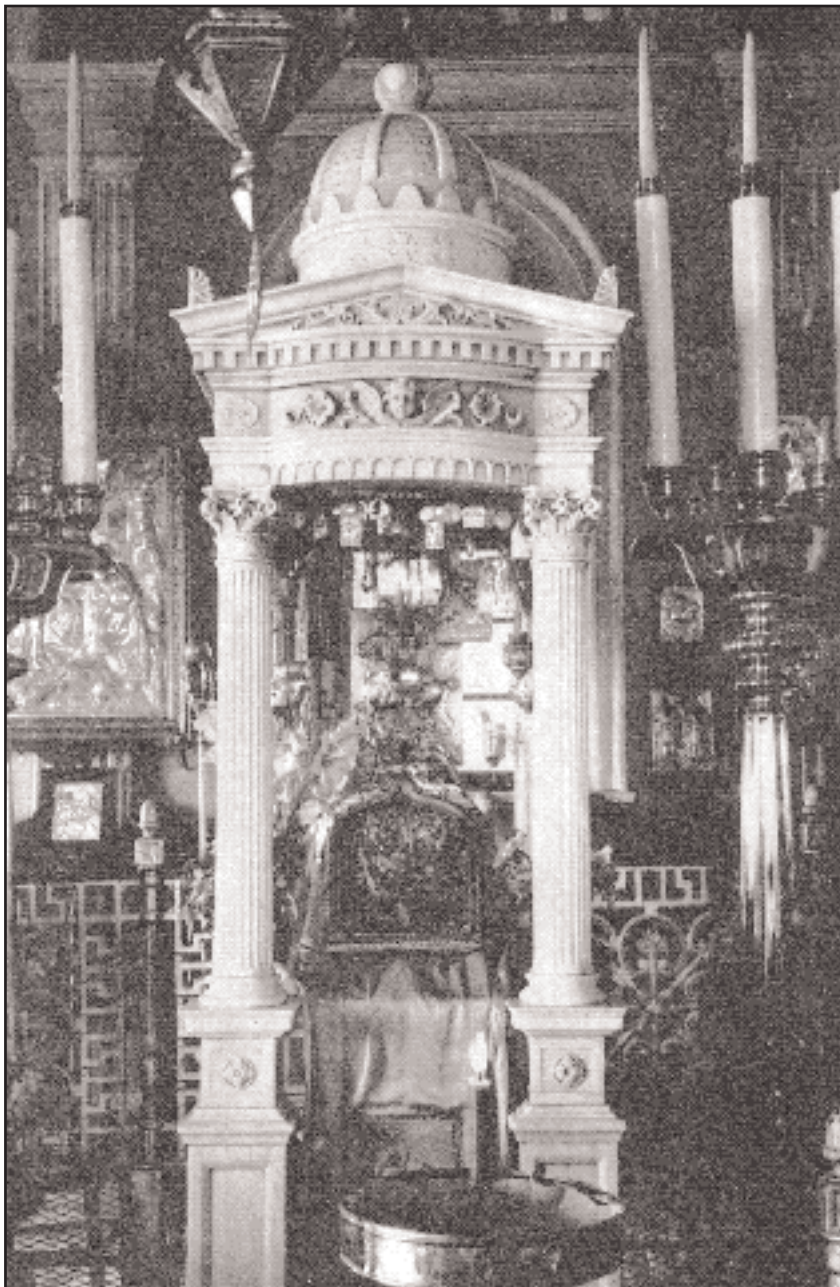
Ἀπὸ τότε και μέχρι σήμερα η Τήνος ἀπετέλεσε και ἀποτελεῖ πόλο ἑλξης ὄλων των πιστῶν Χριστιανῶν και ἀπέβη Πανελλῆνιο ἀλλά και Πανορθόδοξο προσκυνηματικό κέντρο με τεράστια αἶγλη και ἀκτινοβολία.

Ἐτσι, πλήθη πιστῶν ἀπὸ ολόκληρο τον ἐλληνικό χώρο, ἀλλά και ἔξω ἀπὸ αὐτόν, ἀρχισαν να συρρέουν στο ἀνεμόδαρτο, εὐλογημένο ὁμως ἀπὸ τη χάρι της Παναγίας Κυκλαδοῦνῆς,

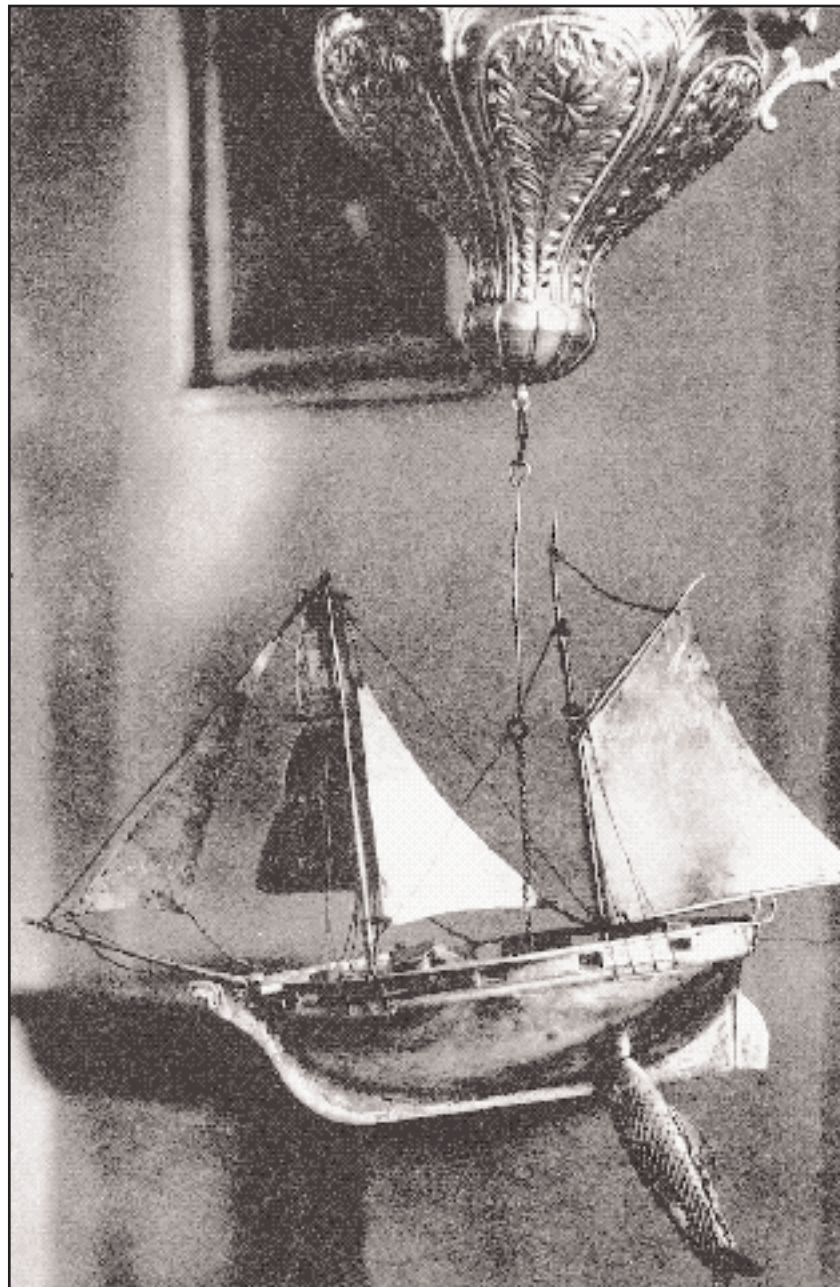

Η Παναγία της Τήνου. (Αγγλικό χαρακτικό του 1850).

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Το άσπρο προσκυνητάρι όπου είναι ακουμπισμένη η θαυματουργή εικόνα, στολίζουν μόνο τα πιο πρόσφατα αφιερώματα. (Φωτ. Κ. Παπαχατζιδάκη).

Χιλιάδες τα τάματα στη Μεγαλόχαρη. Εδώ το ασημένιο γολετόμπρικο με το χρυσό ψάρι, ένα από τα πιο φημισμένα τάματα. (Φωτ. Σπύρου Μελετζή).

καταθέτοντας ευλαβικά, μαζί με τα δάκρυα και τις παρακλήσεις τους, στο εικόνισμα της Μητέρας του Θεού και πονετικής μάνας όλου του κόσμου, πλούσιο τον οβολό και τα τάματά τους.

Σχετικά με το πανηγύρι της Τήνου, ο γνωστός λόγιος Αναστάσιος Γούδας σημειώνει το 1875 («Βίοι Παράλληλοι», τομ. Ζ', σελ. ι) τα εξής χαρακτηριστικά:

«Δεν είναι δε παντάπασιν αληθές ότι οι Τήνιοι καταχρώνται των προσκυνητών, ενοικιάζοντας αυτοίς εις μυθώδεις τιμάς τα δωμάτια και τας κλίνας και πωλούντες λίαν υπερτετιμημένα τα τρόφιμα... Δεν είναι επίσης αληθές ότι οι Τήνιοι στερούνται φιλοξενίας· τουναντίον μάλιστα είναι οι φιλοξενώτεροι ίσως πάντων των Αιγαιοπελαγιτών».

Πρώτοι επίτροποι

Πρώτοι Επίτροποι (1823-1832) του νεοανεγερθέντος ναού της Θεοτόκου υπήρξαν οι κτήτορες του Σταματέλου Καγκάδης, Γεώργιος Περιίδης, Αντώνιος Καλλέργης, Χατζή-Γεώργιος Σιώτος, Αλεβίζος Καλάβριας ως βοηθός και Αθανάσιος Καρδαμίτζης

ως γραμματεύς. Ως έκφραση ιδιαίτερης τιμής και αιώνιας μνήμης, οι τάφοι τους βρίσκονται σήμερα στο δεξιό πλάγιο νάρθηκα του ναού.

Οι κτήτορες και επίτροποι της εκκλησίας της Μεγαλόχαρης, ευθύς εξ αρχής, θεωρούν καθήκον και πρώτη υποχρέωσή τους να διαθέτουν για κοινωφελείς και, ιδιαίτερα, για παιδευτικούς σκοπούς τα χρήματα που εμπιστευόνταν εκεί ο πόνος, η πίστη και η ελπίδα του ταπεινού και βασανισμένου ανθρώπου του λαού μας. Κατ' αυτό τον τρόπο το Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελίστριας της Τήνου, εκτός από τη γενικότερη και πολυσχιδή φιλανθρωπική και κοινωνική του δράση, αναδεικνύεται αμέσως για το φτωχικό και άνικμο νησί ο μεγάλος προστάτης και συμπαραστάτης της Παιδείας, των Γραμμάτων και των Τεχνών, πράγμα που προοιωνίστηκε και σφράγισε θεϊκά και η σημαδιακή ημερομηνία αποκάλυψης της θαυματουργής Εικόνας (30 Ιαν., μνήμη των Τριών Ιεραρχών).

Ήδη το 1824 αναφέρεται «Ελληνικών Σχολείων, εντός του Καταστήματος της Ευαγγελιστριας... δι' αναλώσεως του Καταστήματος οικοδομηθέν». Πρέπει να τονισθεί και να εξαρ-

θεί εδώ το γεγονός ότι, όταν το 1824 το Ιερό «Κατάστημα», όπως λεγόταν τότε, της Ευαγγελίστριας ανήγειρε στον αυλόγυρό του το Ελληνικό Σχολείο, μόλις ένας χρόνος, και κάποιιο μήνες ίσως, είχαν περάσει από την ανεύρεση της σεπτής Εικόνας και μόλις είχαν αρχίσει οι εργασίες ανέγερσης του ναού της Θεομήτορος, που αποπερατώθηκαν έπειτα από μια οκταετία, το 1831.

Προτού δηλαδή η Ευαγγελίστρια της Τήνου ολοκληρώσει τον μόλις ανεγειρόμενο οίκο της, οικοδομεί ναούς της Παιδείας και συντηρεί και χρηματοδοτεί σχολεία και δασκάλους για το φωτισμό της νεολαίας του νησιού.

Ετσι προσκλήθηκαν ή προσήλθαν και δίδαξαν στην Τήνο φωτισμένες μορφές της Παιδείας και των Γραμμάτων, που βασικά πληρώνονταν από το ναό της Ευαγγελίστριας, όπως ο γνωστός διδάσκαλος και εισηγητής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου Γεώργιος Κλεόβουλος ο Φιλιππουπολίτης (το 1824), ο μεγάλος Διδάσκαλος του Γένους, φλογερός αγωνιστής και εθνεγέρτης, Θεσσαλός Αρχιμανδρίτης Ανθιμος Γαζής (το 1824), ο κατ' εξοχήν Σχολάρχης και Ελληνοδιδά-

σκαλος Τήνου (1824-1841) Ευστράτιος Πέτρου ο Κυδωνιεύς, πρώην διδάσκαλος της περίφημης Ακαδημίας της γενέτειράς του, των Κυδωνιών, και άλλοι πολλοί.

Η συμβολή του Ίδρυματος

Ας σημειωθεί ότι στο σχέδιο της Επιτροπής του 1833 «Επί του διοργανισμού των περί την Δημόσιον Εκπαίδευσιν, προτείνεται η δημιουργία σε όλη την τότε Ελληνική Επικράτεια πέντε συνολικά «Λυκείων», σχολείων γ' βαθμίδας, προπαιδευτικών του Πανεπιστημίου. Από τα πέντε αυτά λύκεια (δύο στην Πελοπόννησο, Αργος ή Τρίπολη - Καλαμάτα, δύο στη Στερεά Ελλάδα, Αθήνα - Μεσολόγγι) το ένα θα έδρευε στην Τήνο.

Σχετικά με την αποφασιστική συμβολή του Ιερού Ίδρυματος της Ευαγγελίστριας στα παιδευτικά πράγματα του νησιού, η Επιτροπή του 1833 παρατηρεί: «Εις την Τήνον πληρώνουσι κατά το παρόν οι κάτοικοι από τα εισοδήματα της Ευαγγελιστριας πέντε

Συνέχεια στην 10η σελίδα

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Συνέχεια από την 9η σελίδα

αλληλοδιδασκάλους και ένα Έλληνα αλλ' εμπορούν και ταύτα τα σχολεία να έχωσι, και εν Λύκειον προσέτι να συστήσωσιν εκ των εισοδημάτων τούτων».

Όταν το 1839 ζητήθηκε η συνδρομή της Ευαγγελίστριας της Τήνου για την ανέγερση του Εθνικού Πανεπιστημίου, η τότε Διοίκηση του ναού κατέβαλε πρόθυμα πλούσιο τον οβολό από τα εισοδήματά του.

Όμως, εκτός όλων αυτών, ιδιαίτερη υπήρξε η συμβολή της Μεγαλόχαρης της Τήνου στα Γράμματα και στις Τέχνες με την καθιέρωση του θεσμού της χορήγησης υποτροφιών σε σπουδαστές, ανεπίσημα από το 1840, επίσημα και με νομοθετική κατοχύρωση από το 1863, θεσμού που συνεχίζεται μέχρι σήμερα με τα ίδια ευεργετικά πάντοτε αποτελέσματα. Για να καταδειχθεί η μεγάλη σημασία των υποτροφιών, αρκεί να αναφερθεί ότι ανάμεσα στα ονόματα των πολλών υποτρόφων της Ευαγγελίστριας της Τήνου συγκαταλέγονται και εκείνα των κορυφαίων καλλιτεχνών Νικηφόρου Λύτρα (1866), Νικολάου Γύζη (1871), Γιαννούλη Χαλεπά (1871), Λαζάρου Σώχου (1883). Αλλά η Μεγαλόχαρη της Τήνου έχει αναπόσπαστα συνδεθεί και με τους αγώνες του Έθνους. Πολλοί αγωνιστές του '21 επισκέφθηκαν το νησί για να προσκυνήσουν το εικόνισμα της Παναγίας, εκφράζοντας έτσι την ευγνωμοσύνη τους ή αντλώντας δύναμη και θάρρος για την παραπέρα δράση τους. Πρωτοκορυφαίος ανάμεσα σ' αυτούς, ο θρυλικός Γέρος του Μωριά έρχεται το 1838 στην Τήνο και προσφέρει το τάμα του, το προσωπικό του δαχτυλίδι, που φυλάσσεται σήμερα εκεί ως πολύτιμο εθνικό κειμήλιο.

Στους νεότερους χρόνους η Μεγαλόχαρη της Τήνου έχει συνδέσει το όνομά της με τον αγώνα του 1940. Όταν το Δεκαπενταύγουστο του 1940 η Υβρις (με την αρχαία σημασία της λέξης) και αλαζονεία της φασιστικής Ιταλίας του Μουσολίνι τσάπλισε ύπουλα και άνανδρα και βύθισε στα γαλανά νερά της Τήνου το καταδρομικό μας ΕΛΛΗ, και οι καπνοί και οι δαιμονισμένοι κρότοι των εκπυροσκορήσεων εβούβαναν και επάγωσαν χιλιάδες δεόμενα χείλη, τότε η υβρισμένη και λαβωμένη Παναγιά της Τήνου, έκφραση της οργής των Πανελλήνων και τι θείας δικής, αναβιώνοντας τους θρύλους και τις παραδόσεις της Βασιλεύουσας του Βυζαντίου, έγινε η «Υπέρμαχος Στρατηγός, του Έθνους που εμπύχωνε και ενδυνάμωνε τον Έλληνα τσολιά στα χιονισμένα φαράγγια των κακοτράχαλων αλβανικών βουνών και τον οδηγούσε στη νίκη και το θρίαμβο».

Αλλά και υλικά η Μεγαλόχαρη της Τήνου συμπαραστέκεται το Έθνος στον τιτάνο αγώνα του. Με το ιστορικό ψήφισμα της 1ης Δεκ. 1940 η τότε επιτροπή της «εκχωρεί, μεταβιβάζει, και θέτει εις την διάθεσιν του... ηγήτορος της Πατρίδος... όλα τα εν τω Ιδρύματι της Ευαγγελίστριας υπάρχοντα και εις αυτό ανήκοντα αναθήματά της τιμαφή αντικείμενα και κοσμήματα παντός εί-

Στην είσοδο της εκκλησίας κάθε ώρα της ημέρας, πλήθος προσκυνητές, περαστικοί, ταξιδιώτες. Πιστοί στο τάμα τους οι δύο προσκυνήτριες πηγαίνουν γονατιστοί στη Μεγαλόχαρη. (Φωτ. Α. Αλεξανδρή).

δους... μετά των του μαρμαρίνου προσκυνηταρίου της Ιεράς Εικόνας χρυσών αφιερωμάτων... έτι δε και τα εν τω Αποθεματικώ Ταμείω ευρισκόμενα και μη εν κυκλοφορία αργυρά ελληνικά και ξένα νομίσματα διάφορα...».

Σήμερα, 170 χρόνια μετά την ανεύρεση της Αγίας Εικόνας, η Μεγα-

λόχαρη της Τήνου συνεχίζει αδιάκοπα την παντοειδή φιλανθρωπική, κοινωνική, παιδευτική θρησκευτική και εθνική προσφορά της, και αποτελεί για τον καταπονημένο από την κοσμική ζάλη και το βιοτικό άγχος πιστό χριστιανό ιδανικό καταφύγιο ψυχικής ξεκούρασης και ανάτασης- μια μυροβόλο όαση πνευματικής

δροσιάς και αναψυχής μέσα στην αυχμηρή έρημο της ζωής, έναν γαλήνιο όρμο και απάνεμο αγκυροβόλιο στην τρικυμισμένη θάλασσα των βιοτικών παθών και μεριμνών, «λιμένα εν ταις ζάλαις, εν ταις λύπαις χαράν και ευφροσύνην... και εν τοις κινδύνοις ρύσσην και προστάτην εν τοις πειρατηρίοις».

Μονές και εκκλησίες

Εκατοντάδες ναοί, με χαρακτηριστική αρχιτεκτονική, είναι αφιερωμένοι στην Παναγία

Του **Ε.Χ. Πασχάλη**

Η ΤΗΝΟΣ, το ιερό νησί με τις τετρακόσιες εκκλησίες και τα εκατοντάδες εξωκλήσια, έχει πολλά ακόμα προσκυνήματα αφιερωμένα στην Παναγία, όπως η Μονή Κεχροβουνίου, της κυρα-Ξένης, της Μεγαλομάτας, της Μαλαματένιας, της Μυρτιδιώτισσας, της Θυριδιώτισσας, της Ελεούσας, της Λακκοτιανής, κ.ά. ⁽¹⁾

Η Μονή Κεχροβουνίου

Το μοναστήρι βρίσκεται κοντά στο χωριό Στενή, είναι κτισμένο σε απότομη πλαγιά και θεωρείται ένα από τα μεγαλύτερα και ωραιότερα μοναστήρια της Ελλάδας. Ολο το συγκρότημα δίνει την εντύπωση κυκλαδίτικου χωριού, με κυβόσχημα σπίτια, στα οποία κατοικούν οι καλόγριες, στενούς δρόμους και μαρμάρινες βρύσες. Σύμφωνα με την παράδοση, ιδρύθηκε το 10ο-11ο αιώνα π.Χ. από τρεις αδελφές, που κατόγονταν από το χωριό Τριπόταμος και ονειρεύτηκαν να κτίσουν στο Κεχροβούνι μοναστήρι της Παναγίας. Γύρω από τα πρώτα κελιά που έχτισαν αναπτύχθηκε το σημερινό μοναστήρι, στο οποίο λειτουργεί εργαστήριο χειροτεχνίας και ξενώνας.

Το καθολικό του είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Παναγίας και έχει ξυλόγλυπτο τέμπλο, εξαιρετικής τέχνης με μεταβυζαντινές εικόνες. Θαυμάσιες είναι και οι τοιχογραφίες μεταξύ των οποίων και η παραστατική εικόνα της κρίσεως των χριστιανών κληρικών και λαϊκών κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Αριστούργημα θεωρείται ο ρωσικός επιτάφιος του 1558 ⁽²⁾

Ο προσκυνητής στο Ηγουμενείο, θα αποθαυμάσει κι εκεί ένα πλήθος εικόνων που είναι αναρτημένες στους τοίχους της αίθουσας υποδοχής. Οι μοναχές θα τους δείξουν το απλό και απέρητο κελί που εβίωσε η Αγία Τηνία Μοναχή Πελαγία, στα δύο όνειρα και στο όραμα της οποίας οφείλεται η ανεύρεση, το 1823, της Σειπτής Εικόνας της Θεομήτορος ⁽³⁾

Προς τα νότια του κελιού της Οσίας Πελαγίας έχει ανεγερθεί περικαλλής ομώνυμος, ναός που εορτάζει στις 23 Ιουλίου για ανάμνηση του θείου οράματος. Κάτω από την αυλή του ναού ευρύχωρη αίθουσα αποτελεί το μουσείο των κειμηλίων του μοναστηριού ⁽⁴⁾.

Η κυρα - Ξένη

Στο Πάνορμο της Τήνου υψώνεται ως ολόλευκη περιστερά, χαρακτηριστική για την αρχιτεκτονική της, η

Γενική άποψη της Μονής του Κεχροβουνίου. Το συγκρότημα δίνει την εντύπωση κυκλαδίτικου χωριού, με κυβόσχημα σπίτια, στα οποία κατοικούν οι καλόγριες, στενούς δρόμους και μαρμάρινες βρύσες. (Φωτ. Ράνιας Η. Παπανικολάου).

Μονή της «Κυρα-Ξένης», ή «Κυρίας των Ξένων».

Σύμφωνα με την παράδοση, τη μονή ίδρυσε γύρω στα 1732, ο ιερομόναχος Καλλίνικος, αν και η κρήνη της μονής φέρει παλαιότερη χρονολογία.

Η μονόκλιτη εκκλησία, διαστάσεων 10Χ5 μ., έχει δυτικό προσανατολισμό. Επάνω από την είσοδο υψώνεται μαρμάρινο κωδωνοστάσιο.

Το εσωτερικό του ναού στολίζουν παλιές εικόνες της Παναγίας, του Χριστού, του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Στο εσωτερικό τοίχο της βόρειας πλευράς της τρίτης στέγης είναι εντοιχισμένο μαρμάρινο προσκυνητάριο - εικονοθέσιο. Μέσα σ' αυτό έχει εναποτεθεί το σεπτό εικονισμα της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας. Στο ασημένιο περικάλυμμα της εικόνας αναγράφεται ΚΥΡΑ-ΞΕΝΗ και στο μαρμάρινο προσκυνητάρι η ΚΥΡΑ ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ, 1779 ⁽⁵⁾.

Η Κυρα-Ξένη εορτάζει στις 15 Αυγούστου και στα Νιάμερα και συγκεντρώνει προσκυνητές απ' όλο το νησί.

Η Εκκλησία της Βουρνιώτισσας απέχει περίπου 4 χιλιόμετρα από το χωριό Αγάπη. Ακριβή χρονολογία της ανοικοδομήσεως του ναού δεν είναι γνωστή. Πιθανολογείται ως χρονολογία ανευρέσεως της Σειπτής Εικόνας της Παναγίας και Θεμελιώσεως του ναού, η 3η Σεπτεμβρίου του 1670 -ε-

ποχή της Βενετοκρατίας- εορτή των γενεθλίων της Θεοτόκου.

Η Εκκλησία φέρει ξύλινο τέμπλο με ωραίες εικόνες και κοσμείται με δύο αναλόγια, με δεσποτικό, με τρία προσκυνητάρια, που το ένα είναι μαρμάρινο και φέρουν τις εικόνες της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας, της Μυρτιδιώτισσας και της Ελεούσας, που κρατεί στα γόνατά της τον Χριστό.

Στη νότια πλευρά της μεσαίας στέγης, όπως σημειώνει ο Γ.Ι. Δωριζας ⁽⁶⁾, είναι εντοιχισμένη μαρμάρινη ημικυκλική πλάκα. Στο μέσο της είναι τοποθετημένη μικρή εικόνα της Παναγίας Βουρνιώτισσας που έχει σχήμα αυγού. Πλαισιώνεται με ξυλόγλυπτο ανάγλυφο που φέρει στέμμα και από τα πλάγια ανθέμια. Γύρω από το ημικύκλιο της ανωτέρω μαρμάρινης πλάκας είναι εγχάρκτη η επιγραφή: ΜΝΗΣΘΗΤΙ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΣΟΥ Ζ. ΦΑΡΑΚΚΑ ΚΑΙ Γ. ΛΑΓΟΥΔΗ. Και στη βάση του ημικυκλίου είναι εγχάρκτη η χρονολογία: ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 8 1864.

Η Αγία Τριάδα Γύρλας

Άλλο σημαντικό μοναστήρι του νησιού είναι της Αγίας Τριάδας της Γύρλας. Το μοναστήρι ιδρύθηκε το 11ο αιώνα και ανακαινίσθηκε από τον αγιορείτη μοναχό Γρηγόριο το 1744. Ο μοναχός καταγόταν από την Τήνο και ήταν αδελφός του Ιωάννου Αμοι-

ραλή, γαμπρού του καθολικού ευπατριδου και τιμαριούχου της Τήνου, κατά το διάστημα της Βενετοκρατίας Φραγκίσκου Αλιμπράντη, ιδρυτή της διαλυμένης σήμερα Μονής των Φραγκισκανών Μέσης ⁽⁶⁾.

Κατά το διάστημα της Τουρκοκρατίας είχαν εγκαταβιώσει στο μοναστήρι αγιορείτες μοναχοί, οι οποίοι ίδρυσαν σχολείο και ιεροσπουδαστήριο.

Το μοναστήρι με το σημερινό τίτλο «Ιερό Δημοτικό Ίδρυμα Αγίας Τριάδος Γύρλας» αποτελεί Ν.Π.Δ.Δ. και διοικείται από επιτροπή που υπάγεται και ελέγχεται από το Δήμο Τήνου.

Τέλος, αξιόλογα ορθόδοξα προσκυνήματα της Τήνου θεωρούνται: Η Ελεούσα Ξωμβούργκου (ανεκαινίσθη το 1947), η Παναγία η Μεγαλομάτα στον Κτικάδο, η Καταπολιανή των Υστερνιών (παλιό γυναικείο μοναστήρι), το ξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου -μία από τις παλαιότερες εκκλησίες του νησιού- η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη στην Κώμη, κ.ά.

Πηγές:

1) Ν.Α. Κεφαλληνιάδη, «Η λατρεία της Παναγίας στα ελληνικά νησιά», εκδ. Φιλίπποτη, Αθήνα 1990.

2) Γ.Ι. Δωριζας, «Βιογραφία της Αγίας Μοναχής Πελαγίας της Τήνου», εκδ. Τήνος, Αθήνα 1978.

3) Γ.Ι. Δωριζας, «Οι εκκλησίες και τα προσκυνήματα της Τήνου», εκδ. Τήνος, Αθήνα χ.χ.

4) Γ.Ι. Δωριζας, ό.π.

5) Γ.Ι. Δωριζας, ό.π.

6) Γ.Ι. Δωριζας, «Η Αγία Τριάδα της Γύρλας», Αθήνα 1971.

Ο Καθολικισμός στην Τήνο

Από την εποχή της βενετσιάνικης κυριαρχίας έως τις μέρες μας

Του π. Μάρκου Φώσκολου

Αρχιεπίσκοπος της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου - Τήνου

ΟΠΩΣ θα ήταν αφύσικο για τον όποιον Έλληνα να ακούσει το όνομα του νησιού της Τήνου και να μην πάει αμέσως ο νους του στην Εικόνα της Μεγαλόχαρης, άλλο τόσο αφύσικο θα ήταν να νομίζει ο επισκέπτης πως η Τήνος περιορίζεται μόνο σ' ένα προσκύνημα, αγνοώντας την ιστορία του νησιού, τα όμορφα χωριά του, τον ποικιλόμορφο πολιτισμό του, τη συμβολή του στην ανάπτυξη της τέχνης, τη βαθιά θρησκευτικότητα των κατοίκων του και την ύπαρξη της Καθολικής Εκκλησίας της Τήνου. Πράγματι, η ιστορική φυσιογνωμία της Τήνου είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την παρουσία της Καθολικής Εκκλησίας, από το Μεσαίωνα και μετά.

Πιο συγκεκριμένα, η Καθολική Εκκλησία ξεκίνησε την ύπαρξή της στο χώρο των Κυκλάδων μετά τον κατακερματισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας σε μικρά κρατίδια από τους σταυροφόρους της 4ης σταυροφορίας. Η Τήνος και η Μύκονος περιήλθαν στους δύο Βενετσιάνους αδελφούς, τον Ανδρέα και τον Ιερεμία Γκίτζη, στα 1207 και στην Τήνο έθεσαν τις βάσεις για ένα οικογενειακό κρατίδιο που έμελλε να αναπτυχθεί μέσα στο 13ο και το 14ο αιώνα απ' τους κληρονόμους και διαδόχους τους. Σ' αυτούς οφείλεται και η ίδρυση της Λατινικής Επισκοπής Τήνου και Μυκόνου.

Πράγματι, προς το τέλος του 13ου αιώνα αναφέρεται το πρώτο όνομα Λατίνου Επισκόπου Τήνου και Μυκόνου. Γι' αυτόν δεν γνωρίζουμε τίποτα περισσότερο από το όνομά του (Βονιφάτιος), αλλά πριν απ' αυτόν πρέπει να υπήρξαν και ένας - δύο άλλοι, ένας απ' τους οποίους ήταν Έλληνας, όπως έμμεσα μαρτυρούν τα υπολείμματα της επιτύμβιας επιγραφή του. Η βυζαντινή επισκοπή καταργήθηκε και μέρος της περιουσίας της περιήλθε στη λατινική επισκοπή, ενώ ο Λατίνος επίσκοπος ανέλαβε τη διοικητική ευθύνη για όλους τους υπηκόους των Γκίτζηδων και στα δύο νησιά. Από τότε μέχρι σήμερα η διαδοχή καθολικών επισκόπων σ' αυτή την επισκοπική έδρα είναι συνεχής και χωρίς διακοπές. Πρόσφατα, μάλιστα, στις 4 Ιουλίου 1993, χειροτονήθηκε ο π. Νικόλαος Πρίντζης αρχιεπίσκοπος Νάξου - Τήνου, 43ος σ' αυτή τη σειρά επισκόπων.

Αντίθετα με ό,τι συνέβηκε στα περισσότερα φραγκοκρατούμενα μέρη της Ελλάδας, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ακολούθησε τη λατινική λατρεία. Δεν είναι γνωστός ούτε ο ρυθμός ούτε ο τρόπος της προσέλευσης των κατοίκων στην Καθολική Εκκλησία. Εκείνο, όμως, που είναι

Το χωριό Ξυνάρα, έδρα του επισκόπου των Καθολικών. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής).

βέβαιο είναι ότι οι καθολικοί της Τήνου δεν προέρχονται από την αριστοκρατική τάξη κάποιων ξενόφερτων φεουδαρχών που οχυρώθηκαν μέσα στα κάστρα τους, όπως συνέβη σε άλλα κυκλαδονήσια, αλλά στην πλειονότητά τους ήταν φτωχοί γεωργοί και κτηνοτρόφοι, κάτοικοι μικρών χωριών, είτε ντόπιοι είτε Έλληνες μετανάστες που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο νησί προς το τέλος του 15ου αιώνα από άλλες ελληνικές χώρες, όπως απ' την Πελοπόννησο, τη Χαλκιδική, γειτονικά νησιά, ακόμη και την Ηπειρο, για να γλιτώσουν από την τουρκική βαρβαρότητα. Στα νησιά αυτά βρήκαν καταφύγιο, ασφάλεια και προστασία και σίγουρα δεν θα ήταν κάποιες θεωρητικές δογματικές διαφορές (ακατανόητες σ' αυτούς) που θα τους εμπόδιζαν να ασπαστούν την Καθολική Εκκλησία, όταν, κάνοντας κάτι τέτοιο, μπορούσαν να εξασφαλίσουν το μέλλον τους. Αυτοί δεν μίσησαν τους φράγκους κατακτητές όπως έκαναν άλλοι συμπατριώτες τους, που υπέστησαν τα πάνδεινα από τους εισβολείς, αλλά είδαν στους Βενετσιάνους, που για λόγους ευνόητους είχαν κάθε λόγο να είναι φιλόξενοι, τους χριστιανούς προστάτες τους. Πάντως, οι συνθήκες υπό τις οποίες έγιναν καθολικοί δεν έχουν διευκρινιστεί ιστορικά.

Έτσι, αν και καθολικοί, δεν απαρνήθηκαν το παρελθόν τους ούτε υπήρχε κανένας λόγος να το κάνουν. Διατήρησαν τη γλώσσα τους στην τοπική διάλεκτο και προφορά, τις πατροπαράδοτες αρχαίες ελληνικές

και βυζαντινές εκφράσεις τους, τα πανάρχαια τοπωνύμια, τα ήθη και τα έθιμά τους, ιδιαίτερα τα θρησκευτικά. Αν εξαιρέσουμε τις επίσημες ακολουθίες, στις οποίες ήταν υποχρεωτική η χρήση της λατινικής γλώσσας, όλες οι άλλες τελετές, ακολουθίες και ευλάβειες γίνονταν (και συνεχίζουν να γίνονται) στα ελληνικά, και μάλιστα στην τοπική τους διάλεκτο. Διατήρησαν και διατηρούν τις εκκλησιές και τα εξωκκλήσια τους όπως τα παρέλαβαν από τους προγόνους τους, αφιερωμένα στους ίδιους αγίους, και το εορτολόγιό τους έχει περισσότερη σχέση με εκείνο της ανατολικής Εκκλησίας, παρά με το δυτικό.

Αλλά και όσοι έμειναν ορθόδοξοι δεν εμποδίστηκαν στο να διατηρήσουν την πίστη τους. Αυτό όχι μόνο αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού δεν άλλαξε δόγμα, αλλά και από το γεγονός ότι διατήρησε τις επαφές τους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Εστω και αν δεν επιτρεπόταν από τις βενετικές αρχές η εγκατάσταση ορθόδοξου ιεράρχη στην Τήνο και σε κάποια διοικητικά θέματα την ευθύνη την είχε ο καθολικός επίσκοπος, οι πνευματικοί δεσμοί με το Πατριαρχείο διατηρήθηκαν συνεχώς (εκτός, ίσως, από τις περιόδους κρίσεως), με επισκέψεις και χειροτονίες. Το ίδιο το Πατριαρχείο, πιθανώς για να διατηρήσει αυτή την καλή επαφή, δεν ονόμασε ποτέ κάποιον ορθόδοξο επίσκοπο Τήνου σε όλο το διάστημα της βενετοκρατίας (1207-1715), έστω και ως έξαρχο, με έδρα σε κά-

ποιο γειτονικό νησί. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστούν οι ιδιαίτερα καλές σχέσεις που υπήρξαν ανάμεσα στους πιστούς των δύο δογμάτων, κατά τη διάρκεια όλης της βενετοκρατίας και της τουρκοκρατίας, μέχρι που δημιουργήθηκαν στο νησί πολιτικές και κομματικές φατρίες. Από τότε όλες οι κοινωνικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις έπαιρναν χαρακτηριστικά δογματικό και δημιουργούνταν θρησκευτικές αντιπαλοότητες με εκατέρωθεν παρεκτροπές.

Ο κλήρος

Στο τέλος του 16ου αιώνα, από τότε που έχουμε συνεχείς μαρτυρίες για την ιστορία της Καθολικής Εκκλησίας της Τήνου, όλος ο καθολικός κλήρος είναι ντόπιος. Κάποιοι απ' αυτούς, που είχαν την οικονομική δυνατότητα, πήγαιναν και σπούδαζαν στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας ή σε ιερατικές σχολές της Βενετίας και της Ρώμης. Γυρίζοντας πίσω, κοντά στα ιερατικά τους καθήκοντα ασκούσαν και τα εκπαιδευτικά: συγκέντρωναν τα παιδιά και τους νέους και τους δίδασκαν ανάγνωση, γραφή, γεωγραφία, ιστορία, μαθηματικά και την ιταλική γλώσσα, που ήταν απαραίτητη τόσο επιτόπου όσο και για το εμπόριο. Η Τήνος μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα είχε διατηρήσει στενές εμπορικές σχέσεις με όλες τις μεγάλες αγορές της Αδριατικής. Μέχρι που ιδρύθηκαν τα πρώτα δημόσια σχολεία στην Τήνο, μετά το 1821, η Καθολική Εκκλησία του νησιού είχε στην ευθύνη της επτά τέτοια σχολεία, που λει-

τουρνούσαν στα μεγάλα χωριά του νησιού.

Εχουν γραφτεί στο παρελθόν πολλά για την απουσία των καθολικών των Κυκλάδων στον εθνικό αγώνα του 1821. Οσα γράφτηκαν ποτέ δεν εξακριβώθηκαν από έρευνες στα αρχεία των καθολικών επισκοπών, ώστε η παρουσίαση του θέματος να είναι αντικειμενική. Για τους καθολικούς της Τήνου, η αλήθεια είναι η εξής: Η καθολική κοινότητα του νησιού, ως καθολική κοινότητα, δεν συμμετείχε στην επανάσταση μιας εξαρχής, για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ο γενικός φόβος που διακατείχε όλους γενικά τους νησιώτες για τα τουρκικά αντίποινα. Ο δεύτερος λόγος είναι πως διάφοροι τοπικοί παράγοντες εμφάνιζαν την επανάσταση και ως θρησκευτική και απειλούσαν τους καθολικούς με διωγμό, μόλις η επανάσταση επικρατούσε. Τελικά, η πρώτη ελληνική κυβέρνηση έδωσε εγγυήσεις, με επιστολή του υπουργού των Θρησκευτικών Γρηγορίου Δικαίου Παπαφλέσσα, ότι ο αγώνας είναι εθνικός και απελευθερωτικός και ότι το θρησκευτικό δόγμα δεν αποτελούσε κριτήριο για την εθνικότητα των πολιτών στο νέο ευνομούμενο κράτος. Από τη στιγμή εκείνη, η συμμετοχή των καθολικών της Τήνου ήταν γενική, τόσο με χρηματικές συνεισφορές όσο και με τη συμμετοχή στις πολεμικές επιχειρήσεις.

Ανάλογη ήταν η συμμετοχή των καθολικών της Τήνου σε όλους τους κατοπινούς αγώνες του έθνους. Ως Καθολική Εκκλησία, αλλά και ως πολίτες, οι καθολικοί κάτοικοι του νησιού δεν υστέρησαν σε συνεισφορά αίματος, αγώνα και θυσιών για το καλό της πατρίδας τους, μέχρι και στον τελευταίο πόλεμο και στην Εθνική Αντίσταση.

Η Εκκλησία σήμερα

Σήμερα η Καθολική Εκκλησία της Τήνου αποτελεί μαζί με τη Νάξο, την Ανδρο και τη Μύκονο (όπου ο αριθ-

Το χωριό Λουτρά και η Γαλλική Σχολή Ουρσουλινών κατά τον Μεσοπόλεμο. (Φωτ. Στ. Γ. Φιλιππότης).

μός των καθολικών περιορίστηκε σε μερικές δεκάδες πιστούς) μια Αρχιεπισκοπή, από το έτος 1918, οπότε και η επισκοπή Τήνου ενώθηκε με την αρχιεπισκοπή Νάξου και ο εκάστοτε αρχιεπίσκοπος Νάξου - Τήνου έχει τη μητροπολιτική ευθύνη για τις καθολικές εκκλησίες και κοινότητες όλου του Αιγαίου.

Στην Τήνο υπάρχουν σήμερα 23 καθολικές ενορίες τις οποίες εξυπηρετούν ποιμαντικά ντόπιοι καθολικοί ιερείς, βοηθούμενοι από τους ενομόναχους ιησούιτες που έχουν το μοναστήρι τους στο χωριό Λουτρά. Οι καθολικές ενορίες υπάρχουν στην πόλη της Τήνου και στα χωριά Στενή, Μυρσίνη, Κέχρο, Ποταμιά, Κουμάρο, Βωλάξ, Σκαλάδο, Κρόκο, Λουτρά, Ξυνάρα, Κάμπο, Σμαρδάκιτο, Ταραμπάδο, Καρδιανή, Κτικάδο, Περάστρα, Κώμη,

Αγάπη, Κ. Κλείσμα, Αετοφωλιά, Καρκάδο και Καλλονή. Σε κάθε χωριό υπάρχει ένας ενοριακός ναός, συνήθως τρίκλιτος. Όλοι οι ενοριακοί ναοί ανεγέρθηκαν στη σημερινή τους μορφή πάνω σε παλαιότερους, μέσα στο δεύτερο μισό του 18ου αι. και το πρώτο μισό του 19ου. Κάθε ενορία έχει κάποια παρεκκλήσια και πολλά ιδιωτικά και ενοριακά εξωκλήσια (ο συνολικός τους αριθμός πλησιάζει τις τρεις εκατοντάδες). Σε όλες σχεδόν τις ενορίες υπάρχει ενοριακό πνευματικό κέντρο, για τις συγκεντρώσεις των ενοριτών και τις συναντήσεις της νεολαίας.

Στο χωριό της Ξυνάρας υπάρχει ο καθεδρικός ναός της Τήνου, αφιερωμένος στην Παναγία του Ροδαρίου, χτισμένος εκεί όπου, κατά πάσα πιθανότητα, βρισκόταν ο καθεδρικός να-

ός του Αγ. Θεοδώρου, της βυζαντινής εποχής. Στα χρόνια των Γκίτζιδων και της βενετοκρατίας χρησίμευσε ως καθεδρικός ναός μια παλιά ενοριακή εκκλησία μέσα στην πόλη του Κάστρου, αφιερωμένη στην Παναγία. Όταν οι Τούρκοι την κατεδάφισαν, στα 1715, οι καθολικοί της Τήνου ανέγειραν νέο καθεδρικό ναό, έξω από τα τείχη του κάστρου, στο ερειπωμένο χωριό του Εξωμπούργου, ο οποίος αφιερώθηκε στον Αγ. Ιωάννη τον Πρόδρομο. Όταν το χωριό Εξωμπούργο εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους του και ερήμωσε, τότε ο νέος καθεδρικός ναός ανεγέρθηκε στο χώρο της επισκοπής, όπου δηλαδή υπήρχε η κατοικία του εκάστοτε επισκόπου Τήνου, στη δεκαετία 1860-70. Η Καθολική Εκκλησία της Τήνου συνεχίζει την ιστορική της πορεία και σήμερα, πιστή στις παραδόσεις που παρέλαβε από τις προηγούμενες γενές και ανοικτή σε κάθε μορφή «σημείο των καιρών», ώστε ως τοπική Εκκλησία να μπορεί να παίξει το ρόλο που της εμπιστεύθηκε η Θεία Πρόνοια και στο παρόν και στο μέλλον, προσφέροντας τις υπηρεσίες της σ' αυτό τον τόπο.

Συντομη βιβλιογραφία:

- 1) ΔΡΟΣΟΥ Δρόσου, *Ιστορία της νήσου Τήνου*, Αθήνα 1870
- 2) ΖΑΛΩΝΗ Μάρων, *Ιστορία της νήσου Τήνου*, Αθήνα 1888
- 3) ΓΕΩΡΓΙΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Επαμ., *Τηνιακά*, Αθήνα 1889
- 4) DI MENTO Fr., *Il cattolismo in Tine*, Roma 1900
- 5) ROMANO G., *Cenni storici della missione della compagnia di Gesii in Grecia*, Palermo 1912
- 6) ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑ Κ. *Ιστορικά σελίδες της Τήνου*, Αθήνα 1930
- 7) HOFMANN Giorgio, *Vescovadi callolici della Grecia II, Tinos*, Roma 1936
- 8) ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ Λεωνίδου, *Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της νήσου Τήνου. Ανάπτυξον εκ της Επετηρίδος Εταιρείας Κυκλάδων Μελετών 3* (1963)
- 9) FEDALTO Giorgio, *La chiesia latina in oriente, I-III*, Verona 1981
- 10) ΘΗΝΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ, τόμοι 1 (1980) και 2 (1982)
- 11) ΘΗΝΙΑΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ, *Μηνιαίο δελτίο των καθολικών ενοριών της Τήνου*, από το 1972

ΜΕΧΡΙ το 1660 δεν υπήρχαν στην Τήνο οργανωμένα καθολικά μοναστήρια. Οι Τηνιακοί που επιθυμούσαν να ακολουθήσουν το μοναχικό βίο ή εγκατέλειπαν την Τήνο ή αναγκάζονταν να ζουν ένα ι-διόμορφο, ως επί το πλείστον, μοναχισμό, όπως τον επιθυμούσαν οι ίδιοι, εμπεδωμένοι από το μοναχισμό μεγάλων αγίων της Δύσης, όπως τον Αγ. Φραγκίσκου. Στα 1660 οι Βενετοί επέτρεψαν να λειτουργήσει στην Τήνο το πρώτο μοναστήρι. Ήταν εκείνο των Ιησουιτών. Το μοναστήρι τους δεν ήταν παρά ένα σπίτι, δίπλα σε μια παλιά ιδιωτική εκκλησία που τους χάρισαν, μέσα στην πόλη του Κάστρου. Μετά την καταστροφή της πόλης από τον Τούρκο αναγκάστηκαν να οικοδομήσουν ένα νέο και αυτό στο Εξωμπούργο. Αλλά και αυτό το εγκατέλειψαν, στα μέσα του 19ου αιώνα, για να εγκατασταθούν σε ένα νεότερο, και πλήρως οργανωμένο, στο χωριό Λουτρά, όπου κατοικούν και εργάζονται μέχρι σήμερα.

Το δεύτερο καθολικό μοναστήρι που ιδρύθηκε στην Τήνο ήταν των Φραγκισκανών, στα 1700. Οι μοναχοί του Αγ. Φραγκίσκου μπόρεσαν να εγκαταστα-

Τα καθολικά μοναστήρια

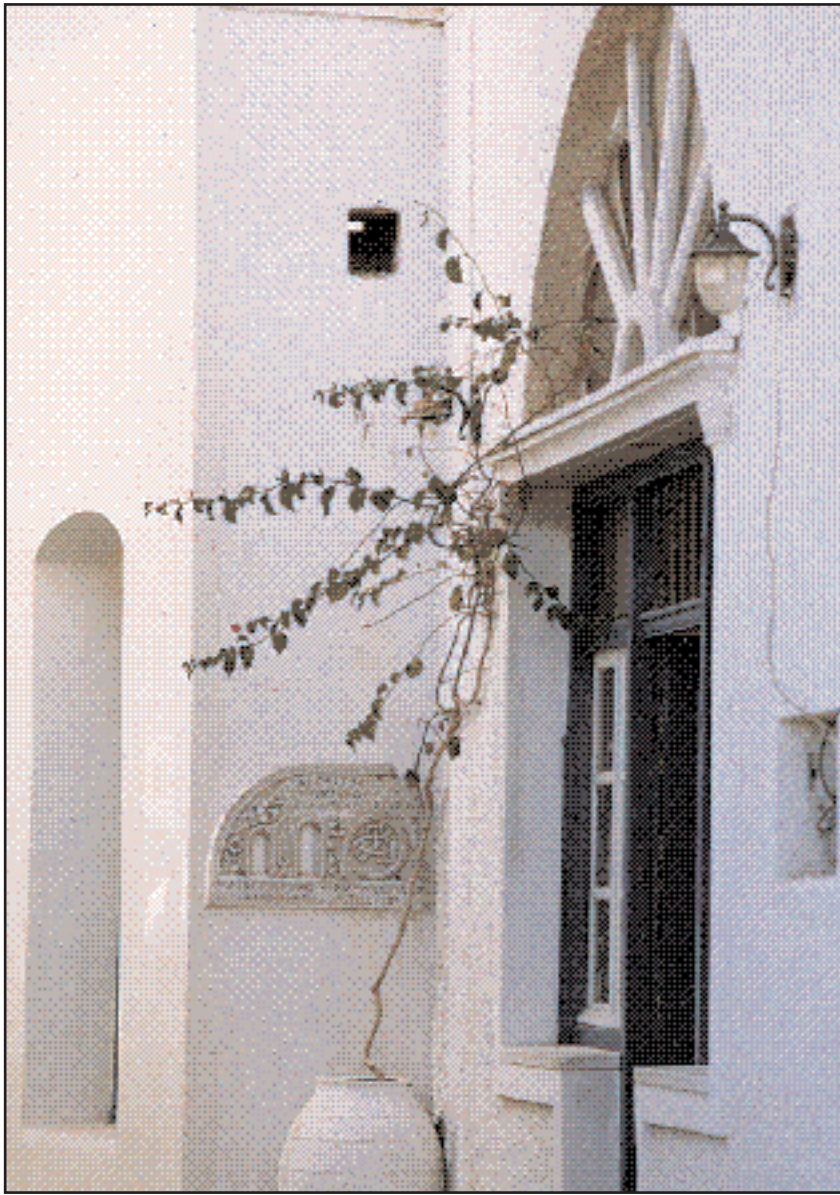
θούν χάρη στις δωρεές ενός πλούσιου γιατρού από τη Μάλτα, που βρισκόταν από χρόνια επιτόπου. Εκτίσαν την Εκκλησία και το μοναστήρι στη μέση ενός οροπεδίου, τρία χιλιόμετρα έξω από τα τείχη του Κάστρου, όπου υπάρχει μέχρι σήμερα. 70 χρόνια αργότερα ιδρύσαν ένα άλλο στη νέα πρωτεύουσα του νησιού, τη Χώρα του Αγ. Νικολάου, αφιερωμένον στον Αγ. Αντώνιο της Πάντοβας, όπου δύο μοναχοί εξυπηρετούσαν πνευματικά τους ξένους ναυτικούς που έφταναν στην Τήνο. Οι Φραγκισκανοί εγκατέλειψαν την Τήνο, μέσα στη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας, ύστερα από μια πυρκαγιά που κατέστρεψε το μοναστήρι τους.

Το τρίτο μοναστήρι ιδρύθηκε επίσης στο χωριό Λουτρά, με τη φροντίδα του επισκόπου Τήνου Φραγκίσκου Ζαλώνη, για να φιλοξενήσει τις μοναχές Ουρσου-

λίνες. Το μοναστήρι ιδρύθηκε στα 1862 και σύντομα πήρε μεγάλη ανάπτυξη. Εφτασαν στην Τήνο πολλές μοναχές, κυρίως από τη Γαλλία, που έχτισαν ένα μεγάλο σχολείο για κορίτσια. Είχε δυνατότητα να φιλοξενεί 230-250 εσωτερικές μαθήτριες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ήταν περιζήτητη μια θέση εκεί, για τα κορίτσια των πλούσιων οικογενειών της Αθήνας, αλλά και της υπόλοιπης Ελλάδας, ακόμα της Σμύρνης και της Αιγύπτου. Στο σχολείο αυτό γίνονταν δεκά και πολλά παιδιά από το νησί, ιδιαίτερα τα ορφανά, και έτσι λειτούργησε σε δεύτερη φάση και ένα άρτιο, για την εποχή, ορφανοτροφείο. Το γυμνάσιο - λύκειο της σχολής έπαιξε να λειτουργεί από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και πρόσφατα και το δημοτικό, επειδή ο αριθμός και η ηλικία των μοναχών Ουρσουλινών δεν επέτρεπε πια μια τόσο επίπονη εργασία και διότι οι παιδαγωγικές απαιτήσεις είχαν αλλάξει. Η μονή συνεχίζει, όμως, να υπάρχουν και οι μοναχές που απέμειναν ασχολούνται με το κατηχητικό έργο προς τα παιδιά και τους νέους.

π. Μάρκος Φώσκολος

Δύο Χωριά. Ένα από τα πιο γραφικά παραδοσιακά χωριά. Για οικονομία χώρου, ο μοναδικός δρόμος του χωριού, πλακόστρωτος όπως παντού, περνούσε μέσα ή κάτω από τον όροφο του σπιτιού. (Φωτ. εκδ. «Μέλισσα»).

Το σημαντικότερο διακοσμητικό αλλά και λειτουργικό στοιχείο της εξωτερικής όψης του τηνιακού σπιτιού, είναι οι μαρμαρίνοι φεγγίτες, τα μάρμαρα, όπως τα λένε οι ίδιοι. Αριστερά, άποψη από εργαστήριο μαρμάρου στον Πύργο και δεξιά εξώπορτα σπιτιού στο χωριό Κτικάδος. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου, Α. Αλεξανδρή).

Ο λαϊκός πολιτισμός

Έχει να επιδείξει σ' ολόκληρο το νησί σπουδαία δημιουργήματα

Του **Αλέκου Φλωράκη**

Λαογράφου - Εθνολόγου

ΜΕΣΑ στις γενικές γραμμές που συγκροτούν ένα ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον, κάθε τόπος εφοδιάζει το λαϊκό του βίο και με ιδιαίτερα, δικά του στοιχεία που εκπορεύονται από ειδικότερους τοπικούς παράγοντες: ιστορικούς, γεωγραφικούς, θρησκευτικούς.

Η σύνθεση των παραγόντων αυτών διαμόρφωσε και το λαϊκό πολιτισμό της Τήνου. Κι αν πάρουμε πρώτα τον ιστορικό παράγοντα: Η βενετσιάνικη κυριαρχία, που αρχίζει στις Κυκλάδες το 1204, τις έφερε κοντά στην Ευρώπη και το κυριότερο τις απάλλαξε από τις καταπιέσεις των Τούρκων. Η Τήνος μάλιστα που έμεινε ενετική περισσότερο από όλα τα άλλα νησιά (1715), αισθάνθηκε μόνο για έναν αιώνα την τουρκική κατοχή και, πάλι, απολαμβάνοντας όλα τα προνόμια που είχε και επί Ενετών.

Έτσι μπόρεσε να διατηρήσει με άνεση το λαϊκό της πολιτισμό και τα έθιμά της. Παραμένοντας μάλιστα το

τελευταίο χριστιανικό οχυρό στο Αιγαίο, δεν έπαψε ν' ανανεώνει τον πολιτισμό αυτόν με τα έθιμα και τις δοξασίες που έφερναν μαζί τους οι άλλοι νησιώτες, οι Μοραίτες, ακόμα και οι Μικρασιάτες Έλληνες, που κατέφυγαν εκεί για να γλιτώσουν απ' το χαλασμό των Τούρκων.

Τα 511 χρόνια της βενετσιάνικης κατοχής είχαν ως αποτέλεσμα τη στρόφη ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού προς το δυτικό δόγμα, γεγονός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κατοπινή εξέλιξη του τηνιακού λαϊκού πολιτισμού και προσέδωσε ένα ιδιαίτερο χρώμα σ' αυτόν.

Γενικά οι καθολικοί του νησιού είναι πιο δεκτικοί σε κάθε τι που έχει ευρωπαϊκή προέλευση και επηρεάζονται πιο εύκολα από τις δυτικές απόψεις.

Όμως ορθόδοξοι και καθολικοί δεν παρουσιάζουν σήμερα καμία σημαντική διαφορά, ούτε στον τρόπο ζωής, ούτε στα έθιμα, ούτε στις λαϊκές αντιλήψεις, γεγονός που δείχνει πως η δυτική επίδραση έμεινε εξωτερική, χωρίς να διασπάσει τον κοινό χαρα-

κτήρα και τη συνοχή της λαογραφίας του τόπου.

Αρχιτεκτονική

Μια σύνθεση ιστορικών και φυσικογεωγραφικών παραγόντων προσδιόρισε εξάλλου τη διαμόρφωση των οικισμών και των κτισμάτων της λαϊκής αρχιτεκτονικής. Από τους χρόνους της Ενετοκρατίας, το Αιγαίο δεινοπαθούσε από την καταστροφική μανία και τις λεηλασίες των πειρατών. Οι Τηνιακοί αναγκάστηκαν λοιπόν να τραβηχτούν προς το εσωτερικό, πάνω σε πλαγιές βουνών, που αποτελούσαν ένα φυσικό οχυρό, ώστε οι κινήσεις των πειρατών να δυσχεραίνονται. Από κοντά και το δυνατό ξεροβόρι που σαρώνει το νησί, τους έκανε να αναζητήσουν μέρη «σκεπά», προφυλαγμένα δηλαδή από τον άνεμο, όπου παράλληλα θα μπορούσαν να καλλιεργήσουν και το λιγοστό χώμα της γης τους.

Γι' αυτό, και δε συναντούμε στην Τήνο παλιά παραθαλάσσια χωριά. Ακόμη και ο Κτικάδος, χωριό ψαράδι-

κο, τα παλαιότερα ιδίως χρόνια, είναι σκαλωμένος σε μια λαγκαδιά και οι κάτοικοί του αναγκάζονταν να ανεβοκατεβαίνουν για το ψάρεμα.

Πειρατές

Επειδή εξάλλου οι χωριανοί έπρεπε να κρύβονται στους δρόμους του χωριού για να πολεμούν τους πειρατές, τα χωριά χτίστηκαν συγκεντρωμένα γύρω από έναν πυρήνα φρουριακού τύπου, που αναπτύσσεται με γραφικές καμάρες και ενωμένα δώματα. Από τα δώματα αυτά μπορούσαν να διαφεύγουν οι χωριανοί σε περιπτώσεις πειρατικών επιδρομών και να σώζονται. Ακόμη και σήμερα υπάρχουν σπίτια που τα κατώγια τους συγκοινωνούν μεταξύ τους, πράγμα που σημαίνει πως οι χωριανοί διαφεύγαν και υπογείως από το ένα κατώ στο άλλο. Από την άνηση εξάλλου της μεταξοσκωληκοτροφίας τα παλιότερα χρόνια, επηρεάστηκε η εσωτερική διαρρύθμιση των σπιτιών: Σάλα μεγάλη και με πλατιά παράθυρα για να είναι ευρύχωρη και φωτεινή,

αφού εκεί έτρεφαν τους μεταξοσκώληκες στις καλαμωτές-υπνοδωμάτια μικρά και με στενά παράθυρα για να υπάρχει σκοτάδι, αφού οι μεταξοσκώληκες σχημάτιζαν σε αυτά το κουκούλι τους πάνω σε σπάρτα.

Ομως οι γεωγραφικοί και κλιματολογικοί παράγοντες δεν προσδιορίζουν μόνο τη λαϊκή αρχιτεκτονική, αλλά και τη μορφή των χωραφιών και τα καλλιεργούμενα προϊόντα. Εναν πολύ έξυπνο τρόπο λ.χ. έχουν επινοήσει οι χωρικοί για να μπορούν να μετατρέπουν τις απότομες πλαγιές σε χωράφια καλλιεργήσιμα. Χωρίζουν την πλαγιά σε μακρόστενες λουρίδες, «σκαλιά», τις οποίες υποβαστάζουν «πεζούλες» πέτρινες, χτισμένες «ξερολιθιά», έτσι ώστε και η βροχή να μην παρασέρνει το χώμα των χωραφιών. Τις συκίες και τα αμπέλια τα φυτεύουν στα ριζά της πεζούλας, για να τα προφυλάξουν από το βοριά, ενώ στις λαγκαδιές που είναι απάνεμες και υπάρχει νερό, δημιουργούν περιβόλια και φυτεύουν ελιές και εσπεριδοειδή. Αντίθετα, στην πεδιάδα τη Κώμης, που είναι η μόνη πεδινή περιοχή του νησιού, τα χωράφια είναι επίπεδα και χωρίζονται με χαντάκια, αφενός για να εμποδίζονται τα ζώα και να μην καταστρέφουν την παραγωγή και αφετέρου για να διατηρείται υγρασία και δροσιά το καλοκαίρι.

Ορθοδοξία

Ο τρίτος παράγοντας που διαμορφώνει το λαϊκό πολιτισμό της Τήνου –ο θρησκευτικός παράγοντας– εκδηλώνεται σε πρώτη φάση με τις επιβιώσεις της αρχαίας θρησκείας, συνταιριασμένες με τη χριστιανική διδασκαλία, όπως συμβαίνει και στις άλλες ελληνικές περιοχές. Η συγχώνευση αυτών των στοιχείων είναι το ίδιο φανερό και στη λαογραφία της Τήνου, τόσο στη λαϊκή θρησκεία της –έννοια με σαφή αντιδιαστολή προς την επίσημη θρησκεία– όσο και στον πνευματικό της πολιτισμό. Πλάι στα ειδωλολατρικά έθιμα της Πρωτοχρονιάς με τα κάλαντα, τα τυχερά παιχνίδια και τις άλλες αρχαίες συνήθει-

ες, υπάρχει το χριστουγεννιάτικο έθιμο του «κάβου» στον Τριπόταμο, που για κατάληξή του έχει το κοινό «τραπέζι της αδελφουσίνης», που τόσο έντονα θυμίζει τις πρωτοχριστιανικές «αγάπες». Με τη νηστεία της Καθαρής Δευτέρας, βαδίζει πλάι-πλάι η κηδεία του «Καρναβά» στον Φαλατάδο και τις αποκριτικές μεταμφιέσεις των πρωτογενών δοξασιών διαδέχεται το ανάθεμα κατά των αιρεσιάρχων στον Αι-Δημητράκη της Οξω μεριάς, την Κυριακή της Σταυροπροσκυνησεως. Οι κούνιες, που στήνονται το Πάσχα στον Πύργο, έλκουν την καταγωγή τους από τις «αιώρες» των Αθηναίων παρθένων στη γιορτή των Ανθεστηρίων, ενώ την επομένη, τη Δευτέρα του Πάσχα, ο Κτικάδος τελεί με τη σειρά του πρωτοχριστιανικές αγάπες. Κάθε άγιος έχει και μια ιδιαίτερη δύναμη, μια ειδική αποστολή.

Πάνω όμως απ' όλους τους αγίους βρίσκεται μια μορφή που αναμφίβολα μπήκε στη λαϊκή λατρεία από καθαρά χριστιανική επίδραση: Η μορφή της αιώνιας μάνας, της Παναγίας, που σ' όλη την Ελλάδα παίρνει την πρώτη τιμή, αλλά στην Τήνο ακόμη πιο πολύ, αφού βγήκε από τα ίδια της τα σπλάχνα και συνδέθηκε μαζί της αδιάσπαστα. Αυτή ακριβώς η παρουσία της Παναγίας, μαζί με τη συνύπαρξη των δύο δογμάτων, του ανατολικού και του δυτικού, είναι τα στοιχεία που συνθέτουν σε δεύτερη φάση τον θρησκευτικό παράγοντα και εφοδιάζουν το λαϊκό πολιτισμό της Τήνου με ξεχωριστά χαρακτηριστικά.

Διαμάχες

Η παρουσία των καθολικών μέσα σ' ένα χώρο οργανικά ορθόδοξο, δημιούργησε ένα οξύ πρόβλημα, που μόλις στις μέρες μας φαίνεται να κατασταλάζει. Τον περασμένο αιώνα οι διαμάχες ήταν έντονες και συχνά σημειώνονταν θλιβερά επεισόδια, παραβιάσεις εκκλησιών, γκρεμίσματα καμπαναριών, βεβηλώσεις ιερών, κ.λπ. Με τον καιρό οι διαμάχες έπαψαν να είναι έντονες, παρέμειναν ό-

Δύο χωριά. Ενα από τα πιο γραφικά παραδοσιακά χωριά. Για οικονομία χώρου, ο μοναδικός δρόμος του χωριού, πλακόστρωτος όπως παντού, περνάει μέσα ή κάτω από τον όροφο του σπιτιού. (Φωτ. εκδ. «Μέλισσα»).

μως οι αντιπάθειες, έτσι ώστε στη Στενή π.χ. που ο μισός πληθυσμός είναι καθολικός και ο άλλος μισός ορθόδοξος, όταν οι καθολικοί έκαναν λιτανεία για να βρέξει, παρακαλούσαν να πέσει η βροχή στα δικά τους μόνο χωράφια, λέγοντας:

*Βρέξε Θε μου,
βρέξε στα Φραγκοχώρια,
βρέξε και στη μωσή Στενή,
γιατ' η άλλ' είναι Ρωμιοί*

Και τα παιδιά των ορθοδόξων τραγουδώντας την Κυριακή των Βαΐων το «Βάγιο, βάτιο των βαγιών», δεν παρέλειπαν να προσθέσουν κοροϊδευτικά στο τέλος:

*Πάσκασαν και οι Φράγκοι
μια παραγκαριά βατράχοι*

Σήμερα και οι αντιπάθειες αυτές αμβλύνονται. Οι οπαδοί των δύο δογμάτων, με πιο διαλλακτικούς τους καθολικούς, πλησιάζουν συναισθηματικά όλο και περισσότερο, προσέγγιση που εξωτερικεύτηκε και λατρευτικά με το συνεορτασμό του Πάσχα, τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Η Μεγαλόχαρη

Από την άλλη μεριά, η εύρεση της εικόνας της Μεγαλόχαρης ανεφοδίασε το νησί πνευματικά και οικονομικά, το μετέβαλε σε πανελλήνιο προσκυνηματικό κέντρο, έδωσε το νέο προσανατολισμό στις χειροτεχνίες του, επέβαλε την Παναγία στη συνείδηση των κατοίκων σαν κάτι αναπόσπαστα δικό τους και δημιούργησε καινούργια πανηγύρια και έθιμα.

Το μεγαλύτερο μέρος της βιοτεχνίας του τόπου βασίζεται σήμερα στην προσκυνηματική κίνηση του καλοκαιριού. Χάρη στην κίνηση αυτή διασώθηκε η υφαντική τέχνη με τη λειτουργία του υφαντηρίου της Χώρας, σε μια στιγμή που φαινόταν να εκπνέει, ύστερα απ' την εγκατάλειψη του οικογενειακού αργαλειού. Το ί-

διο μπορούμε να πούμε και για τα τοπικά κεντήματα, τους «φιλέδες», ενώ η καθαθολεκτική, η κηροπλαστική και η κατασκευή φυλαχτών και άλλων ειδών χειροτεχνίας πήραν μεγάλη ώθηση και προσανατολίστηκαν προς το εμπόριο.

Οι Ξωμερίτες

Ενας πρόσθετο στοιχείο που χαρακτηρίζει το λαϊκό πολιτισμό του νησιού, και ειδικά την περιοχή της Οξω μεριάς, είναι η ύπαρξη ενός διάχυτου καλλιτεχνικού κλίματος. Όλοι σχεδόν οι Ξωμερίτες έχουν μian έμφυτη κλίση προς την τέχνη και πολλοί ασχολούνται επαγγελματικά μ' αυτήν. Υπάρχουν εργαστήρια μαρμαρογλυπτικής και ξυλογλυπτικής, ενώ στον Πύργο λειτουργεί και Σχολή Καλών Τεχνών. Και δε μένει γωνιά ελληνικής γης – κι ακόμα πιο πέρα – που να μην έχει κάποιο μαρμάρινο τέμπλο ή άμβωνα με την επιγραφή: «Τήνιος εποίη». Δεν είναι άλλωστε χωρίς σημασία το γεγονός ότι τα Ξωμερίτικα χωριά Πύργος και Ιστέρνια γέννησαν όλους σχεδόν τους μεγάλους σύγχρονους Τηνιακούς καλλιτέχνες.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι και η λαϊκή τέχνη έχει να επιδείξει σ' ολόκληρο το νησί σπουδαία δημιουργήματα, από την εποχή κιόλας των Ενετών, και μάλιστα όχι σε συνηθισμένους τομείς (τους περισσότεριους λ.χ., που εδώ είναι διάφορα πέτρινα οικοδομήματα με περίτεχνα συνθεμένα σύμβολα λαϊκής διακοσμητικής, ή τους «φεγγίτες» – μαρμάρια υπέρθυρα με ανάγλυφες παραστάσεις), διαφαίνεται ήδη η ύπαρξη κάποιων καλλιτεχνικών καταβολών που με τον καιρό έδωσε τους καρπούς της. Καρπούς ενός λαού που άντεξε τις συννεφίες και τους αιώνες και, συνθέτοντας πολλά και συχνά αντισυγκρουόμενα στοιχεία, έχτισε το δικό του πολιτισμό και τον έδωσε με τη γη του.

Αγία Παρασκευή, από τους ωραιότερους ναούς στα Ιστέρνια. Λεπτομέρεια από το εσωτερικό της εκκλησίας. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου).

Ο Πύργος και η πλατεία του. Ο Πύργος παραμένει και σήμερα το μόνο κέντρο στην Ελλάδα όπου επιβιώνει η μαρμαρογλυπτική. Τα νταμάρια συνεχίζουν πάντα να βγάζουν το μάρμαρο και στα εργαστήρια χρησιμοποιούν ακόμη κάποια παραδοσιακά εργαλεία. Στο χωριό λειτουργεί, από το 1956, και «Προπαρασκευαστική Σχολή Καλών Τεχνών». (Φωτ. Α. Αλεξανδρόης).

Το μάρμαρο της Τήνου

Πώς το νησί αναδείχθηκε σε σημαντικότατο κέντρο λιθογλυπτικής

Του **Αλέκου Φλωράκη**

Λαογράφου - Εθνολόγου

ΑΝΑΜΕΣΑ στους διάφορους ελληνικούς τόπους όπου άνθησε η λαϊκή λιθογλυπτική, την Ηπειρο, τη Μακεδονία και το Πήλιο, τη Μάνη, τη Χίο, την Πάρο και τη Νάξο, η Τήνος αξιώθηκε μιας μεγάλης τιμής: να πρωτοστατήσει μετά το 1821 στην ανοικοδόμηση και τον καλλωπισμό του ελεύθερου ελληνικού κράτους και να αναδείξει κορυφαίους εκπροσώπους της νεοελληνικής γλυπτικής. Και ακόμη να παραμείνει έως σήμερα το μοναδικό κέντρο όπου ο ήχος του μαντρακά δεν έπαψε ν' αντηχεί και το καλλιτεχνικό κλίμα να συντηρείται.

Ανανεώνοντας από τα χρόνια της Βενετοκρατίας τη βαθιά ελληνική παράδοση πάνω στο μάρμαρο, η Τήνος αναδείχθηκε το πιο σημαντικό κέντρο λιθογλυπτικής στην Ελλάδα. Η ανάπτυξη της τοπικής μαρμαροτεχνίας συγκεντρώνεται γύρω από δύο μεγάλα κέντρα: Τα χωριά Πύργο και Ιστέρνια στην Οξω Μεριά, όπου και τα λατομεία μαρμάρου. Στην περιοχή αυτή, αντίθετα με τις άλλες περιοχές του νησιού, οι κάτοικοι δεν είναι γεωργοί, αλλά τεχνίτες και ναυτικοί. Ολόκληρες οικογένειες καλλιεργούν κληρονομικά την τέχνη του μαρμαρογλύπτη και από 'δω ξεκινούσαν για τις περιόδους τους. Οι αφετηρίες της τοπικής μαρμαροτεχνίας πρέπει να τοποθετηθούν στα χρόνια της βενετσιάνικης κυριαρχίας. Αν και το μέγιστο μέρος των λιθογλυπτών που σώζονται ανήκουν στον 18ο και 19ο αιώνα, η έναρξη της ακμής τοποθετείται αρκετά πριν το 1720-1730 που θεωρείται ως σημείο αρχής του χρυσού 18ου αιώνα της νεοελληνικής χειροτεχνίας. Από τον 17ο μόλις αιώνα, οι μαρμαράδες μαστόροι ακολουθούσαν τους οικοδόμους σε ολόκληρο το νησί, κατασκευάζοντας μαρμάρινα μέλη οικοδομών και διακοσμητικά ανάγλυφα, ή συνδύαζαν και τις δύο ιδιότητες (του μαρμαρά και του οικοδόμου), όπως συνάγεται από επιγραφή:

1662 ΗΡΧΕΨΑ ΚΕ ΗΚΤΥΣΑ ΤΙΝ Ε/ΚΛΙΣΥΑΝ ΚΕ ΕΤΕΛΙΟΣΑ ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΑ ΕΓΩ Ο/ΙΩ ΑΠΕΡΓΗΣ ΚΟΝΤΟΦΡΑΝΤΖΕΣ(ΚΟΥ) 1664.

Κέντρο

Η αρχή του 18ου αιώνα βρίσκει σε μεγάλη άνθηση την τηνιακή μαρμαρογλυπτική. Τα τοπικά κέντρα ακμά-

ζουν οικονομικά και πολιτιστικά. Ανάμεσά τους αναπτύσσεται έντονη άμιλλα, όπως και ανάμεσα στα εργαστήρια και στους μαστόρους, που συντηρεί τη δημιουργία και οδηγεί σε τελειότερες μορφές. Πολύ σύντομα η μαρμαρογλυπτική του νησιού θα σπάσει τα τοπικά όρια. Γίνεται πλανόδια και κατακτά ολόκληρο το συναλλακτικό κύκλωμα του ευρύτερου Ελληνισμού. Οι τεχνίτες περιοδεύουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα στη νησιώτικη και τη στεριανή Ελλάδα, το Αγίον Όρος, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, τη Βαλκανική, τη Ρωσία, την Αίγυπτο. Από τις οικογένειες αυτές των μαρμαράδων θα βγουν αργότερα κορυφαίοι εκπρόσωποι της επώνυμης νεοελληνικής γλυπτικής, ο Χαλεπάς, ο Φιλιππίτης, οι Βιτάληδες, οι Φυτάληδες, οι Σώχοι, οι Λυρίτηδες, οι Μαλακατέδες κ.ά.

Συνεκτιμώντας ποικίλους παράγοντες μπορούμε να εντοπίσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στη γέννηση του φαινομένου στα εξής τέσσερα σημεία:

α) Την αφθονία της πρώτης ύλης (μάρμαρο) που εξορύσσεται στην περιοχή ακριβώς όπου άνθησαν τα τοπικά κέντρα.

β) Τη διαμόρφωση κατάλληλων ιστορικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών.

γ) Τον πολύπλευρο ρόλο των Βενετών (ευκαιρίες που πρόσφερε η οικοδόμηση αρχοντικών, θετική θέση της Καθολικής Εκκλησίας απέναντι στην πλαστική, βενετσιάνικη καλλιτεχνική επιρροή, εντοχισμός οικοσμήμων) και

δ) Την πιθανή προγενέστερη επιβίωση. Φαίνεται πιθανό να μη σταμάτησε ποτέ εντελώς μια στοιχειώδης εφαρμογή των τεχνικών του μαρμάρου, αν και οι μαρτυρίες που διαθέτουμε σήμερα δεν επιτρέπουν την τεκμηρίωση συνέχειας.

Η ακμή

Από 'δω και πέρα η τοπική μαρμαρογλυπτική φτάνει στη μεγάλη ακμή της μέσα στην ελληνική αναγέννηση του 18ου αιώνα. Με τη δημιουργία, αργότερα, του νέου ελληνικού κράτους και τις αλλαγές των κοινωνικών δομών, ο εργαστηριακός χαρακτήρας της διευρύνεται και ταυτόχρονα διαφοροποιείται. Οι τηνιακοί τεχνίτες χρησιμοποιούνται από ξένους και Έλληνες αρχιτέκτονες, σχεδόν αποκλειστικά, για την ανοικοδόμηση

της πρωτεύουσας, τα μέγαρα, τις εκκλησίες και τις αναστηλώσεις των αρχαίων μνημείων. Τα παλιά ανάκτορα (Βουλή), το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία, η Εθνική Βιβλιοθήκη, το Ζάππειο, το Μουσείο, το Πολυτεχνείο, το Αρσάκειο, το Στάδιο, πολλά αρχοντικά και εκκλησίες (όπως η Μητρόπολη, η Χρυσοσπηλιώτισσα, η Αγία Ειρήνη, η Ζωοδόχος Πηγή, η Αγία Τριάδα Πειραιώς) και αρχαία μνημεία (Παρθενώνας, Ταύρος Κεραμικού, Λέων της Χαιρωνείας, Ολυμπία κ.ά.) φέρουν τη σφραγίδα της τηνιακής σμίλης.

Μέσα από αυτούς τους μαρμαράδες ξεπηδούν οι πρώτοι μαθητές του Πολυτεχνείου και μεγάλος αριθμός καλλιτεχνών. Πολλοί μαστόροι, που έρχονται από την Τήνο στην Αθήνα, ανοίγουν εργαστήρια και δημιουργούν ένα ισχυρό δευτερογενές κέντρο, που λειτουργεί παράλληλα με εκείνα του νησιού. Ετσι, σε μια πρωτεύουσα δίχως καλλιτεχνική υποδομή, καλλιεργείται ζηλευτό καλλιτεχνικό κλίμα. Παράλληλα όμως οι τηνιακοί μαστόροι της Αθήνας, ζώντας και δουλεύοντας έξω από το χειρο-

τεχνικό τους περιβάλλον, απομακρύνονται από την παράδοση και υιοθετούν αστικές και νεοκλασικές μορφές.

Ηδη από τις αρχές αυτής της περιόδου –και πολύ περισσότερο με την ίδρυση έδρας γλυπτικής στο Πολυτεχνείο (1847)– συντελείται η διάκριση ανάμεσα στον εμπειρικό μαρμαρογλύπτη - μάστορα και τον σπουδαγμένο γλύπτη - καλλιτέχνη.

Τα εργαστήρια

Σιγά-σιγά ο αντίκτυπος των επιρροών, η αλλαγή του τρόπου ζωής και η αφάιμαξη ανθρώπινου δυναμικού προς τα μαρμαράδικα της Αθήνας πλήττει τα ξεμερίτικα κέντρα, αν και ως τη δεκαετία του '50 η ζωτικότητα τους εν μέρει διατηρείται. Στην ίδια την Τήνο λειτούργησαν μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αρκετά εργαστήρια, από τα οποία τα σπουδαιότερα ήταν: Στον Πάνορμο (Πύργος, Παρاليا Πανόρμου), του Γεωργίου Καπαριά που αργότερα πήρε ο γιος του Κώστας, του Γιάννη Καπαριά, του Μιχαλάκη Λυρίτη, του Δημήτρη Λυρίτη,

του Γιάννη Λυρίτη-Καραϊσκού, του Στρατή Φιλιππότη και στη συνέχεια του γιου του Γιάννη, του Νικόλα Περράκη, του Μιχάλη Κουσκουρή, του Γιάννη Χαλκιοπούλου· στα Ιστέρνια, του Νικολάου Ρήγου -Σιλιβάνη, του Γιάννη Ονούφριου Βιδάλη και του Γιακουμή Βιδάλη ή Μαυράκη. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συνεχίζουν να λειτουργούν μόνο τέσσερα και στη δεκαετία του '70 δεν έχει απομείνει παρά εκείνο του μπάριμπα-Γιάννη Φιλιππότη στον Πύργο.

Τότε ακριβώς (1978-80) είναι που επανεμφανίζεται το αποξεχασμένο για πάνω από έναν αιώνα λαϊκό ανάγλυφο. Νέες συνθήκες, όπως ο «φολκλωρισμός», η αύξηση του τουριστικού ρεύματος και η οικοδόμηση εξοχικών σπιτιών και ξενοδοχείων παραδοσιακού τύπου, επαναφέρουν στο προσκήνιο φεγγίτες, υπέρθυρα, διακοσμητικές πλάκες, βρύσες και μικρά ανάγλυφα. Νέοι τεχνίτες ανοίγουν εργαστήρια στον Πύργο, στη Χώρα και σ' άλλα χωριά. Παράλληλα, η αναμφισβήτητη υψηλότερη - και δυσκολότερη - εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική συνεχίζει το δρόμο

της, στολίζοντας τις εκκλησιές με τέμπλα, άμβωνες, δεσποτικούς θρόνους, προσκυνητάρια, καμπαναριά, πιστή στο νεοβυζαντινό ρυθμό της. Ο Πύργος παραμένει και σήμερα το μόνο κέντρο στην Ελλάδα που επιβιώνει. Τα νταμάρια συνεχίζουν πάντα να βγάζουν το μάρμαρο. Στα εργαστήρια χρησιμοποιούν ακόμη κάποια παραδοσιακά εργαλεία. Από το 1956 λειτουργεί στο χωριό και «Προπαρασκευαστική Σχολή Καλών Τεχνών».

Κοντά 5.000 χρόνια αντηχεί η ελληνική σμίλη σ' αυτές τις θάλασσες. Από τα κυκλαδικά ειδώλια και το κλασικό θαύμα, ως το βυζαντινό ανάγλυφο και τον τηνιακό μαρμαρογλύπτη, η ίδια Ελλάδα χτυπάει στο σφυγμό της πέτρας και τραγουδάει με καμάρι στο τραγούδι της κοπελιάς:

*Εμένα το πουλάκι μου δε σπέρνει, δε θερίζει,
μόνο το μαντρακά βαστεί και μάρα-
ρα σκαλίζει.
Αμπέρι μου των αμπεριώ, στολίδι των
παλιμαριώ.*

Τήνος. Λεπτομέρεια από την εκκλησία της Μεγαλόχαρης. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής).

Μαρμαρόγλυπτα λιοντάρια σε υπέρθυρο σπιτιού στον Πύργο. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής).

Ιππόκαμποι. Λεπτομέρεια από την μαρμαρόγλυπτη κρήνη στο λιμάνι της Τήνου. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής).

Η Τήνος των καλλιτεχνών

Πώς και γιατί γεννήθηκαν σ' αυτό το νησί τόσοι πολλοί καλλιτέχνες;

Του **Γιάννη Καιροφύλα**

Συγγραφέα-Δημοσιογράφου

ΠΩΣ και γιατί γεννήθηκαν στην Τήνο τόσοι πολλοί καλλιτέχνες, ζωγράφοι και γλύπτες; Πώς έτυχε σ' αυτό το νησί των Κυκλάδων να είναι γεννημένοι τόσοι άνθρωποι που διέπρεψαν στις Καλές Τέχνες και μάλιστα διέπρεψαν όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στα μεγαλύτερα Ευρωπαϊκά Κέντρα, όπου συναγωνίστηκαν με διασημότητες παγκοσμίως αναγνωρισμένες;

Είναι αυτά δύο ερωτήματα που δεν έχουν μέχρι σήμερα απαντηθεί. Απλώς έχουν διατυπωθεί κάποιες γνώμες και απόψεις που ωστόσο δεν αποτελούν ικανοποιητική απάντηση, ούτε και διαφωτίζουν, ούτε εξηγούν αυτό το πράγματι μοναδικό ίσως στον κόσμο φαινόμενο της συγκεντρώσεως τόσοσων πολλών καλλιτεχνών σε ένα τόσο μικρό τόπο.

Καλλιτέχνες

Είναι στους περισσότερους γνωστό ότι η Τήνος, το ωραίο αυτό νησί των Κυκλάδων, υπήρξε η πατρίδα πολλών μεγάλων καλλιτεχνών, όπως ο εθνικός ζωγράφος Νικόλαος Γύζης, για τον οποίο ο Δημήτριος Καμπούρογλου έλεγε ότι θεωρούσε Σολωμόν του χρωστήρος και ο πατριάρχης της νεοελληνικής ζωγραφικής Νικηφόρος Λύτρας, τον οποίο θεωρούσε Βαλαωρίτη του χρωστήρος. Υπήρξε η Τήνος πατρίδα του γλύπτη φιλοσόφου Δημητρίου Φιλιππότη, που ανάμεσα στα αθάνατα έργα του άφησε και τον ανεπανάληπτο «Ξυλοθραύστη» και του ευαίσθητου κι αγα-

Παρίσι, Μάιος του 1920. Στο ατελιέ του Σώχου. Από αριστερά οι Απ. Γεραλής, Λ. Δούκας, Α. Σώχος, Δ. Μπισκίνης και Γ. Γουναρόπουλος

θού γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά, που παρά τη σοβαρή περιπέτεια της ψυχικής του υγείας ξαναβρήκε, ευτυχώς, τον καλλιτεχνικό του εαυτό. Είναι επίσης η πατρίδα του μεγάλου γλύπτη Λάζαρου Σώχου ο οποίος υπήρξε μια εξέχουσα φυσιογνωμία στον παρισινό καλλιτεχνικό κόσμο και του αθόρυβου γλύπτη Γεωργίου Βιτάλη, που εκόσμηση με πραγματικά μεγαλουργήματα την Ερμούπολη

της Σύρου, όπου και έζησε περί τα τριάντα χρόνια. Στην Τήνο γεννήθηκαν εξ άλλου και οι αδελφοί Φυτάλοι, οι οποίοι δικαίως χαρακτηρίζονται ως οι θεμελιωτές της νεοελληνικής γλυπτικής, οι αδελφοί Μαλακατέ, οι οποίοι από το 1835 δημιούργησαν στο ερμουλγυφείο τους, στη γωνία Σταδίου και Κοραή, το πρώτο φυτώριο των Ελλήνων γλυπτών διακριθέντων για την εξαιρετική τους τέχνη και πολλοί άλλοι, που συγκροτούν μια ολόκληρη, θα λέγαμε, στρατιά δημιουργών, η οποία δεν έπαυσε να τροφοδοτείται μέχρι τα δικά μας χρόνια από το νησί της Τήνου.

Κάποιες ερμηνείες του περιέργου αυτού πράγματι φαινομένου έδωσε πριν από πολλά χρόνια ο επίσης Τήνιος διαπρεπής καθηγητής Πανεπιστημίου αείμνηστος Νικόλαος Λούβαρης, υποστηρίζοντας ότι στη ψυχή του Τήνιου αγρότη η αισθητική συμπάθεια δεν υπάρχει απλώς ως ικανότητα του αισθάνεσθαι τας καλλονάς της φύσεως και της τέχνης· είναι τόσο ισχυρά, ώστε να κινή εις αυθόρμητον καλλιτεχνικήν δημιουργίαν, εις συγκεκριμένην έκφρασιν των οικείων εντυπώσεων, τας οποίας γεννά αφθόνους εις την ψυχήν του το περιβάλλον».

Η Φύση

Είναι γεγονός, ότι οι Τήνιοι από τις πρώτες ημέρες της ζωής τους περιτοιχίζονταν από άπειρο πλούτο

γραμμών και χρωμάτων. Οι απλές γραμμές των ορμίσκων που θαύμαζαν και εξακολουθούν να θαυμάζουν οι ξένοι και το χρώμα της θάλασσας που παίζει με χίλιες εναλλαγές, όπως και οι σιλουέτες των εκκλησιών που διαγράφονται υπό το φως του φεγγαριού σαν κάτι ζωγραφιστό και εξαύλωμένο, υγραίνουν τα μάτια από συγκίνηση, έγραφε ο καθηγητής Ν. Λούβαρης ή ανασταίνουν αόριστες νοσταλγίες.

Η ατελείωτη διαδοχή μικρών χαραδρών, κατάφυτων από πικροδάφνες και λυγαριές, οι εκπληκτικής τέχνης περιστεριώνες, η συχνή εναλλαγή φωτός και σκιάς, ζωντάνευαν και ζωντανεύουν, προ πάντων κατά τη σεληνοφώτιστη νύχτα τα άψυχα και δημιουργούν την εντύπωση ότι η φύση έχει ψυχή.

Είναι γεγονός ότι την εντύπωση της εμπυχωμένης φύσεως δυναμώνει ακόμη περισσότερο ο τηνιακός βοριάς με το δυνατό του φύσημα κι έτσι είναι φυσικό «να γεννώνται εις προνομιούχους φάσεις αόριστοι πόθοι, η ορμή προς κάτι ανώτερον και υψηλότερον (...) η ανάγκη μιας απολυτρώσεως. Οπου συμβεί αυτό δεν έχομεν πλέον την αισθητικήν συμπάθειαν μόνον, την καλλιτεχνικήν διάθεσιν, αλλά τα σπέρματα προς εξέλιξιν του μεγάλου καλλιτέχνη, ο οποίος θα μεταχειρισθή τας γραμμάς και τα χρώματα της Τήνου, διά να εκφράση ό,τι του ανεκοίνωσε το φύση-

Ο Γιαννούλης Χαλεπάς μέσα στη ψαράδικη καλύβα του γέρου Μαμαλούκου. Σχέδιο του Νίκου Βέλμου («Φραγκέλιο», 1928)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

μα του βοριά και οι μουσικοί ψίθυροι των φύλλων δια να απολυτρώση τον εαυτόν του, έστω και προσωρινώς από τη νοσταλγία εκείνην, δια να προσδώση άλλην μορφήν εις τα δάκρυα, τα οποία εθάμβωσαν τους οφθαλμούς του κατά τας νυκτερινάς ιεροτελεστίας της ψυχής του κατά μήκος της αμμουδιάς ή επί των απορρώγων βράχων. Αι προνομιοῦχοι αὐταὶ φύσεις λέγονται Γύζαι, Λύτραι, Χαλεπάδες, Σώχοι, Φιλιππόται, Φυτάλαι, Απέργαι, Βιτάλαι...».

Κάποιες άλλες απαντήσεις στο ερώτημα «διατί επιδίδουν οι Τήνιοι εις τας ωραίας τέχνας και ευδοκίμουν εις αὐτάς», προσπάθησε να δώσει με ενδιαφέρουσες αναλύσεις και ο Ξενοφών Σώχος σ' ένα λεύκωμά του με τον τίτλο «Ελληνες καλλιτέχναι» (εν Αθήναις, 1930). Εκεί παρέθεσε τις γνώμες που κατά καιρούς διατυπώθηκαν, «χωρίς όμως», όπως ομολογεί, «να δοθεί η προσήκουσα διαφώτισις και εξήγησις, ούτε και απάντησις ικανοποιητική».

Σύμφωνα, λοιπόν, μ' αυτές τις γνώμες αποδόθηκε το φαινόμενο πρώτα - πρώτα στην εξαγωγή εξαιρέτου μαρμάρου σε διάφορα σημεία του νησιού. Ελεγαν μερικοί ότι πρέπει αυτό να συνέτεινε στην ύπαρξη πολλών και επιφανών καλλιτεχνών, όπως πρέπει να συνέτειναν οι φυσικές προδιαθέσεις που με την επίμονη άσκηση και με κόπο μετατρέπονται σε τεχνικές δεξιότητες. Άλλοι απέδιδαν το φαινόμενο στην επίδραση της κληρονομικότητας, που αποδεικνύεται, όπως υποστήριζαν, από το γεγονός ότι ο ζωγράφος Νικόλαος Γύζης, είχε πατέρα αριστοτέχνη λεπτογράφου, ο Νικηφόρος Λύτρας είχε προγόνους ασχολούμενους με τις Καλές Τέχνες και ο πατέρας του ήταν αυτοδίδακτος γλύπτης, ενώ ο Γιαννούλης Χαλεπάς είχε και αυτός φημισμένο πατέρα γλύπτη, ο Φιλιππότης πατέρα αρχιτέκτονα, ο Βιτάλης το ίδιο και ο Σώχος πατέρα, παππού και προπάππο γλύπτες.

Εξ άλλου, άλλοι μιλούσαν για την επίδραση του κλίματος, ότι συνέτεινε στην ανάδειξη τόσων πολλών Τη-

«Βάζο» (12x8 cm). Έργο του εθνικού ζωγράφου Νικολάου Γύζη.

νίων καλλιτεχνών, όπως υποστηρίχθηκε ότι συντελεστής πρέπει να υπήρξε και η παράδοση, ο ζήλος κάθε Τήνιου τεχνίτη να παράγει το ωραίο και οπωσδήποτε, πρέπει να συνέτεινε το ίδρυμα της Ευαγγελιστρίας της Τήνου, που κατά καιρούς έστειλε σε φημισμένες ακαδημίες της Ευρώπης πολλούς ταλαντούχους Τήνιους νέους για τη συμπλήρωση των σπουδών τους.

Νεοελληνική τέχνη

Ανεξάρτητα πάντως από τις παραπάνω εξηγήσεις που δεν δίνουν φυσικά μια ουσιαστική απάντηση στα ερωτήματα πώς και γιατί στο κυκλαδικό αυτό νησί γεννήθηκαν τόσο καλλιτέχνες, ένα είναι το γεγονός: ότι οι Τήνιοι υπήρξαν εκείνοι που συνέβαλαν στην αναγέννηση της νεοελληνικής τέχνης. Αμέσως μετά την Επανάσταση και τη μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα, για την ανοικοδόμηση και τον εξωραϊσμό της πρώτης πόλεως του ελεύθερου πια ελληνικού κράτους, δεν προσέφυγαν σε ξένους καλλιτέχνες και τεχνίτες, αλλά σε Έλληνες και κυρίως σε Τήνιους.

Τα περιλαμπρα και καλλιμάρμαρα κτίρια, όπως και πολλά μνημεία και ανδριάντες, όχι μόνο στην Αθήνα, αλλά και σε άλλες πόλεις, είναι έργα

εξαιρέτων εργατών της Τέχνης, οι περισσότεροι των οποίων ήταν Τήνιοι. Τα Παλαιά Ανάκτορα, που ανηγέρθησαν κατά το πλείστον από τηνιακό μάρμαρο -το πήραν από το λατομείο που υπήρχε στα Υστέρνια- υπό την εποπτεία του αυτοδίδακτου γλύπτη Αντωνίου Λύτρα, πατέρα του φημισμένου ζωγράφου Νικηφόρου Λύτρα, το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία, το Αρσάκειο, το Ζάππειο, η Εθνική Βιβλιοθήκη, το Αρχαιολογικό Μουσείο, ο μητροπολιτικός ναός, η παλαιά Βουλή, και πολλά άλλα αξιόλογα κτίρια και ναοί, είναι έργα Τηνίων καλλιτεχνών, εκτελεστών και εφαρμοστών. Μπορεί οι Βαυαροί αρχιτέκτονες που έφερε ο βασιλιάς Όθων να εκπονούσαν τα σχέδια, αλλά τα κτίρια χτίζονταν με τη συνεργασία των Τηνίων καλλιτεχνών, εκτελεστών και εφαρμοστών.

Τα θαυμάσια μνημεία του Α' Νεκροταφείου της Αθήνας, αλλά και οι περισσότεροι ανδριάντες και άλλα πολλά αγάλματα που στόλιζαν και στολίζουν ακόμη και σήμερα την πρωτεύουσα είναι σχεδόν όλα έργα Τηνίων γλυπτών.

Παρθενώνας

Δεν πρέπει εξ άλλου να λησμονούμε ότι Τήνιοι τεχνίτες διέσωσαν τον Παρθενώνα από βεβαία πτώση, γιατί

μπορεί να επέβλεψαν ξένοι αρχαιολόγοι, αλλά οι Τήνιοι ήταν οι εφαρμοστές του σχεδίου, που εκπονήθηκε για τη διάσωση του μεγαλύτερου σε αξία ιστορικού μνημείου της χώρας μας. Η αναστήλωση του Κεραμεικού Ταύρου έγινε επίσης από τους μεγάλους γλύπτες αδελφούς Φυτάλες, ενώ ο Λάζαρος Σώχος κλήθηκε από το Παρίσι και μαζί με Τήνιους εφαρμοστές αναστήλωσε τον Λέοντα της Χαιρωνείας. Με τον Σώχο επικεφαλής Τήνιοι τεχνίτες διέσωσαν πολλά έργα της αρχαίας Ελληνικής γλυπτικής και στην Ολυμπία.

Από τον περασμένο αιώνα, όταν βρέθηκαν σε μεγάλα ευρωπαϊκά κέντρα Τήνιοι καλλιτέχνες για να παρακολουθήσουν ανώτερα μαθήματα σε φημισμένες Ακαδημίες Καλών Τεχνών, μερικά από τα έργα τους - πίνακες ζωγραφικής και γλυπτά - προκάλεσαν τον γενικό θαυμασμό και σε διεθνείς εκθέσεις του Μονάχου, των Παρισίων και της Ρώμης όπου εκτέθηκαν, κέρδισαν πρώτα χρυσά βραβεία. Είχαν γραφτεί πολλά εγκωμιαστικά λόγια σε κριτικές και οι ειδικοί περί τις Καλές Τέχνες είχαν παρατηρήσει ότι οι Τήνιοι καλλιτέχνες και κυρίως οι γλύπτες είχαν το ταλέντο να εμβαθύνουν στις λεπτομέρειες.

Κατόρθωναν να σπουδάσουν τους αρχαίους ώστε απέδιδαν και στα δικά τους έργα όλα εκείνα τα στοιχεία που συνέθεταν τα αριστουργήματα της κλασικής αρχαιότητας.

Τεχνίτες

Τα έργα των Τηνίων καλλιτεχνών εκόσμησαν και πολλές πόλεις στο εξωτερικό και κυρίως σε χώρες όπου υπήρχε εγκατεστημένος Ελληνισμός. Πολλοί επίσης ναοί οικοδομήθηκαν από Τήνιους ναοδόμους, οι οποίοι ήταν φημισμένοι και γι' αυτό περιζήτητοι εντός και εκτός Ελλάδας. Σε πολλά νεκροταφεία διαφόρων πόλεων υπάρχουν διατηρημένα μνημεία εξαιρετικής γλυπτικής τέχνης, καμωμένα από τα άγια χέρια Τηνίων γλυπτών και τεχνιτών.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι το φαινόμενο αυτό συνεχίζεται μέχρι τα χρόνια μας, γιατί και σήμερα η Τήνος γεννάει επιδέξιους τεχνίτες του μαρμάρου, διακεκριμένους γλύπτες και άλλους καλλιτέχνες οι οποίοι δημιουργούν και διακρίνονται στις Καλές Τέχνες. Μπορεί βέβαια να πέρασε η εποχή με τις μεγάλες και πολλές διασημότητες, αλλά είναι σημαντικό ότι και σήμερα σ' αυτό το νησί σε πολλούς νέους υπάρχει η διάθεση για καλλιτεχνική δημιουργία.

Η γλυπτική και η ζωγραφική, η χαρακτική και η κεραμική, η υφαντική και διακοσμητική και πολλές άλλες Καλές Τέχνες, έχουν να επιδείξουν και σήμερα Τήνιους δημιουργούς. Η παράδοση συνεχίζεται και είναι παρήγορο ότι οι αλλαγές που έχουν ανατρέψει ήθη και έθιμα, τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, δεν άγγιξαν την καλλιτεχνική διάθεση των ανθρώπων της Τήνου. Ίσως για να μας απασχολεί πάντα το περίεργο αυτό φαινόμενο, για το οποίο δεν δόθηκε ως τώρα ικανοποιητική εξήγηση.

Νικόλαος Λύτρας «Αυτοπροσωπογραφία» (1918)

Ο πατέρας του Χαλεπά

Μελέτη για τη ζωή και το εργαστήριο μαρμαρογλυπτικής του

ΤΑ ΤΗΝΙΑΚΑ εργαστήρια μαρμαρογλυπτικής ήσαν τα φυτώρια από τα οποία ξεκίνησαν οι περισσότεροι από τους Νεοέλληνες γλύπτες. Δεν ήσαν, όμως, μόνον «σχολεία», αλλά ήσαν και οργανωμένα εργαστήρια. Ήσαν κανονικές βιοτεχνίες. Οργανωμένες οικονομικές μονάδες με επιχειρηματική δραστηριότητα που ξεπερνούσε τα τοπικά όρια.

Ένα από αυτά ήταν του Ιωάννη Χαλεπά, πατέρα του Γιαννούλη Χαλεπά, το οποίο απετέλεσε το αντικείμενο έρευνας και μελέτης από την κ. **Αλεξάνδρα Γουλάκη - Βουτυρά**. Στην μελέτη αυτή με τίτλο «Το εργαστήριο μαρμαρογλυπτικής του Ιωάννη Χαλεπά» (Θεσσαλονίκη 1989) παρουσιάζεται μέσα από τα κατάστιχα του Ιωάν. Χαλεπά η δραστηριότητα μιας από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις μαρμαρογλυπτικής που είχε υποκαταστήματα στην Τήνο, την Αθήνα, τον Πειραιά, τη Σύρο, τη Σμύρνη, το Βουκουρέστι και το Γαλάτσι. Η παραγωγή του εργαστηρίου ήταν κυρίως εκκλησιαστικά έργα, τέμπλα, προσκυνητάρια, θρόνοι, άμβωνες, επιτύμβια μνημεία, αλλά και μαρμαράδικες εργασίες σε οικοδομές (φουρούσια, θύρες, σκάλες κ.λπ.), σιντριβάνια κ.ά.

Έρευνα

Η μελέτη στηρίζεται στην έρευνα των κατάστιχων της επιχείρησης, τα έγγραφα, λογαριασμούς, συμφωνητικά που κρατούσε ο Ιωάννης Χαλεπάς. Μέσα από αυτά, δεν παρουσιάζεται όμως μόνο η δραστηριότητα της επιχείρησης και τα έργα της. Αποκαλύπτεται επί πλέον η οργάνωση της εργασίας της επιχείρησης: πώς αποφασιζόταν μια δουλειά, πώς γινόταν ο προϋπολογισμός, πώς λογαριάζονταν τα κέρδη και οι ζημίες. Παρακολουθεί κανείς τη ζωή της επιχείρησης, την άνοδό της και την παρακμή της. Παρελαύνουν μέσα από τα κατάστιχα του Ιωάν. Χαλεπά οι οικογένειες των Τηνιακών μαρμαράδων, καταγράφονται οι αμοιβές τους, τα ημερομίσθια, ξεχωρίζουν οι διάφορες ειδικότητες σε μαστόρους, τεχνίτες, μαθητές, λατόμους ή σε άλλες ειδικότητες όπως τρίφτης, γυψάς, βαρκαδιάρης, αμαξάς. Όταν πάλι μια δουλειά ήταν μεγάλη και σημαντική, δούλευαν «φασόν» και έδιναν κομμάτια της δουλειάς σε άλλα εργαστήρια. Διαφαίνονται ακόμη οι διαφορές που υπήρχαν μεταξύ του «μαρμαρογλύπτη-τεχνίτη», ο οποίος ακολουθεί μια παράδοση, και του «γλύπτη-καλλιτέχνη» που έχει σπουδάσει σε σχολή. Στα κατάστιχα υπάρχουν ακόμη πληροφορίες για τον τρόπο πληρωμής των διαφόρων έργων σε διάφορα νομίσματα, οι ισοτιμίες των διαφόρων νομισμάτων, οι φόροι, τα μεταφορικά, μέσα από τα οποία παρουσιάζεται με ενάργεια η

Αριστερά, ο Ιωάννης Χαλεπάς, πατέρας του Γιαννούλη Χαλεπά (φωτ. Αρχείο Πραξιτέλη Χαλεπά). Δεξιά, το τέμπλο (λεπτομέρεια της ωραίας πύλης) της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Ορους, έργο του Ιωάννη Χαλεπά.

οικονομική και κοινωνική ιστορία του τόπου. Αλλά και οι καθημερινοί λογαριασμοί που αναφέρονται σε τιμές αγαθών, προμήθειες, ρεγάλα (δώρα) για την συνεπή και έγκαιρη παράδοση ενός έργου, αλλά αναφέρονται οι λογαριασμοί και σε βαφτίσια, αγιασμούς «ποναμάδες», «ψυχικά», φάρμακα, αρρώστιες, φροντίδα για τους μαθητές και τους μαστόρους, εισιτήρια για το θέατρο, έξοδα για λοταρία ρουχισμού, κοσμήματα, κ.λπ. Χαρακτηριστική είναι η ιστορία του βουλευτή Κυκλάδων Ιερομνήμονα ο οποίος το 1886 «πληρώθηκε προμήθεια για την εργασία που είχε πάρει το εργαστήριο, στο Αγιον Ορος (το μαρμάρινο τέμπλο του καθολικού της μονής Μεγίστης Λαύρας) 814 τραπεζικά φράγκα».

Την επομένη ημέρα έγινε και μεγάλο τραπέζι με τσιμπούσι και με εξαιρετική περιποίηση. Και γράφει ο Ιωάν. Χαλεπάς «22 Απριλ. Δια τραπέζι Ιερομνήμονος φρ. 45. Δια 2 αρνιά από την οικίαν και εν λακτέτον (γουρουνάκι γάλακτος) φρ. 25». Γίνονται δηλαδή οι λογαριασμοί και τα κατάστιχα ένα ζωντανό χρονικό, μαρτυρία μιας εποχής και ενός οικονομικού κλάδου.

Ο Ιωάν. Χαλεπάς γεννήθηκε γύρω στα 1830 και ο πατέρας του ήταν καπετάνιος και αγωνιστής στην Επανά-

σταση του 1821. Το 1860 αναφέρεται σε διάφορα έγγραφα ως «πετροκόπος» και «λιθοδόος» και πιθανόν να έμαθε την τέχνη στο πρώτο μαρμαρογλυφείο της Αθήνας των Αδελφών Μαλακατέ. Παντρεύεται την Ειρήνη Νικ. Λαμπαδίτη και αποκτά έξη παιδιά, με πρωτότοκο τον Γιαννούλη. Το 1868 συνεταιρίζεται με τους κουνιάδους του Μάρκο και Δημ. Λαμπαδίτη και ιδρύουν την εταιρία «Ιωάν Χαλεπάς και Συντροφία», όπου μέτοχος και διευθυντής είναι ο Ιωάν. Χαλεπάς.

Τα χρόνια 1871-79 είναι η εποχή της μεγάλης ακμής του εργαστηρίου. Δεν είναι μόνον οι πολλές αποστολές επιτυμβίων συνήθως μνημείων στο Βουκουρέστι αλλά κυρίως μεγάλες παραγγελίες τέμπλων στη Μικρά Ασία και ιδιαίτερα στην περιοχή Σμύρνης.

Υποκαταστήματα

Η επιχείρηση ανοίγει υποκαταστήματα στο Βουκουρέστι, στο Γαλάτσι της Ρουμανίας, στη Σμύρνη, στη Σύρο και στην Αθήνα, όπου ο Ιωάν. Χαλεπάς μετακομίζει το 1869 για να σπουδάσει ο γιος του ο Γιαννούλης στο Πολυτεχνείο, αλλά και γιατί ο Χαλεπάς έχει ήδη εκτελέσει εργασίες και στο Α' Νεκροταφείο της

Αθήνας. Τα χρόνια 1871-1879 είναι η εποχή της μεγάλης ακμής του εργαστηρίου με μεγάλες παραγγελίες τέμπλων που αναλαμβάνει ο Ι. Χαλεπάς στην Μικρά Ασία και ιδιαίτερα στην περιοχή Σμύρνης, ενώ το 1885-86 αναλαμβάνει το τέμπλο του καθολικού της Ιεράς Μονής της Μεγίστης Λαύρας στο Αγιον Ορος.

Από το 1887, όμως, αρχίζει η τελευταία φάση. Μπαίνουν νέοι συνεταιίροι στην επιχείρηση, κλείνει το κατάστημα Βουκουρεστίου, τα έξοδα της οικογένειας αυξάνουν λόγω και της ασθένειας του Γιαννούλη, πουλιέται το σπίτι στην Αθήνα, και περιορίζονται οι δουλειές στο κατάστημα του Πειραιά.

Βεβαίως, μειώνονται και οι παραγγελίες για τέμπλα τα οποία τα αναθέτουν τώρα σε αρχιτέκτονες, ενώ οι παλιοί μαρμαροτεχνίτες μετατρέπονται σταδιακά σε εκτελεστές.

Φυσικά αλλάζει και η παραγωγή του εργαστηρίου που συνδέεται τώρα περισσότερο με τις οικοδομές (φουρούσια, εξώστες, σκάλες). Το 1891 ο Ιωάννης Χαλεπάς πέθανε στα Αλάτσατα της Μ. Ασίας κατά τη διάρκεια των εργασιών στην εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου, όπου κατά πάσαν πιθανότητα ετάφη, αφού δεν υπάρχει τάφος στον Πύργο της Τήνου ή στον Πειραιά.

Οι περίφημοι περιστεριώνες

Αποτελούν κορυφαία δείγματα της λαϊκής μας καλλιτεχνικής δημιουργίας

Της **Δέσποινας Βώκου**

Λέκτορα στον Τομέα Οικολογίας του ΑΠΘ και της **Δέσποινας Βαλλιάνου**

Αρχαιολόγου

ΤΟ ΘΕΜΑ «Περιστεριώνες της Τήνου» έχει δύο κύριους άξονες προσέγγισης: α) από αρχιτεκτονική σκοπιά και β) από κοινωνικοοικονομική σκοπιά. Στην καλλιτεχνικά ευαίσθητη και δημιουργική Τήνο, έχει διασωθεί ένα ξεχωριστό έργο της ελληνικής λαϊκής τέχνης σε πολλαπλά, αλλά ανόμοια αντίτυπα. Στέκουν ακόμα όρθια, αλλά η φθορά του χρόνου βαρραίνει όλο και περισσότερο πάνω τους. Πέφτει πρώτα η ευπρόσβλητη στέγη τους, φεύγουν τα περιστέρια τους και ρημάζουν βουληγμένοι. Πριν είναι πολύ αργά, κάτι πρέπει να γίνει. Και ήδη έχει γίνει. Από πρωτοβουλία μιας ομάδας Τηνιακών, που συνειδητοποίησαν την αξία και τη σημασία τους.

Ο σύλλογος «Φίλοι του Πράσινου», που ιδρύθηκε το 1975, έχει δραστηριοποιηθεί προς την κατεύθυνση της διάσωσης τους, με την «Επιτροπή Αναπαλαίωσης Περιστεριώνων», που δημιούργησε. Με επιχορήγηση του υπουργείου Πολιτισμού, έχει προχωρήσει στην αναπαλαίωση 80 περιστεριώνων, χρησιμοποιώντας ντόπιους μαστόρους. Ανεξάρτητα από τις αντιρρήσεις που ήδη έχουν εκφραστεί ή θα πρόβαλε κάποιος για τις μεθό-

Περιστεριώνας στον Ταραμπάδο. Καθώς υψώνεται ευθύγραμμος και αυτοτελής μέσα στο χωράφι, σωστό οχυρό για τους ενοίκους του, μοιάζει με μικρό πύργο. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής).

δους και τα υλικά αναστήλωσης, εντούτοις κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι οι περιστεριώνες σώθηκαν και

θα στέκουν ορθοί για πολλά χρόνια ακόμα. Ομως, δεν φτάνει μόνο αυτό. Χρειάζεται μεγαλύτερη επιχορήγηση, μεγαλύτερη ενεργοποίηση κι ακόμη νομική κατοχύρωση της προστασίας τους. Η κήρυξή τους από το υπουργείο Πολιτισμού ως διατηρητέων μνημείων, είναι ήδη ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή.

Αγοραπωλησίες

Οι περιστεριώνες ανήκουν σε ιδιώτες, που πολλοί δεν μένουν πια στην Τήνο και μάλλον δεν πρόκειται ποτέ να τους χρησιμοποιήσουν. Έτσι αρχίζει η διαδικασία αγοραπωλησιών με τάση μετατροπής τους σε εξοχικές βίλες, bungalows ξενοδοχείων, κυρίως από ξένους αγοραστές.

Κι όμως, αυτοί που ζουν στην Τήνο έχουν τη διάθεση να χρησιμοποιήσουν τους περιστεριώνες σαν τέτοιους. Το 65% απ' αυτούς έχουν περιστερία, δηλαδή, κάποιος τους περιποιείται.

Είναι ενθαρρυντικό ότι οι περισσότεροι από τους κατοίκους θέλουν να ζωντανέψουν τον ερειπωμένο περιστεριώνα τους, θέλουν να συνεχίσουν την παραδοσιακή εκτροφή του περιστεριού, μια οικονομική δραστηριότητα με αρκετό κέρδος. Έτσι λοιπόν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την άσκηση μιας πολιτικής που θα απέβλεπε όχι στη μουσειακή διατήρη-

ση των περιστεριώνων, αλλά στη λειτουργική τους ένταξη μέσα στην οικονομία του νησιού.

Η εκτροφή του περιστεριού θα έπρεπε να θεωρηθεί ειδική εκτροφή και να προμοδοτηθεί. Ο προσφορότερος τρόπος φαίνεται ότι είναι μέσω επιδότησης της καλλιέργειας του βίκου. Στη μορφή που θα χορηγείται στους εκτροφείς (σπέρματα σπασμένα), δε θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί παρά μόνο ως τροφή των περιστεριών. Ταυτόχρονα πρέπει να απαγορευτεί αυστηρά, με σοβαρές κυρώσεις, το κυνήγι των περιστεριών, που είναι ένας ακόμα λόγος μείωσης του αριθμού τους.

Η εκτροφή περιστεριών θα μπορούσε έτσι να αναδειχτεί σε αξιόλογη οικονομική δραστηριότητα. Με κατάλληλη επεξεργασία, η κατανάλωσή τους θα μπορούσε με εξαγωγές να επεκταθεί και εκτός των ορίων της Τήνου. Αλλωστε τέτοια παράδοση προϋπήρχε, εφόσον παλιά μεταφέρονταν μέσα στις τζάρες (μεγάλα δοχεία) στις τηνιακές παροικίες του εξωτερικού.

Ίσως όμως μια τέτοια ενίσχυση της περισπεροτροφίας να δημιουργήσει τάσεις για εκτροφή με μεθόδους πολύ διαφορετικές απ' αυτές που ίσχυσαν μέχρι σήμερα. Δεν είναι όλες οι πιθανές καινοτομίες που θα μπορού-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Περιστεριώνας στο χωριό Φαλατάδος, ασβεστωμένος, με την πορτούλα του. Η διακόσμηση καλύπτει πρακτικές ανάγκες. Και από την ανάγκη γεννιέται ένας πολιτισμός. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Συνέχεια από την 21η σελίδα

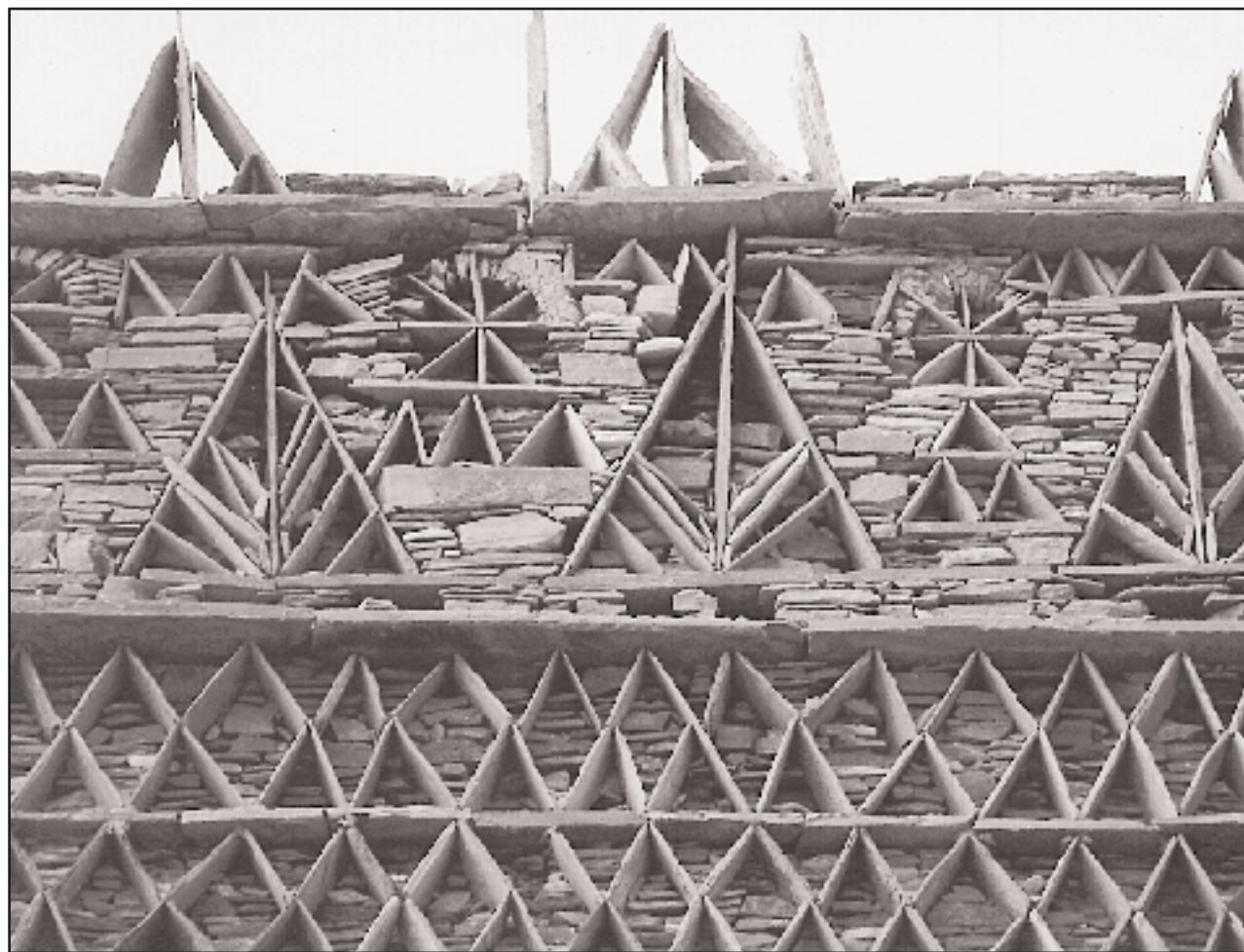
σαν να οδηγήσουν σε καλύτερες αποδόσεις, αυτές που μας δημιουργούν τις όποιες επιφυλάξεις, αλλά εκείνες που θα ασεβήσουν απέναντι στην ομορφιά του νησιού και στον πολιτισμό, που εκεί αναπτύχθηκε. Τα παραδείγματα κακοτεχνιών, χρησιμοποίησης ανάρμοστων υλικών, αφθονού στους πρόσφατους περιστεριώνες.

Αν λοιπόν οι εκτροφείς περισσότερων ενισχυθούν, λογικό είναι και να αυξηθούν. Αυτό όμως δεν πρέπει να συνοδεύεται από αύξηση του αριθμού των καινούργιων περιστεριώνων (συνήθως κακοτεχνών), αλλά από αύξηση του αριθμού των «αναπαλαιωμένων». Αναγνωρίζουμε τις δυσκολίες που έχει μια τέτοια πρόταση, εφόσον οι περιστεριώνες ανήκουν σε ιδιώτες κι όταν αυτός που θέλει να έχει περισσότερα δεν έχει περισσότερα κι εκείνος που έχει περισσότερα δεν θέλει, για διάφορους λόγους, περισσότερα.

Μια από τις δυνατές λύσεις, όμως, είναι ήδη σ' εφαρμογή στην Τήνο. Ο Τηνιακός μετανάστης και ιδιοκτήτης περιστεριώνια έχει αφήσει κάποιον, συνήθως συγγενή, στη θέση του, που τον περιποιείται και τον εκμεταλλεύεται. Πολλές είναι οι επιμέρους δυνατές λύσεις πάνω σ' αυτή τη βάση.

Μνημεία

Οι περιστεριώνες της Τήνου πρέπει να πάρουν τη θέση που τους ανήκει ανάμεσα στα υπόλοιπα μνημεία της λαϊκής μας τέχνης. Είναι απαραίτητο, πέρα από την Τοπική Επιτροπή Αναπαλαίωσης Περιστεριώνων, που με το μέχρι τώρα έργο της απέδειξε επάρκεια και ικανότητα να φθάνει

Τα τετράγωνα ανοίγματα δημιουργούνται κατά το κτίσιμο του περιστεριώνα, ενώ οι σχιστόπλακες της διακόσμησης τοποθετούνται σε εσοχή του τοίχου. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου).

στο αποτέλεσμα με τον οικονομικότερο δυνατό τρόπο, να δημιουργηθεί ένα μόνιμο συνεργείο από ειδικευμένους μαστόρους, μηχανικούς, αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους και ιστορικούς τέχνης, ώστε να αναλάβει συντονισμένα τις διαδικασίες συντήρησης και αναστήλωσης, τουλάχιστον

των πιο χαρακτηριστικών και αντιπροσωπευτικών διαφορετικών τύπων και εποχών περιστεριώνων, στις περισσότερες αξιόλογες περιοχές συγκέντρωσής τους.

Ταυτόχρονα, το υπουργείο Πολιτισμού θα έπρεπε εκτός από την κήρυξη όλων ως διατηρητέων μνημείων, να προχωρήσει στην κήρυξη των πιο αξιόλογων απ' αυτούς σε «μνημεία ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας χρίζοντα ιδιαίτερης κρατικής μέριμνας». Αυτοί θα έχουν και την άμεση προτεραιότητα στα έργα συντήρησης και αναστήλωσης.

Σύμφωνα με τις προσωπικές μας εκτιμήσεις και αξιολογήσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο κατάλογος είναι πλήρης, οι περιστεριώνες που απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή, είναι οι εξής κατά περιοχή:

Αγάπη, Καλλονή, Καρδιανή, Κρόκος, Κτικάδος, Κώμη, Λειβάδα, Μέση, Μυρσίνη, Ξυνάρα, Περάστρα, Ποταμιά, Τριάνταρος, Τριπόταμος, Χατζηράδος και Ταραμπάδος.

Κληρονομιά

Πέραν όμως των μεμονωμένων περιστεριώνων, αξίζει να αναφερθούν τρεις περιοχές στην Τήνο με εξαιρετική συγκέντρωση αξιολογότερων περιστεριώνων που, διαθέτοντας ταυτόχρονα φυσικές, πολιτιστικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες, θα μπορούσαν να αναδειχθούν κοινωνικά και οικονομικά, αξιοποιώντας τα μνημεία της προγονικής κληρονομιάς. Είναι: α) η περιοχή Τριπόταμου, νότια του Ξώμπουργκου, όπου εκτει-

νόταν η μεσαιωνική και η αρχαία πόλη, μέχρι χαμηλά στην κοιλάδα, β) η κοιλάδα της Αγάπης, ιδιαίτερα εύφορη με εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον, μαζί με το ομώνυμο χωριό και το Σκλαβοχώρι, την πατρίδα του Γύζη. (Η Αγάπη είναι από τα αρχαιότερα καθολικά χωριά, από τον 13ο αιώνα, και κάτω από το Σκλαβοχώρι έχει επισημανθεί αρχαίος οικισμός) γ) η κοιλάδα της Ποταμιάς, στο ανατολικό τμήμα του νησιού, μέχρι τη θάλασσα.

Οι τρεις αυτές καλλιτεχνικά γόνιμες περιοχές αναφέρονται με ιδιαίτερη έμφαση, επειδή συνδέονται άμεσα με το αντικείμενο της μελέτης. Αν ξεφύγουμε από αυτό το πλαίσιο κι άλλες περιοχές της Τήνου θα έχουν κάθε δικαίωμα να προβάλλουν ανταγωνιστικά, διεκδικώντας τα πρωτεία της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Κι ανάμεσά τους ξεχωριστή θέση κατέχει ο Πύργος, η πατρίδα καλλιτεχνών, ένα ανοιχτό μουσείο αρχιτεκτονικής και γλυπτικής τέχνης.

Ολόκληρο το νησί είναι μια ξεχωριστή σελίδα της ελληνικής λαϊκής δημιουργίας - άγνωστη, δυστυχώς, για τους πολλούς. Το κενό χρειάζεται πια να πληρωθεί. Η αληθινή εικόνα της παρεξηγημένης Τήνου πρέπει κάποτε να γίνει γνωστή στο Πανελλήνιο και πέρα απ' αυτό για να φανεί επιτέλους «η Τήνος πίσω από την Παναγία».

Σημείωση: Το κείμενο είναι απόσπασμα από το έργο «Οι περισσότεριώνες της Τήνου» εκδ. Φιλιλότη, Αθήνα, 1986. Οι μεσότιτλοι είναι της σύνταξης.

Περιστεριώνας σε απάνεμη πλαγιά στο χωριό Ταραμπάδος. (Φωτ. Ράνια Η. Παπανικολάου).

Βιβλιογραφία για το νησί

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ πληροφορίες για την ιστορία του νησιού και την οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή της Τήνου περιέχουν οι παρακάτω μελέτες:

Ιστορία

Δρ Δρόσος, «Ιστορία της νήσου Τήνου», Αθήνα 1870.

Μ. Ζαλώνης - Μ.Δ. Μαυρομαράς, «Ιστορία της Τήνου, μεταφρασθείσα εκ του γαλλικού υπό Δημ. Μ. Μαυρομαρά, προεκδοθείσα δε εν Παρισίοις υπό του ιατρού Ν. Ζαλώνη τω 1809», Αθήνα 1888.

Γ.Ν. Αρμακόλλας, «Οικονομικά της Τήνου. Αδελφότης των εν Αθήναις και Περαιεί Τηνίων», Αθήνα 1926.

Ε. Γεωργαντόπουλος, «Τηνιακά», Αθήνα 1889.

Μ. Δασκαλάκη - Δώριζα, «Οι Τήνιοι αγωνιστές του 1821», αυτοέκδοση (:), Αθήνα 1982.

Ιωάννης Κ. Βλασσόπουλος, «Στατιστικές σημειώσεις για το νησί Τήνος», α' εκδ. Ρωσικά και Γαλλικά, Πετρούπολη 1860, β' εκδ. και στα Ελληνικά, εκδ. Ερίννη, Αθήνα 1993.

Αλεξ. Στυλ. Λαγουρού, «Η ιστορία της νήσου Τήνου» εκδ. «Τήνος», Αθήνα.

Στρατής Γ. Φιλιππότης, «Η Τήνος του Μεσοπολέμου», (Νοσταλγικές Μνήμες) - Λεύκωμα με κείμενο του Δημήτρη Ζ. Σοφιανού. Εκδ. Ερίννη, Αθήνα 1992.

Δημήτρης Ζ. Σοφιανός, «Τήνος» (Σύντομο ιστορικό διάγραμμα), εκδ. Ερίννη, 1992.

Περιηγητές

James Th. Bent, «The Cyclades or life among the Insular Greeks», London 1885.

Choiseul-Gouffier, «Voyage pittoresque de la Grèce», V. A. Paris 1782.

Francesco Piaccenza, «L' Egeo rediviso osia chorographia dell' Archipelago della Graecia», Modona 1688.

A.G. Saint - Sanveur, «Voyage pittoresque dans les quatres partis du monde», Paris 1806.

J.P. Tournefort, «Voyage d' un botaniste I. L' Archipel grec», Ed. FM/La

Πάνορμος, επίγειο του Πύργου. (Φωτ. Α. Αλεξανδρής)

Découverte, Paris 1982.

P. Ferrari, «Relazione di Tinos, 1616». Ms Bibliotheca Mediceo - Laurenziana, Florence.

Εκκλησία

Νικ. Γ. Σακελλίωνος - Στ. Φιλιππίδου, «Ιστορία του εν Τήνω Ιερού Ναού και Ιδρύματος της Ευαγγελιστρίας», Ερμούπολις Σύρου, 1929.

Θ.Κ. Τίγκα, «Η εικόνα της Μεγαλόχαρης, η Ιστορία και τα Θαύματά της», Αθήνα 1967.

Λεων. Ι. Φιλιππίδου, «Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της νήσου Τήνου», Αθήνα 1963.

Αρρίας Κλώντια, «Το μοναστήρι της Τήνου», Αθήνα 1955.

Ιωάννου Καρδαμίτση, «Το μοναστήρι της Τήνου», Αθήνα 1959.

Θ.Γ. Παπαμανώλη, «Τήνος. Το νησί της Παναγίας», εκδ. Εστία, Αθήνα.

Γ. Δώριζα, «Οι εκκλησίες και τα προσκυνήματα της Τήνου», εκδ. «Τήνος», Αθήνα.

Μάρκου Σιώτη, «Τα εξωκλήσια της Τήνου», Αθήνα 1961.

Ζωγράφοι

Ξ. Σώχος, «Ελληνες Καλλιτέχναι», Εκατονταετηρίς 1821-1930, Αθήνα, 1930.

Νικηφόρος Λύτρας, Κατάλογος εκθέσεως έργων. Καλλ. Εκδοση, Αθήνα, 1933.

Δ.Ε. Ευαγγελίδη, «Η τέχνη του Νικηφόρου Λύτρα», Νέα Εστία, τομ. 1954, σελ. 1591.

Κ. Μπίρης, «Ο Νικηφόρος Λύτρας στο Πολυτεχνείο» Νέα Εστία, τομ. 1954, σελ. 1594. Γ. Καιροφύλλα, «Νικηφόρος Λύτρας» εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1989.

Ν. Μ. Αθανάσογλου, «Ο ζωγράφος Νικηφόρος Λύτρας» Αθήνα 1976.

Δ. Ι. Καλογερόπουλου - Ξ. Σώχου, «Λεύκωμα Τηνίων Καλλιτεχνών», Αθήνα 1925.

Δ. Κακλαμάνου, «Νικόλαος Γύζης» Αθήνα 1901.

Νικόλαος Γύζης, ο άγνωστος (Λεύκωμα), Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα 1980.

Μαρίνος Καλλιγιάς, «Νικόλαος Γύζης» εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα 1981.

Γ. Καιροφύλλα, «Νικόλαος Γύζης» εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1990.

Γλύπτες

Χρ. Χρύσανθου - Μυρτώ Κουμβακάλη-Αναστασιάδη, «Νεοελληνική γλυπτική», εκδ. Εμπορικής Τράπεζας, Αθήνα, 1992.

Γ. Καιροφύλλα «Λουκάς Δούκας», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1992.

Μάνου Σ. Στεφανίδη, «Εισαγωγή στην ελληνική Γλυπτική», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1984.

Γ. Καιροφύλλα, «Δημήτριος Ζ. Φιλιππότης», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1993.

Στρατή Δούκα, «Γιαννούλης Χαλεπάς», Νέα Βιογραφικά, Αθήνα, 1952, «Γιαννούλης Ι. Χαλεπάς», Αθήνα, 1962, «Ο βίος ενός αγίου», Θεσσαλονίκη, 1967, «Υποθέσεις και Λύσεις», Αθήνα, 1970.

Ρ. Γαρταγάνη, «Γιαννούλης Χαλεπάς», Αθήνα, 1957.

Μ. Ν. Κουτελιέρη, «Γιαννούλης Χαλεπάς», Αθήνα 1977.

Ηλία Ζιώγα, «Γιαννούλης Χαλεπάς», Αθήνα 1941.

Δ. Γαλάνης, «Χαλεπάς», Αθήνα, 1928.

Ανδρέα Ν. Α. Μιχαλόπουλου, «Η ψυχολογία του Γιαννούλη Χαλεπά», Αθήνα 1972.

Μαρίνου Καλλιγιά, «Γιαννούλης Χαλεπάς», εκδ. Εμπορικής Τραπεζής, Αθήνα, 1972.

Γ. Καιροφύλλα, «Γιαννούλης Χαλεπάς», εκδ. Φιλιππότη, 1991.

Daniele Calvo - Platano, «Ο Γλυπτικός χώρος του Γιαννούλη Χαλεπά», εκδ. Χατζηνηκολή, Αθήνα, 1979.

Λαϊκός πολιτισμός

Α. Ε. Φλωράκης, «Τήνος: Λαϊκός Πολιτισμός», Ελληνικό βιβλίο, Αθήνα, 1971.

Α. Ε. Φλωράκης, «Η λαϊκή λιθογλυπτική της Τήνου», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1980.

Αντων. Σώχου, «Η λαϊκή Τέχνη στην Τήνο», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1961.

Περιστεριώνες

Μ. Baud - Bony, «Οι περιστεριώνες της Τήνου». Αρχιτεκτονική, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 60-65, 1959.

Γ. Δώριζας, «Οι περιστεριώνες της Τήνου», Περιηγητική, Νοέμβριος, 36-37, 1960.

Κ. Mathey, «Peristeriones on Tinos» (αδημοσίευτο χειρόγραφο).

Κ. Mathey, «Peristeriones. A study of pigeon houses on the Greek island Tinos». Architectural Association Quarterly, London, 9 (4), 16-25, 1978.

Ρ. Tourtze, «Οι περιστεριώνες των νησιών του Αιγαίου», Εκλογή (63), 84-90, 1951.

Μ. Heyne, «Taubentürme in Tinos», Verlag, Frankfurt, 1977.

Του **Στρατή Γ. Φιλιππότη**

Εκδόστη

ΕΙΝΑΙ καιρός πια κάτοικοι της Χώρας, φίλοι και μη, επώνυμοι και ανώνυμοι, ιθύνοντες και μη, να κάνουμε τον κόσμο να καταλάβει πως Τήνος δεν είναι μόνο ο δρόμος προς την Παναγία και ο περίβολος του Ναού, εκμεταλλευόμενοι την αμάθεια και τον πόνο, προσφέροντας χρώμα, αγίασμα, λάδι, λιβάνι, κεριά και σερβίροντας λουκουμάδες -πολλές φορές χωρίς νερό- στις χιλιάδες επιστούς που επισκέπτονται το νησί.

Η Τήνος είναι και κάτι άλλο, πολύ σημαντικό, το οποίο κρύβουμε ή από κακή εκτίμηση ή από άγνοια ή, το χειρότερο, από πρόθεση. Κρύβουμε

Η πραγματική Τήνος

ή δεν προβάλλουμε όσο πρέπει τα έργα των μεγάλων Τηνίων γλυπτών ή ζωγράφων. Κρύβουμε τη σπουδαία λαϊκή μας τέχνη: εξωκλήσια, περιστεριώνες, ανεμόμυλους, βρύσες, σκαλιστές μαυρόπλακες, ξυλόγλυπτα, υφαντά και άλλα. Δεν λέμε πως εκτός απ' τη Χώρα υπάρχουν και τα χωριά της Τήνου με τους καθαρούς και λεβέντες ανθρώπους, τους πραγματικούς νησιώτες. Γι' αυτό, νομίζω, είναι καιρός να βοηθήσουμε τον τόπο μας, για την πραγματική

πολιτιστική του ανάπτυξη -όχι με κομπογιανίτικα τερτίπια και με γιατροσόφια αλλά με τόλμη και υπευθυνότητα που σήμερα, δυστυχώς, σπανίζουν, γιατί μας ενδιαφέρει μόνο το εύκολο κέρδος. Πρέπει κάποτε όλοι μας σ' αυτό τον τόπο, να μάθουμε ότι «τα καλά κόποις κτώνται» κι ας λένε κι ας κάνουν το αντίθετο οι αεριτζήδες κι οι αναίσχυντοι κερδοσκόποι.

Εμπρός, λοιπόν, ας ανασκουμπωθούμε, για να μην ντρεπόμαστε να λέμε ότι είμαστε από την Τήνο, εξ αιτίας ορισμένων και βεβαίως όχι ολίγων. Αν θιγούν ή παρεξηγηθούν κάποιοι ας δουν κατάματα, με ειλικρίνεια, τον εαυτό τους στον καθρέφτη, που πρέπει όλοι μας νά 'χουμε.

ΘΕΑΜΑΤΑ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ

Επειδή οι ώρες προβολών μπορεί να διαφοροποιηθούν κατά μερικά λεπτά, προτιμήστε πρώτα να τηλεφωνείτε. Οι κινηματογράφοι που έχουν * διαθέτουν Ντόλμπι Στέρεο.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ Α΄ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΣΥΝΕΧΟΥΣ ΛΕΠΤΟΥΡΓΙΑΣ ΜΕ AIR CONDITION

ΑΑΒΟΡΑ* (Τέρμα Ιπποκράτους, τηλ. 6423271 - 6462253)
Εναρξη σε λίγες ημέρες

ΑΘΗΝΑΣ

Α΄ ΠΡΟΒΟΛΗΣ

ΑΒΑΝΑ ΑΣΣΟΣ-ΟΝΤΕΟΝ* (Λ. Κηφισίας 234-Κολλέ-γιο, τηλ. 6715905) Θερινό

Ο τελευταίος των Μοϊκανών (περ.)

ΑΕΛΩ (Πατησίων, 8214675) Θερινό

Βασικό έנסτικτο (θρίλερ Α)

ΑΘΗΝΑΙΑ (Χάρητος 50 Κολωνάκι, τηλ. 7215717)

Οσα παίρνει ο άνεμος (Κ)

ΑΙΓΛΗ (Ζάππειο, τηλ. 3224104)

Toys - Παιχνίδια (Κ)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Παπάγου, τηλ. 6545900)

Glengarry Glen Ross Οικόπεδα με θέα

ΑΛΦΑ (Πλατεία Κολιάτσου, τηλ. 2029401)

Μια νύχτα στον κόσμο (περιπ. Κ)

ΑΛΦΑΒΙΑ* (Τέρμα Μαυρομ., τηλ. 6460521)

Λαϊδη Χάμιλτον (περιπ. Κ)

ΑΜΟΡΕ (Πριγκιπωνήσων 10, Πολύγωνο, τηλ. 6462519)

Ο άγνωστος του εξπρές (θρίλερ Α)

ΑΜΥΝΤΑΣ (Πλατεία Υμηττού, τηλ. 7668500)

Μοιραίο πάθος (ερωτ. Α)

ΑΝΕΣΙΣ* (Τέρμα Αμπελοκήπων Τηλ. 7782316 - 7785449) Θερινό

Ο απίθανος κόσμος του Γουέιν (κωμ. Κ)

ΑΡΚΑΔΙΑ* (Νέα Ελβετία, τηλ. 7661166)

Blade Runner (περιπ.)

ΑΤΤΕΝΕ (Λευκωσίας 41 πλατεία Αμερικής, 8676871)

Μακρινός ορίζοντας (περιπ. Κ)

ΒΟΞ (Θεμιστοκλέους 82 Εξάρχεια, τηλ. 3301020 - 3301014)

Οι ασυγχώρητοι (περιπ.)

ΔΕΞΑΜΕΝΗ REFRESH (Πλατεία Δεξαμενής, Κολωνάκι, τηλ. 3623942, 3602363)

Ηταν κάποτε ένα έγκλημα (περιπ. Α)

ΔΙΟΝΥΣΙΑ (Λεωφ. Συγγρού 286, στροφιό Ν. Σμύρνης, τηλ. 9515514 - 3221983)

Επιστροφή στο Χάουαρντς Εντ (Κ)

ΕΚΡΑΝ (Τέρμα Ζωοδόχου Πηγής, τηλ. 6461895)

Ηρωας κατά λάθος (περιπ. Κ)

ΕΛΕΝΑ (Στάση Ούλεν Ιλίσσια, τηλ. 7789120-7753303)

Το μάτι του ρεπόρτερ (περιπ. Κ-13)

ΕΛΛΗΝΙΣ (Τέρμα Αμπελοκήπων, τηλ. 6464009)

Ο τελευταίος των Μοϊκανών (περιπ.)

ΣΕΦΥΡΟΣ (Τρώων 36, Θησείο, τηλ. 3462677)

Ένας Αμερικανός φίλος (Κ)

ΗΛΕΚΤΡΑ* (Πατησίων 292, Αγ. Λουκάς, τηλ. 2284185)

Φονικό όπλο 3 (περιπ. Κ-13)

ΘΗΣΕΙΟΝ (Αποστόλου Παύλου 7, τηλ. 3470980-3420864)

Επιστροφή στο Χάουαρντς Εντ (Κ) Ωρες 8.40-11.05 μ.μ.

ΛΑΟΥΡΑ (Νικηφοριδή 24 Νέο Παγκράτι, τηλ. 7662060)

Νέα γυναίκα μόνη ψάχνει (Α)

ΛΙΛΑ (Νάξου 115, Αγ. Λουκάς, τηλ. 2016849) Σινέ Τέχνης

Προβιντάνς (Α)

ΜΕΤΡΟΠΟΛ (Θήρας 18, Πλατεία Αμερικής, τηλ. 8672006)

Χόφα - Τζακ Νικόλσον (περιπ. Κ-13)

ΜΠΡΟΝΤΓΟΥΑΙΗ* (Πατησίων - Αγ. Μελετίου, τηλ. 8620232) Θερινό

Ζήτημα τιμής (περιπ. Κ)

ΝΕΑ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ (Τέρμα Μαυρομιχάλη, τηλ. 6425714)

Νέος για πάντα

ΟΑΣΙΣ (Παγκράτι, τηλ. 7244015)

Πράσινες τηγανητές ντομάτες (κοιν. Κ-13)

ΠΑΛΑΣ (Παγκράτι, τηλ. 7515434) Ταράτσα

Η πεντάμορφη και το τέρας, απογευματινή - Ορλό-ντο, βραδινή

ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ (Κρέμου 120 - Καλλιθέα, τηλ. 9513349)

Τρελές σφαίρες 2 1/2 (κωμωδ. Κ)

ΡΙΒΙΕΡΑ (Βαλτετσίου 46 Εξάρχεια, τηλ. 3637716 - 3644827)

Ζου Ντου σιωπηλοί εραστές (ερωτ. Α)

ΣΙΝΕ ΠΑΡΙ (Πλάκα, τηλ. 3222071 - 3248057)

Ηρωας κατά λάθος (περιπ. Κ)

ΣΙΝΕ ΤΑΡΑΤΣΑ* (Μαντζαριωτάκη 76 Καλλιθέα τηλ. 93.73.150-9)

Χόφα - Τζακ Νικόλσον (περιπ. Κ-13)

ΣΤΕΛΛΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ (Οδός Τενέδου - Φωκίωνος Νέγρη, τηλ. 8674260)

Οι δύο Αγγλίδες (Κ)

ΤΙΤΑΝΙΑ* (Πανεπ.-Θεμιστ. 3611147)

Κλειστό λόγω ριζικής ανακαίνισης

ΤΡΙΑΝΟΝ (Πατησ.-Κοδρήνος, 8215469)

Εναρξη σε λίγες μέρες

ΤΡΟΠΙΚΑ ΑΣΣΟΣ-ΟΝΤΕΟΝ* (Καλλιθέα, 9594422) Θερινό

Ο θάνατος σου πάει πολύ (κωμ. Κ)

ΦΛΕΡΥ (Οπισθεν ΙΚΑ Ζωγράφου, τηλ. 7710500)

Το παιχνίδι των λυγμών (κοινων. Α)

ΦΛΕΡΥ (Καλλιθέα, τηλ. 9585247)

Ο σωματοφύλακας (περιπ.)

ΗΜΙΚΕΝΤΡΙΚΟΙ

ΑΛΕΚΑ (Ζωγράφου, τηλ. 7773608)

Πάνω κάτω και πλαγίως (ελληνικό Κ-13)

ΑΛΣΟΣ Ν. ΣΜΥΡΝΗΣ ΔΗΜ. ΚΙΝ/ΦΟΣ (Τηλ. 9336933)

Τρελές σφαίρες 2 1/2 (κωμωδ. Κ)

ΑΝΕΜΩΝΗ (Περιστερι, 5713077)

Ο αξιότιμος κύριος (κωμ. Κ)

ΖΑΪΡΑ (Γαλάτσι, τηλ. 2931526)

Επιχείρηση ομπρέλα (Κ)

ΜΑΡΙΝΑ (Πλησίον Γυμνασίου Ταύρου, τηλ. 3470012)

Βασικό έנסτικτο (ερωτ. θρίλερ Α)

ΣΠΟΡΤΙΓΚ (Ν. Σμύρνη, τηλ. 9333820)

Οι ασυγχώρητοι (περιπ.)

ΦΙΛΙΠ (Νέα Σμύρνη, τηλ. 9335587)

Ηρωας κατά λάθος (περιπ. Κ)

ΣΥΝΟΙΚΙΑΚΟΙ

ΑΝΝΑ ΝΤΟΡ* (Πλατεία Γλυφάδας, τηλ. 8946617)

Ο Δράκουλας

ΑΧΙΛΛΕΙΟΝ (Καλαμάκι, έναντι παλαιού Ροντέο, τηλ. 9810515)

Χριστόφορος Κολόμβος Η ανακάλυψη της Αμερικής (περιπ.)

ΠΟΛΕΝΑ (Ανω Πατήσια, τηλ. 2910695)

Παιχνίδια ολέθρου (περιπ. Κ)

ΠΡΟΑΣΤΙΩΝ

ΑΕΛΛΩ (Τηλ. 22.117-23.420)

Ο σωματοφύλακας (περιπ.)

ΑΘΗΝΑΙΑ (Χαλκούτσι, τηλ. 0295-71515)

Ο σωματοφύλακας (Κ) *Ο Batman επιστρέφει* (Κ) Κυριακή

ΑΙΓΛΗ (Σαρωνίδα, τηλ. 0291-54261-54941)

Μόνος στο σπίτι 2 (Κ)

ΑΚΤΗ (Πλαζ Βουλιαγμένης, τηλ. 8961337)

Μια ξανθιά στο πιάτο μου (Κ)

ΑΛΕΞ (Πόρτο Ράφτη, τηλ. 0299-76034)

Μόνος στο σπίτι 2 (κωμωδ. Κ)

ΑΛΙΚΗ (Δροσιά, τηλ.2281563)

Τρελές αδελφές (κωμ. Κ)

ΑΛΟΜΑ (Αργυρούπολη, τηλ. 9922397, 3211208)

Ο Batman επιστρέφει (Κ)

ΑΛΣΟΣ* (Δεκελείας 154, Ν. Φιλαδέλφεια, τηλ. 2532003)

Βασικό έנסτικτο (ερωτικό θρίλερ Α)

ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ (Αγ. Παρασκευή, τηλ. 6396315)

Μακρινός ορίζοντας (περιπ. Κ)

ΑΜΙΚΟ (Χαλάνδρι, τηλ. 6815532)

Οι περιπέτειες ενός αόρατου ανθρώπου (κωμ. Κ)

ΑΝΕΣΙΣ (Αγ. Θεόδωροι, τηλ. 0741-69150)

Μόνος στο σπίτι 2 (Κ)

ΑΝΝΑ (Ν. Ερυθραία, τηλ. 8072827)

Κάπτεν Χουκ (περιπ. Κ)

ΑΝΟΙΞΙΣ (Ευριπίδου 19 Ν. Ηράκλειο τηλ. 2833345)

Ο μπάτσος της... μαμάς (κωμ. Κ)

ΑΝΤΖΕΛΑ (Λούτσα, τηλ. 0294 - 24030)

Ατέλειωτη ιστορία 2 (περιπ. Α)

ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΙΣ (Τηλ. 9620010)

Ο μαμπάς μου ο ήρωας (κωμωδ. Κ)

ΑΡΗΣ (Λούτσα Τηλ. 0294-84101)

Βασικό έנסτικτο (Α)

ΑΡΗΣ (Παραλία Μαρκοπούλου Ωρωπού Τηλ. 0295-32595)

Ο τελευταίος των Μοϊκανών (περιπ.)

ΑΡΤΕΜΙΣ (Βαβρώνα, τηλ. 88605)

Όλα τα καλά σκυλιά πάνε στον παράδεισο (Κ)

ΑΣΤΡΟΝ (Λούτσα Τηλ. 0294-82249)

Ηρωας κατά λάθος (περιπ. Κ)

ΑΥΛΑΚΙ (Πόρτο Ράφτη τηλ. 71.374)

Ντ' Αρτανιάν ο ανίκανος (Κ)

ΑΥΡΑ (Λούτσα Τηλ. 0294-83524)

Ο σωματοφύλακας (περιπ.)

ΑΦΡΟΔΙΤΗ (Ελληνικό, τηλ. 9619044)

Ο Batman επιστρέφει (Κ)

ΑΧΑΡΝΙΣ (Μενίδι, τηλ. 2469970)

Γρήγορος σαν τη φωτιά (περιπ. Κ)

ΒΑΡΚΙΖΑ (τηλ. 8973926)

Λορέντζο (Κ)

ΒΙΟΛΕΤΤΑ (Ανω Βούλα, τηλ. 8956719)

Ηρωας κατά λάθος (περιπ. Κ)

ΒΛΑΣΤΟΣ (Αγ. Απόστολοι παραλία Καλάμου Τηλ. 0295-82765)

Ο θάνατος σου πάει πολύ (Κ)

ΓΑΛΑΖΙΑ ΑΚΤΗ (Άγιος Δημήτριος - Λαγονήσι Τηλ. 0291-22.241)

Ο σωματοφύλακας (Κ)

ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗΣ

(Εθνικής Αντιστάσεως - Ηλιούπολη, τηλ. 9919818)

Μια νύχτα στον κόσμο (ιπεριπ. Κ)

ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΙΛΙΟΝ (ΑΣΤΕΡΙ)

(Φιλοκτήτου και Νέστορος, Νέα Λίοσια)

ΘΕΑΤΡΑ

6ΑΘΗΝΑΙΟΝ (Πατησίων 55, Μουσείο, τηλ. 82.14.000, 82.33.048). Μπέρτολντ Μπρεχτ - Κουρτ Βάιλ «Η Όπερα της Πεντάρας» (σκην. Ζυλ Ντασσέν). Κ. Καζάκος, Λ. Λαζόπουλος, Π. Ζούνη, Κ. Καραμπέτη.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ - πρώην ΜΠΟΥΡΝΕΛΛΗ (Αλεξάνδρας 22, τηλ. 82.25.310). Κ. Παπαπέτρου «Αγαπάς τη γελάδα.. Απόδειξη!». Στ. Ψάλτης, Δ. Πιατάς.

ΑΛΣΟΣ (Πεδίον του Αρεως, είσοδος από Ευελπίδων, τηλ. 82.12.271, 88.15.700). Χ. Κλυνν, Γ. Κακουλίδη, Λ. Μπέλλου, Β. Μπαλαφούτη «Πίτσες Μπλε». Άννα Παναγιωτοπούλου, Χ. Κλυνν, Σ. Μουστάκας, Ελ. Γερασιμίδου, Π. Χαϊκάλης.

ΔΕΛΦΙΝΑΡΙΟ (δίπλα στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, τηλ. 41.26.340, 41.19.549). Επιθεώρηση «Πακέτο Ντελόρ... δα». Π. Κοντογιαννίδης, Β. Τριφύλλη.

ΔΟΡΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ (Λόφος Φιλοπάππου, τηλ. 92.14.650, 32.44.395). Ελληνικοί χοροί.

ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ Αμφιθέατρο. Ευριπίδη «Βάκχες». Σκην.: Σπ. Ευαγγελάτος, Λήδα Τασοπούλου, Γιάννης Φέρτης (Κυρ.).

ΗΡΩΔΕΙΟ (τηλ. 32.32.771). Εθνικό Θέατρο. Σοφοκλή «Αντιγόνη» (21, 22/8), ΚΘΒΕ Σοφοκλή «Ηλέκτρα» (26, 27/8).

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΛΕΣΧΗ ΒΟΛΟΥ (Σχολείου 6, Πλάκα, τηλ. 32.22.035). Στρατηγού Μακρυγιάννη «Δευτέρα Παρουσία» (κάθε μέρα έως 23 Αυγούστου εκτός 15/8, 9.30 μ.μ.).

ΚΗΠΟΘΕΑΤΡΟ ΝΙΚΑΙΑΣ (Πέτρου Ράλλη και Κύπρου, τηλ. 49.26.248-5221767). Σταμάτη Φιλιπούλη «Κόμματα και ξεροκόμματα». Κώστας Τσάκωνας, Χλόη Λιάσκου, Γώργος Κάπτης.

ΛΑΜΠΕΤΗ (Λ. Αλεξάνδρας 106, τηλ. 64.63.685). Λ. Στήβενς «Μαθήματα Γάμου». Κώστας Καρράς, Μάρω Κοντού.

ΜΕΤΡΟΠΟΛΙΤΑΝ (Λ. Αλεξάνδρας 16, τηλ. 82.23.333). Ν. Καμπάνη - Β. Μακρίδη «Έλα το βράδυ ...θα είμαι με μια φίλη σου!!!». Β. Τσιβιλίκας, Μ. Βιδάλη.

ΜΙΝΩΑ (Πατησίων 91, τηλ. 82.10.048). Επιθεώρηση «Βλαμμένα Αχρηστα Μυαλά». Κώστας Χατζηχρήστος, Ν. Γερασιμίδου.

ΠΑΡΚ: (Λεωφόρος Αλεξάνδρας 36, τηλ. 82.17.369, 82.13.920) «Sweet Charity». Σμαρούλα Γιούλη, Χρήστος Πολίτης, Μαρίαννα Τόλη.

ΣΜΑΡΟΥΛΑ (Ευελπίδων 11, τηλ. 88.33.145). Γ. Διαλεγμένου «Χάσαμε τη θεία... στοπ!». Γ. Διαλεγμένου.

ΦΛΟΡΙΝΤΑ (Πατησίων και Μετσόβου 4, τηλ. 82.28.501).Νίκου Τσιφόρου - Πωλ Βασιλειάδη «Ερωτευθείτε... παρακαλώ!». Γ. Παπαζήσης, Ι. Καλέση.

Μια ξανθιά στο πιάτο μου (κωμ. Κ)

ΔΗΜ. ΚΙΝ/ΦΟΣ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ (Ν. Ηράκλειο, τηλ. 2756894)

Ο τελευταίος των Μοϊκανών (Κ)

ΔΗΜ. ΚΙΝ/ΦΟΣ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗΣ (Τηλ. 2650404)

Η επιστροφή του Καζανόβα (ερωτικό Κ-13)

ΔΗΜ. ΚΙΝ/ΦΟΣ ΧΟΛΑΡΓΟΥ (Τηλ. 6511758)

Ιστορίες του χειμώνα (Κ)

ΚΑΛΟΣ ΓΙΑΛΟΣ (Πόρτος Ράφτη Τηλ. 0299-76244)

Πάνω κάτω και πλαγίως (ελληνικ. Κ-13)

ΚΑΤΕΡΙΝΑ (Χαϊδάρι)

Σήκωσε τα κόκκινα φανάρια (Κ-13)

<

Τα Μουσεία της Τήνου

Τι μπορεί να δει και να θαυμάσει ο επισκέπτης του νησιού

Πύργος. Η είσοδος του Μουσείου Γιαννούλη Χαλεπά. Ανάμεσα σε ιβίσκους, τριανταφυλλίες και πορτοκαλιές είναι στημένη η προτομή του δημιουργού της «Κοιωμέ-νης» (Φωτ. Α. Αλεξανδρή).

MANA καλλιτεχνών η Τήνος, επώνυμων και ανώνυμων. Δίπλα στις αρχαιότητες και στα έργα των ονομαστών γλυπτών και ζωγράφων της στέκουν αντάξια τα δημιουργήματα του λαϊκού τεχνίτη. Οσοι ταξιδεύουν στην Τήνο - οι περισσότεροι για να προσκυνήσουν τη χάρη της Παναγίας - αξίζει να επισκεφθούν και τα μουσεία του νησιού που, πολλές φορές, κρύβουν σημαντικούς θησαυρούς. Ας κάνουμε, λοιπόν, μια σύντομη περιήγηση σ' αυτά:

● **Η Πινακοθήκη και γλυπτοθήκη Τηνίων Καλλιτεχνών και η Πινακοθήκη Νεοελλήνων Ζωγράφων** βρίσκεται δίπλα στην εκκλησία της Παναγίας και ιδρύθηκε το 1930, από την Αδελφότητα των εν Αθήναις Τηνίων.

Διαθέτει συλλογή με έργα των Κωνσταντίνου Παρθένη, Δημήτρη Φιλίππου, Νικηφόρου και Νικολάου Λύτρα, Γεωργίου Ιακωβίδη, Νικολάου Γύζη, Λάζαρου Σώχου, αδελφών Βιτάλη κ.ά. Στην Πινακοθήκη υπάρχει πλούσια συλλογή με αντίγραφα έργων μεγάλων ζωγράφων της Αναγέννησης - Τιτσιάνο, Βελάσκεθ, Βερο-

νέζε. Το Ιερό Ίδρυμα διαθέτει σκευοφυλάκιο με εκκλησιαστικά κειμήλια, έκθεση με αντίγραφα εικόνων της Παναγίας, όλων των εποχών και τεχνοτροπιών, βιβλιοθήκη με σπάνια βιβλία, καθώς και αίθουσα με εκκλησιαστικά, λειτουργικά σκεύη και άμφια.

● **Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Τήνου** βρίσκεται κοντά στον ναό της Μεγαλόχαρης και κτίστηκε στη δεκαετία του 1960 με δαπάνη της Αρχαιολογικής Εταιρίας. Περιλαμβάνει εκθέματα από όλο το νησί και ιδιαίτερα από τα δύο μεγάλα ιερά του: της Δήμητρας, του 7ου αι. π.Χ., ψηλά στο εσωτερικό, κοντά στο χωριό Τριπόταμος και το ελληνιστικό ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης, δίπλα στη θάλασσα, στην ακτή, δυτικά της σημερινής πόλης.

Το ιερό του 7ου αι. π.Χ., όπως σημειώνει η Φωτεινή Ζαφειροπούλου⁽¹⁾, ήλθε στο φως στη δεκαετία του 1950 και φαίνεται ότι ανήκει στη χθόνια θεά της βλάστησης και των νεκρών, τη Δήμητρα. Το ιερό είχε ιδρυθεί στην πλαγιά ενός υψώματος, του Ξώ-

μπουργου, που με το βενετσιάνικο κάστρο δεσπόζει σε όλη τη νότια πλευρά της Τήνου.

Ανάμεσα στα ευρήματα που έδωσε το ιερό αυτό εξαιρετικής σημασίας ήταν μια σειρά μεγάλων ανάγλυφων πήθων του 7ου αιώνα με ενδιαφέρουσες παραστάσεις από τον κύκλο της Θεογονίας ή του μύθου (χορός - γέρανος του Θησέα στη Δήλο (;) -άλωση της Τροίας). Τα ευρήματα αυτά βρίσκονται στην αίθουσα 1 του μουσείου.

Στην αίθουσα 2 βρίσκονται προθήκες με ταφικά αγγεία γεωμετρικής εποχής (10ος-8ος αι. π.Χ.), αγγεία καθημερινής χρήσης (6ος-2ος αι. π.Χ.) καθώς και διάφορα μικροαντικείμενα.

Η τελευταία αίθουσα περιλαμβάνει πρωτότυπα πλαστικά έργα από διάφορα μέρη της Τήνου. Κύριο έκθεμά της είναι το ανάγλυφο των μέσων του 5ου αι. π.Χ. με παράσταση ιματιοφόρου από το νεκροταφείο στο Ξώμπουργο, που ήταν παλιότερα κέντρο της Τήνου.

Στον προθάλαμο του μουσείου

βρίσκονται γλυπτά αλλά και αρχιτεκτονικά μέλη από το ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια.

Ο επισκέπτης πρέπει να δει το μαρμάρινο δελφίνο, το ανάγλυφο της Θεάς Κυβέλης, το ηλιακό που προέρχεται από τον ναό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης και το μαρμάρινο κυλινδρικό βωμό.

● **Το Μουσείο Χαλεπά.** Ήταν το σπίτι του μεγάλου γλύπτη στη γενέτειρά του, τον Πύργο. Περιλαμβάνει έργα του δημιουργού της «Κοιωμέ-νης», φωτογραφίες και προσωπικά του αντικείμενα. Στην είσοδο του Μουσείου, ανάμεσα σε ιβίσκους και πορτοκαλιές είναι στημένη η προτομή του Γιαννούλη Χαλεπά.

Δίπλα στο Μουσείο Χαλεπά, βρίσκεται το Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών.

● **Το Μουσείο Καλλιτεχνών στα Ιστέρνια.** Εκτίθενται έργα των Λάζαρου Σώχου, Ιάκωβου Μαλακατέ, Γεωργίου και Λάζαρου Φυτάλη.

Σημείωση:

1) Το Μουσείο της Τήνου, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 1988.